

SVEUČILIŠTE U ZAGREBU
Filozofski fakultet

Željana Puljiz Šostik

**KNJIŽEVNO PRIKAZIVANJE SV.
MARIJE MAGDALENE**

Primjeri baroknih poema i modernističkih drama u
hrvatskoj književnosti

Magistarski rad

Mentorica: prof. dr. sc. Andrea Zlatar Vioić

Zagreb, 2006.

1. Uvod: Oblikovanje životopisa u Zlatnoj legendi (*Legenda aurea*) i njegov utjecaj na hrvatsku književnost

1.1. Historijski i biblijski izvori o sv. Mariji Magdaleni

22. srpnja spomendan je sv. Marije Magdalene.¹ Magdalenom je nazvana ili po rodnom gradiću Magdali,² smještenom na zapadnoj obali Genezaretskog jezera (danas selo El-Medjdel), ili možda po talmudskom izrazu za «kovrčavu žensku kosu» (koja - kako Talmud objašnjava - pripada brakolomnici). Svojom zaštitnicom smatrahu je poglavito pokajane bludnice budući da ju je zapadna tradicija neopravdano izjednačavala s «javnom grešnicom» koja je u kući farizeja Šimuna pomazala Isusu noge i otrla ih svojom kosom. Naime, u petak, 14. rujna 591. godine, u rimskoj crkvi Sv. Klementa, papa Grgur Veliki (oko 540.-604.) kazao je, komentirajući odlomak iz Evanđelja po Luki (7, 36-50), u svojoj 33. homiliji: «Za onu koju Luka naziva *grešnicom*, a Ivan Marijom, vjerujemo da je Marija iz koje je prema Marku istjerano sedam demona... I što bi ovih sedam demona značilo, ako ne njezine grijeha? ... Jasno je, braćo, da je ova žena nekoć, prije no što bi sagriješila, pomašću mirisala svoje tijelo...» (*Homilije o evanđeljima*, 590.-591.).³ Međutim, ne zna se pouzdano je li ovaj papa ujedno i prva osoba koja je Mariju Magdalenu poistovjetila s Lukinom bezimenom «javnom

¹ U Pravoslavnoj crkvi njezin spomendan obilježava se 4. kolovoza (tzv. *Blaga Marija*).

² hebr. Migdal - *tvrđava, utvrda*; aram. Magdala; grč. Magdala

³ Cit. prema: Susan Haskins, *Mary Magdalen (Myth and Metaphor)*, HarperCollins, London, 1993., str. 96: «She whom Luke calls the sinful woman, whom John calls Mary, we believe to be the Mary from whom seven devils were ejected according to Mark. And what did these seven devils signify, if not all the vices? ... It is clear, brothers, that the woman previously used the unguent to perfume her flash in forbidden acts...»

grešnicom» i Marijom iz Betanije (prethodnik Grgura Velikog sv. Ambrozije ostavio je pitanje identiteta ove žene otvoreno). Također nema ni dokaza da je sv. Grgur Veliki «ocrnio» Mariju Magdalenu iz razloga da kod žena ukloni misao o svećeničkom pozivu. Čini se zapravo da je on samo htio reducirati evanđeoske Marije; kada je proces stapanja «javne grešnice» Marije iz Betanije s Marijom iz Magdale bio gotov, u Novom zavjetu ostale su tek dvije - kontrastne: djevica i pokajana grešnica. Tezu Grgura Velikog naposljetku su sankcionirali i katolički teolozi na Sorboni 9. studenog 1521. godine.⁴ Tek u kasnom 19. stoljeću učenjaci su uvidjeli da nema nikakva razloga za tim izjednačavanjem. Rimski kalendar je konačno s ovom zabludom - kojoj se Istočna crkva nikada nije prepustila - raskrstio 1969. godine.

⁴ Dekan i Teološki fakultet na Sorboni ovako su odlučili: «post frequentes inter nos habitas super hac re conferentias, definimus decernimus, atque determinamus, sententiam S. Gregorii (qui totius quondam Ecclesiae Praeses fuit et sapientissimus Officii ecclesiastici auctor e moderator) quod (licet in sacris Evangeliorum textibus eiusdem peccatricis pro diversitate staluum eius varia Legantur officia) unica tamen sit Maria Magdalena, quae Martae soror exstitit, peccatrix illa cuius conversionem scripsit Lucas in capite sui Evangelii 7, amplectendam esse 8 tenendam, ut Evangelio Christi conformem, e Ecclesiae Catholicae ritui consentaneam...» (Cit. prema: dr. Fran Kulišić, *Dživo Bunić Vučićević*, Dubrovnik, 1911., str. 120) [Poslije mnogobrojnih iscrpnih diskusija među nama o ovom predmetu, utvrđujemo, odlučujemo, i k tomu određujemo da mišljenje sv. Grgura (koji je nekoć bio Poglavarom čitave Crkve i najrazumniji učitelj i upravitelj crkvene Službe) treba prihvatiti i zadržati (u svetim evanđeoskim tekstovima ista je grešnica vršila različite službe) i neka napokon bude jedinstvena Marija Magdalena, koja bijaše sestra Martina, i grešnica čije preobraćenje zapisuje Luka u sedmoj glavi svojega Evanđelja, a kako se uređuje po Kristovu Evanđelju, i usklađuje s vjerskim obredima Katoličke crkve... (Potom se zabranjuje čitati i širiti spise koji opovrgavaju ovo jedinstvo sv. Marije Magdalene, te čak i u njega sumnjati.)) Samu raspravu oko jedinstva sv. Marije Magdalene isprovocirao je 1517. godine vodeći francuski humanist Jacques Lefèvre d'Étaples kada mu je u Parizu tiskan traktat *De Maria Magdalena et triduo Christi disceptatio* u kojem se, argumentirajući svoju tezu o tri različite novozavjetne žene, poziva na mišljenja Origena, Ambrozija, Jeronima i drugih crkvenih autoriteta. Lefèvre je zbog svojeg stajališta proglašen heretikom.

Pred kraj Goetheove tragedije *Faust* pojavljuje se zbor triju pokajnica. Prva je pokajnica upravo «magna pecatrix» (velika grešnica) koja se spominje u Evanđelju po Luki (7, 36-50), a koja se, kako smo već naznačili, u zapadnoj tradiciji poistovjećivala s Marijom Magdalenom:

MAGNA PECATRIX (Sv. Luka 7, 36-50):

Zbog ljubavi, čije sile
Na noge tvog sina - boga
Suze su ko balzam lile
Kraj ruga farizejskoga -
I zbog posude što gusto
Mirisom je prokapala,
Meke kose što je uz to
Sveta uda otirala -⁵

Međutim, veoma je sporno što je prethodilo životu Marije Magdalene prije negoli je primljena među Kristove učenike (mišljenja tumača Svetog pisma, svetih oca i hagiografa katkad su sasvim oprečna). Stoga, usprkos uvriježenu mišljenju, za Mariju Magdalenu se ni na jednom mjestu u Novom zavjetu ne kaže da je bila bludnica. Kada ju prvi puta spominje, Luka je opisuje kao ženu iz koje je izišlo sedam demoni (Lu 8, 1-3).⁶ Pod tim se može smatrati da je bila opsjednuta te da je Isus iz nje istjerao zle duhove; također, ta rečenica mogla bi se odnositi i na preobraćenje jer prije negoli se pridružila Isusu, Marija Magdalena je mogla pripadati nekom poganskom kultu.⁷ Luka

⁵ Johann Wolfgang Goethe, *Faust* (I i II dio), MH, Zagreb, 1970., str. 621 (preveo s njemačkog Tito Strozzi; redakciju II. dijela tragedije *Faust* izvršio dr. Ton Smerdel)

⁶ Luka pripovijeda kako su Isusa pratile i neke žene koje je izliježio od zlih duhova i bolesti: «Marija, zvana Magdalenka, iz koje bijaše izišlo sedam zlih duhova», Ivana, Suzana i druge.

⁷ Ernest Renan (1823.-1892.), primjerice, u svojem djelu o Kristovu životu smatra da je Marija Magdalena zapravo patila od živčanih

u prethodnom poglavlju (prije nego progovara o Mariji Magdaleni) spominje «neku ženu» - «javnu grešnicu» - koja pomazuje Isusa u domu farizeja Šimuna (Lu 7, 36-50),⁸ a Grgur Veliki je upravo na osnovi ovog zaključio kako je Marija Magdalena iz koje je istjerano sedam demona (seksualna napast) ta bludnica. I kod Mateja (26, 6-16)⁹ i Marka (14, 3-9)¹⁰ nalazi se sličan prizor pomazanja koje vrši neka neimenovana žena u Betaniji u kući Šimuna gubavca. Ivan tu ženu poistovjećuje s Marijom iz Betanije, Lazarevom i Martinom sestrom (11, 3 te 12, 3).¹¹

Zaključimo: žena koja je pomazala Isusa ostaje kod Mateja i Marka neimenovana, Luka ju naziva «javnom grešnicom», a Ivan kaže da je ona Marija iz Betanije; nijedan ju dakle ne dovodi u vezu s Marijom iz Magdale.

U Evanđelju po Mateju,¹² Marku¹³ i Ivanu¹⁴ Marija iz Magdale se po imenu pojavljuje tek u vrijeme Raspeća (kojem

bolesti, a Isus je umirio taj poremećeni sustav. Usp. E. Renan, *Život Isusov*, Beograd, 1991., str. 73

⁸ U kući farizeja Šimuna «najedanput se pojavi *neka žena* koja bijaše *javna grešnica*» s alabastrenom posudom pomasti. Ona mu počne suzama prati noge, otirati ih svojom kosom, ljubiti i mazati pomašću.

⁹ U Betaniji u kući Šimuna gubavca dok je Isus sjedio za stolom, *neka žena* mu je iz alabastrene posude izlila na glavu dragocjenu pomast.

¹⁰ U Betaniji u kući Šimuna gubavca *neka žena* razbije alabastrenu posudu i izlije mu pravu pravcatu skupocjenu nardovu pomast na glavu.

¹¹ «A *Marija* kojoj bolovaše brat Lazar bijaše ona što je miomirisnom pomasti pomazala Gospodina i svojom mu kosom otrla noge» (Iv 11, 3) i dalje: «*Marija* uze litru prave nardove dragocjene i miomirisne pomasti te Isusu pomaza noge pa mu ih otre svojom kosom.» (Iv 12, 3)

¹² Matej (u glavi 27 i 28) spominje da su Isusovu smrt izdaleka promatrale žene, koje su već iz Galileje pratile Isusa i služile mu: Marija iz Magdale, Marija, Jakovljeva i Josipova majka, te majka Zebedejevih sinova; kad je bogati Josip iz Arimateje položio Isusa u svoj novi grob u pećini i na vrata navalio kamen, pokraj groba su sjedile Marija iz Magdale te druga Marija; po suboti, u svanuće prvoga dana sedmice, Marija iz Magdale i druga Marija došle su na grob gdje su zatekle anđela, u bijelu odijelu, koji im je kazao da je Isus uskrsnuo, na što su one otrčela javiti to njegovim učenicima.

¹³ I Marko (u glavi 15 i 16) kaziva da su na Golgoti bile i žene koje su ga pratile i služile dok on još bijaše u Galileji: Marija iz Magdale,

Marija iz Betanije nije prisustvovala). Međutim, u Evanđelju po Luki Marija Magdalena se pojavljuje u ranom razdoblju Isusove misije, dok on još propovijeda u Galileji (vjerojatno ga je pratila iz Galileje u Judeju).¹⁵

Marija Magdalena je sasvim sigurno bila imućna žena: Luka izvještava kako je njezina prijateljica Ivana bila žena Herodova upravitelja Kuza, te da su obje žene, zajedno s drugima, novcem pomagale Isusa i njegove učenike.¹⁶

U sinoptičkim Evanđeljima njezino ime uvijek se nalazi na početku popisa imena žena koje su pratile Isusa.¹⁷

Marija, majka Jakova mlađega i Josipa, i Saloma, te mnoge druge; nadalje, kad je istaknuti vijećnik Josip iz Arimateje zavijao Isusa u platno i polagao u grob u pećini, to su pomno promatrale Marija iz Magdale i Marija, Josipova majka; zatim su, Marija iz Magdale, Marija, majka Jakovljeva, i Saloma kupivši miomirisa, otišle na grob pomazati Isusa ali vidjele su da je kamen odmaknut - u grobu; uto su opazile mladića u dugoj bijeloj haljini koji im je kazao da je Isus uskrsnuo te su pobjegle i od straha nikome ništa nisu rekle; Isus se najprije ukazao Mariji iz Magdale iz koje bijaše istjerao sedam zlih duhova, ali učenici joj to nisu povjerovali.

¹⁴ Ivan (u glavi 19 i 20) bilježi da su kod Isusova križa stajale njegova majka i sestra njegove majke, Marija Kleofina, te Marija iz Magdale (jedino kod njega Marija Magdalena nije na početku popisa imena žena); na mjestu gdje je Isus bio razapet nalazio se vrt s grobom u kojeg ga je njegov tajni učenik Josip iz Arimateje, uz Nikodemovu pomoć, položio (opet jedino Ivan i navodi da se Raspeće odvijalo na Josipovu posjedu); vrlo rano, prvi dan sedmice, na grob je došla Marija iz Magdale, ali je opazila da je kamen dignut s groba; poslije su došli Petar i učenik kojeg je Isus osobito ljubio i zatekli samo plahtice i ručnik; Marija iz Magdale ostala je do groba i plakala; zatim se nadvirila na grob i vidjela dva anđela u bijelim haljinama; poslije je ugledala i Isusa, kojeg, budući da je pomislila da je vrtlar, nije spočetka prepoznala.

¹⁵ Luka (8, 1-3) priča o ženama koje su ga pratile: Marija iz Magdale, Ivana, Suzana i ine.

¹⁶ Lu (8, 2-3): «Pratila ga Dvanaestorica i neke žene...: Marija, zvana Magdalenka...; Ivana, žena Herodova upravitelja Kuza; Suzana i mnoge druge, koje su ih pomagale svojim dobrima.»

¹⁷ Usp. primjerice Mat (27, 55-56): «Tu su bile i izdaleka gledale mnoge žene, koje su već od Galileje pratile Isusa i služile mu. Među njima bijahu: Marija iz Magdale, Marija, Jakovljeva i Josipova majka, i majka Zebedevijevih sinova.»

1.2. Nekanonski izvori o sv. Mariji Magdaleni

U gnostičkoj tradiciji Marija Magdalena uživa veliko štovanje. Iako je prilično neprikladno govoriti o gnostičkom viđenju Marije Magdalene budući da je mnogo oblika gnosticizma, ipak u samom korijenu gnostičke vjere stoji određena dosljednost kako se njezin lik prikazuje, premda bitno drugačije negoli u kanonskim Evanđeljima; naime, u ovim nekanonskim evanđeljima Marija Magdalena ima jednu od glavnih uloga u životu rane Crkve, a često se ističe i njezina supružnička veza s Isusom Kristom.

*Marijino evanđelje*¹⁸, iz Nag Hammadi zbirke, svjedoči tako o Petrovoj ljubomori na Mariju Magdalenu.¹⁹ Petar joj se

¹⁸ *Marijino evanđelje* sastoji se iz dva dijela: prvi dio (od str. 7 do 9) opisuje dijalog između uzašloga Spasitelja i učenikâ (Spasitelj odgovara na njihova pitanja o tvari i grijehu); drugi dio teksta (str. 10; zatim od str. 15 do str. 19) sadrži Marijin opis posebnoga otkrivenja koje joj je dao Spasitelj (budući da na ovom mjestu nedostaju četiri stranice, poznat nam je samo početak i kraj Marijina otkrivenja koje je izloženo u obliku dijaloga). Kada je završila s prepričavanjem svojeg viđenja, suprotstavljaju joj se Andrija i Petar. Andrija prvo iznosi kako mu je taj nauk stran, a Petar potom zapitkuje bi li Spasitelj te stvari doista otkrio ženi a zatajio ih svojim muškim učenicima; Levi na to upozorava Petra da se prema ženi ne odnosi kao prema neprijatelju te mu upućuje da ju je Spasitelj doista ljubio više od ostalih učenika. Ovaj tekst pripada žanru gnostičkog dijaloga, ali također ga je moguće klasificirati i kao apokalipsu.

Marijino evanđelje izvorno je napisano na grčkom jeziku tijekom 2. stoljeća; nažalost, njegova dva postojeća primjerka veoma su fragmetirana: najstariji tekst sastoji se od samo jedne stranice koja potječe s početka 3. stoljeća (P. Rylands III 463), a duži je tekst sadržan u koptskom kodeksu iz 5. stoljeća (P. Berolinensis 8502,1) - i od ukupno osamnaest stranica, postoji ih samo osam (7 i 15-19). Tekst grčkoga fragmenta znatno se razlikuje od koptske verzije. (Usp. James M. Robinson, *Knjižnica Nag Hammadi*, «Uvod u *Evanđelje po Mariji*», TeleDisk, Zagreb, 2002., str. 221-223)

¹⁹ O tom je neslaganju Petra i Marije Magdalene stručnjakinja za gnosticizam i autorica uvoda u *Marijino evanđelje* (u *The Nag Hammadi Library in English*) Karen L. King napisala: «Sukob Marije s Petrom, scenarij koji također nalazimo u *Evanđelju Tominu*, *Pistis Sofiji* te *Evanđelju po Egipćanima*, odražava neke tenzije koje su bile prisutne u kršćanstvu drugoga stoljeća. Petar i Andrija predstavljaju ortodoksna stajališta koja poriču značaj ezoteričnoga otkrivenja, te odbacuju vjerodostojnost žene kao učitelja. *Marijino evanđelje*

ondje ovako obraća: «Sestro, znamo da te učitelj ljubio više od ostalih žena. Reci nam, po svome sjećanju, koje su bile riječi Spasitelja - koje ti znaš, (ali) mi ih ne znamo, niti smo ih čuli.»²⁰ Kasnije Petar zlovoljno pita učenike: «Je li on doista razgovarao sa ženom, bez našega znanja (i) u tajnosti? Zar ćemo je poslušati? Zar ju je ljubio više od nas?»²¹ Jedan od učenika mu odvrća: «Petre, uvijek si bio nagle naravi. Vidim da se prema ženi odnosiš kao prema neprijateljima. Ako ju je Spasitelj učinio dostojnom, zašto je onda odbacuješ? Sigurno je Spasitelj dobro poznaje. Zato ju je ljubio više nego nas.»²²

U *Filipovu evanđelju*²³, također iz Nag Hammadi zbirke, postaju nam jasni uzroci Petrove ljubomore: naime, Marija Magdalena Kristova je družica odnosno supruga. U ovom nekanonskom evanđelju više puta se naglašava njihova bračna veza, primjerice: «Tri (žene) su uvijek bile uz Gospodina: Marija, njegova majka, (njegova) sestra i Magdalena, koju zovu njegovom *družicom*. Njegova sestra, njegova majka i njegova *družica*, sve se zovu Marija.»²⁴ Dalje se kaže: «(Spasitelj je vo)lio Mariju Magdalenu više od (svih) učeni(ka i) često joj je ljub(io) (usta). Ostali (učenici) su im došli (i pos)tavili (mu zaht)jeve. Rekli su mu: 'Zašto je voliš više nego sve nas?' Spasitelj im odgovori: 'Zašto ne volim vas tako kao nju?」²⁵ To se pitanje

suprotstavlja se takvim stajalištima kroz portret Marije Magdalene. Ona je Spasiteljeva ljubljena, posljedica znanja i nauka koji je nadmoćan onomu javne apostolske predaje. Njezina je nadmoćnost utemeljena na viđenju i osobnom otkrivenju, te na njezinoj sposobnosti da u poljuljane učenike ulije snagu i okrene ih Gospodinu.» Cit. prema: James M. Robinson, *Knjižnica Nag Hammadi*, «Uvod u *Evanđelje po Mariji*», Zagreb, 2002., str. 222

²⁰ James M. Robinson, *Knjižnica Nag Hammadi*, «Evanđelje po Mariji», Zagreb, 2002., str. 224 (prevela s engleskog: Julijana Štrok)

²¹ Ibid, str. 225

²² Ibid, str. 225-226

²³ *Filipovo evanđelje* zbirka je sedamnaest Isusovih izreka te nekoliko pripovijesti o Kristu. Koptski je tekst prijevod grčkoga teksta koji je vjerojatno bio napisan u drugoj polovici 3. stoljeća.

²⁴ James M. Robinson, *Knjižnica Nag Hammadi*, «Evanđelje po Filipu», Zagreb 2002., str. 101 (prevela s engleskog: Maria Spitzer)

²⁵ Ibid, str. 104

razrađuje ovako: «Misterij svad(be je) velik. Jer bez nje svij(et ne) bi postojao. Jer opstanak svijeta (su lju)di. A opstanak (ljudi je sva)dba.»²⁶

U *Tomino evanđelju*²⁷, u posljednjoj logiji 114, Isus objašnjava da su žene jednake muškarcima: «Šimun Petar im reče: 'Neka Marija ode od nas, jer žene nisu dostojne Života.' Isus reče: 'Evo, ja ću je privući da je učinim muškom, pa da i ona postane Duhom Živim, poput vas muškaraca. Jer svaka žena koja sebe načini muškom ući će u Kraljevstvo nebesko.'»²⁸

Nag Hammadi svici su zbirka gnostičkih evanđelja na koptskom jeziku; nastali su između 350. i 400. godine, a prijepisi su ranijih tekstova (iz oko 150. godine). Neke od njih kao *Tomino evanđelje*, *Evanđelje Istine* i *Egipatsko evanđelje* spominju Klement Aleksandrijski, Irinej i Origen. Taj dvanaestoknjižni rukopisni fond čine pedeset dva spisa (od čega je četrdeset i sedam različitih), koji zajedno imaju oko 1150 stranica. Otkriveni su kada je u prosincu 1945. godine egipatski seljak Muhamed 'Alī iz klana al-Sammān s braćom u blizini mjesta Nag Hammadi u Gornjem Egiptu, 48 kilometara sjeverno od Luksora, na istočnoj obali Nila, iskopao zapečaćeni zemljani crveni ćup koji je sadržavao trinaest knjiga svitaka zamotanih u koži. Sakrio ih je kod mjesnog koptskog svećenika Bazilijusa 'Abd al-Masiha (koji ih je poslao u Kairo na procjenu), a neke je s porodicom upotrijebio za potpaljivanje vatre. Dio tog rukopisnog fonda otkupio je 1946. godine Togo Mina, direktor kairskog Koptskog muzeja, pa se danas i nalazi u tom muzeju. Drugi dio je otkupio belgijski antikvar Albert Eid, i neko se vrijeme nije znalo za nj; međutim, G. Quispel mu je uspio ući u trag te ga je 1952. godine otkupio za Jungov institut u Zürichu

²⁶ Ibid, str. 105

²⁷ *Tomino evanđelje* iz gnostičke biblioteke u Nag Hammadi nije zapisano u pripovjedačkom obliku nego je to zbirka od 114 Isusovih izreka (Logia).

²⁸ James M. Robinson, *Knjižnica Nag Hammadi*, «Evanđelje po Tomi», Zagreb, 2002., str. 89 (prevela s engleskog: Maria Spitzer)

(dio po dio «Jungova kodeksa» je nakon objavljivanja vraćan u kairski Koptski muzej; od 1956. do. 1975. godine publiciran je u šest knjiga). Spisi su izmakli cenzuri jer su pisani za egipatsku a ne rimsku publiku; kad su pronađeni, odbačeni su kao heretički. Godine 1977. izašla je čitava zbirka svitaka u engleskom prijevodu.²⁹ Danas se dakle cjelokupna knjižnica Nag Hammadi nalazi u Koptskom muzeju u Kairu.

Mariju Magdalenu spominju i drugi gnostički spisi, primjerice uopće prvi pronađen gnostički spis *Pistis Sophia*. Pod naslovom *Pistis Sophia* (ime su tekstu dali prvi izdavači 1851. godine) sadržana su zapravo dva spisa, a oba sadržavaju Isusove razgovore s učenicima poslije Uskrsnuća. Tekst je pronađen u koptskom kodeksu (potječe iz druge polovice 4. stoljeća, a napisan je u Egiptu), koji se danas nalazi u Britanskom muzeju. Rukopis je razdijeljen na četiri knjige: prve tri tvore jedno djelo, a četvrta drugo. Četvrta knjiga sadrži Isusove razgovore s učenicima odmah poslije Uskrsnuća, a prve tri donose razgovore, čini se, iz jedanaeste godine Uskrsnuća (zastupa se mišljenje da je Isus jedanaest godina poslije Uskrsnuća održavao veze s učenicima). Glavni su Isusovi sugovornici Ivan i Marija Magdalena.

Konačno, i gnostički spis *Evangelium Mariae* donosi objave dobivene preko Marije Magdalene (nalazi se u koptskom kodeksu Papyrus Berolinensis 8502 koji je otkupljen 1896. godine u Kairu za berlinski Egiptološki muzej).³⁰

²⁹ Robinson, James M. (General Editor), *The Nag Hammadi Library in English*, 1977., Harper Collins

³⁰ Usp. Tomislav Šagi-Bunić, *Povijest kršćanske literature*, II. izdanje, Zagreb, 1998., str. 348-349

1.3. Književni izvori legende o sv. Mariji Magdaleni

Istočna tradicija Lukinu «javnu grešnicu», Mariju iz Betanije i Mariju Magdalenu redovito tretira kao tri različite osobe. Ali i u njezinim legendama ona je bludnica. One kažu da se Marija Magdalena počela prostituirati kada ju je napustio zaručnik Ivan, koji se odlučio slijediti Isusa. Krist ju zato, budući da je znao razlog njena bludna života, nije osudio. Poslije Uskrsnuća ova Isusova prijateljica i sljedbenica kao propovjednica je putovala po mnogim mjestima, a naposljetku je stigla u Rim. Ondje se pojavila na dvoru cara Tiberija (vladao od 14. do 37. godine) kojem je kazivala o Isusovoj smrti i Uskrsnuću, a on ju je pokušao ismijati rekavši joj da će se mrtvac vratiti među žive onda kada jaje u zdjelici na stolu postane crveno. Marija Magdalena je uzela jaje i ono je doista pocrvenilo u njezinoj ruci. Tom je prilikom ona caru optužila i Poncija Pilata što je Isusu izrekao smrtnu presudu; Tiberije je Pilata ne samo lišio visoke funkcije već i poslao u progonstvo u Zapadnu Europu (i danas u Alpama postoji brdo koje se naziva Pilatus a za koje se veže legenda da je na njemu sahranjen ovaj nekadašnji judejski prokurator). U Rimu je ostala i nakon dolaska sv. Pavla; zatim je otišla u Efez, zajedno s Isusovom majkom i bivšim zaručnikom apostolom Ivanom, gdje je umrla i sahranjena. Grgur, biskup iz Toursa (538.-594.), u djelu *De miraculis* (I, xxx) podržava tezu da je otišla u Efez, a engleski svjetski putnik sv. Willibald (700.-786.), biskup u Eichstättu (u Bavarskoj), ondje je vidio i njezin navodni grob. Legende dalje pripovijedaju da su njezine relikvije 886. godine prenesene u Konstantinopolis i pohranjene u crkvi Sv. Lazara, ali već u doba križarskih pohoda

navodno su premještene u rimsku baziliku Sv. Ivana u Lateranu.³¹

Prema franačkoj predaji, kao i prema nekim ranocrkvenim piscima, četrnaest godina nakon Isusova Uskrsnuća, bježeći od progonstva, Josip iz Arimateje, Maksimin³², Sidonij³³, Marija Kleofina³⁴, Marija Saloma³⁵, Lazar, Marta i Marija Magdalena, njezina sluškinja Egipćanka Sara³⁶ i drugi (a našlo se mjesta i za mrtvo tijelo Isusove bake Ane), otisnili su se u otvorenom čamcu na more. Pristali su u južnoj Francuskoj, u Marseillu, odnosno točnije u mjestu Ratis koje je kasnije preimenovano u Les Saintes-Maries-de-la-Mer. Dvije Marije i Sara ostale su ondje. Josip iz Arimateje je, nakon što ga je sv. Filip zaredio, otišao u Englesku gdje je osnovao crkvu u Glostonburyju (u Somersetu). Maksimin je postao prvi biskup Aix-en-Provencea, a Lazar Marseilla. Marta, koja je svladala zmaja koji je pustošio tamošnje krajeve, kasnije se povukla u Tarascon, gdje je utemeljila samostan i umrla u vrlo podmakloj dobi. A Marija Magdalena je preobratile kralja i kraljicu južne Galije. Ona se poslije povukla u spilju u gorskom masivu La Sainte-Baume. Njezina jedina hrana bila je hostija koju su joj svakodnevno donosili anđeli. Oni su je također svaki dan uznosili i na nebo da čuje rajske melodije. Kada je došao njezin smrtni čas, bile su joj sedamdeset i dvije godine, anđeli su je odnijeli u Aix-en-Provence, u oratorij biskupa Maksimina, gdje je primila posljednju pričest. Njezino «mirišljivo» tijelo je

³¹ Usp. Farmer, David Hugh, *The Oxford Dictionary of Saints*, fifth edition, Oxford University Press, New York, 2004., str. 358

³² Prema legendi je Maksimin, jedan od sedamdeset i dva Isusova učenika, krstio Mariju Magdalenu i njezinu obitelj.

³³ Sidonij je bio slijepac od rođenja kojem je Isus podario vid.

³⁴ Marija Kleofina bila je Isusova teta i majka Jakova Mlađeg, Josipa, Šimuna i Jude.

³⁵ Marija Saloma bila je majka Jakova Velikog i «voljenog učenika» Ivana.

³⁶ Saru su Romi posvojili kao svoju zaštitnicu, a u Francuskoj i danas organiziraju festivale između 23. i 25. svibnja njoj u čast.

zatim pohranjeno u kapelici koju je izgradio sam Maksimin u Villalati (danas Saint Maximin le Sainte-Baume). Između 3. i 4. stoljeća ono je - navodno neraspadnuto i zajedno s alabastrenim vrčom - premješteno u mramorni sarkofag u kojem je počivalo do 710. godine; tada su ga redovnici, zbog invazije Saracena, zakopali (međutim, prema zapisu kroničara Sigeberta iz 745. godine, relikvije su premještene u Vézelay);³⁷ godine 973. osvajači su otišli, no mošti Marije Magdalene nisu pronađene. Ipak, 9. prosinca 1279. godine, provansalski grof Charles d'Anjou, nećak tada već pokojnog francuskog kralja Louisa IX. Svetog (1214.-1270.), nakon što mu se navodno svetica prikazala u snu, pronašao je spremnicu s njezinim moćima neoštećenu, zajedno s objašnjenjem zašto je bila sakrivena (autentičnost mošti potvrdio je papa Bonifacije VIII.). Na tom mjestu započeo je 1295. godine s gradnjom velike bazilike i dominikanskog samostana (dominikanci su bili skrbnici svetičinih relikvija od 1295. do 1957. godine),³⁸ a radovi su potrajali sve do 1532. godine; i danas se u maloj kripti ove gotičke crkve u Sv. Maksiminu može vidjeti spomenuti mramorni sarkofag iz 4. stoljeća te lubanja sv. Marije Magdalene koja se čuva u zlatnome relikvijaru u obliku glave (ona se - da bi uveličala višestoljetnu procesiju, iznosi 22. srpnja na svjetlo dana).³⁹

³⁷ Magdalenine relikvije čuvaju se i u Vézelayu (tako se tvrdi od 11. st.), gradiću u središnjoj Francuskoj - u karolinškoj kripti crkve Ste-Madeleine (ova crkva, započeta 1096. godine, smatra se najljepšim romaničkim spomenikom u Burgundiji). Naime, tijekom invazije Saracena njezina donja čeljust navodno je poslana u Rim (u baziliku Sv. Ivana u Lateranu), a druge relikvije u Vézelay.

³⁸ Ovaj samostan, koji se nekoć zvao Le Couvent Royale jer ga je financirao kralj, danas je hotel.

³⁹ Štovanje sv. Marije Magdalene u Zapadnoj crkvi raširilo se osobito u 12. stoljeću. Njezin je kult i kod nas bio razvijen; među dedikacijama koje vezujemo uz njeno ime crkve su, primjerice, u naseljima: Banići, Dubrovačko-neretvanska županija (crkva Sv. Marije Mandaljene izgrađena je 1600. g.), Bazgalji, Istarska županija (crkva datira iz 13. st.), Bebrina, Brodsko-posavska županija (crkva je sagrađena 1852. g.), Bisag, Varaždinska županija (barokna župna

Najraniji pismeni oblik predanja o sv. Mariji Magdaleni nalazimo kod benediktinca Maura Hrabana (oko 776.-856.), arhiepiskopa iz Mainza, u njegovu djelu *Život sv. Marije Magdalene i njezine sestre sv. Marte*.⁴⁰ Standardno predanje o ovoj ženi kraljevskoga roda iznosi i bl. Jacobus de Voragina (oko 1228/29.-1298.), talijanski dominikanac, u *Zlatnoj legendi (Legenda aurea)*, u *Životu sv. Marije Magdalene*.

Voraginin životopis sv. Marije Magdalene razdijeljen je na sedam cjelina.⁴¹ U uvodnome se dijelu autor tek nakratko osvrnuo na

crkva Sv. Magdalene), Brod na Kupi, Primorsko-goranska županija (izgrađena je 1670.), Čazma, Bjelovarsko-bilogorska županija (župna crkva Sv. Marije Magdalene potječe iz 1232. g.), Ivanec, Varaždinska županija (sagrađena je 1668. g.), etc.

Važno je, međutim, napomenuti i da se u srednjovjekovnoj Hrvatskoj uopće poštivala nekolicina tipično franačkih svetaca. Marti je tako u prvoj polovici 9. st. posvećena crkva u Bijaćima kod Trogira (a na njezinim temeljima danas se nalazi kapela iste svete). Pored svete Marte štovala se i njezina sluškinja Marcela, rodom iz (okolice) Siscije, koja se poslije smrti svoje gospodarice iz Galije vratila u domovinu, gdje je, prvo u Panoniji a poslije i u Dalmaciji, propovijedala kršćanstvo; pomagala je svetom Aselu (Anzelm), jednom od sedamdeset i dva Kristova učenika, koji je, prema predaji ukorijenjenoj u ninskoj crkvi, skupa sa još jednim svojim pomagačem, đakonom Ambrozijem, položio temelje kršćanstvu u tom djelu Dalmacije. Sveti Asel, Ambroz i Marcela, čija imena upućuju na Zapad a nikako na Palestinu, bilu su zaštitnici grada Nina i njegove biskupije. U njegovoj katedrali čuvale su se i poštivale njihove moći. Na srebrnom pozlaćenom moćniku iz 800. godine, koji se nalazi u riznici župne crkve u Ninu, prikazano je troje ninskih svetaca; ova bursa, koja je služila u euharistijskom bogoslužju, pripada kasnomu merovinškom ili ranomu karolinškom vremenu i valja ju smatrati proizvodom umjetničkog obrta u Franačkome carstvu. Usp. Radoslav Katičić, *Litterarum studia, Književnost i naobrazba ranog hrvatskog srednjovjekovlja*, MH, Zagreb, 1998., str. 324-334

⁴⁰ Maurus Magnentius Rabanus / Reabanus / Hrabanus (r. 784?): *De Vita beatae Mariae Magdalenae et sororis eius Sanctae Marthae* (međutim, danas se ovo djelo pripisuje anonimnom sljedbeniku sv. Bernarda iz 12. stoljeća). Djelo je prevedeno i na engleski jezik (preveo i bilješkama popratio: David Mycoff): *The Life of Saint Mary Magdalene and of Her Sister Saint Martha* (Cistercian Studies Series, No 108, Kalamazoo, 1989.).

Treba naznačiti i da je u 10. stoljeću Flodoard (894.-966.), kanonik katedrale u Reimsu i francuski kroničar, u spjevu *De triumphis Christi* epizodično opjevao sv. Mariju Magdalenu.

⁴¹ Usp. Jacques de Voragine, *La Légende Dorée*, «XCV Sainte Marie-Madeleine, pécheresse (22 juillet)», Librairie Académique, Paris, 1917., str. 338-347

svetičin negdašnji život u Palestini navodeći tako da je rođena u imućnoj plemićkoj obitelji od oca Siriusa i majke Euharije. Poslije njihove smrti za cjelokupno se gospodarstvo, međutim, brinula sestra Marta budući da je Marija napustila roditeljski dom i odala se razvratnomu životu (tako da su ju svi poznavali kao «grešnicu»⁴²), a brat joj Lazar otišao u vojsku. U drugoj epizodi Voragina opširno deskribira Marijino pokajanje u domu farizeja Šimuna kao i pojedinosti iz njena kasnijega prisnog odnosa s Isusom. U trećoj nas cjelini pisac izvještava kako je četrnaest godina poslije Isusova Uzašašća brod na kojem su bili sveti Maksimin, Marija Magdalena, Lazar, Marta, Marcela i Sidonij, sretno uplovio u marsejsku luku. Ondje je ona poučavala narod Kristovoj vjeri i odvraćala ga od štovanja poganskih kumira. U četvrtoj, i ujedno najopširnijoj epizodi doznajemo kako je Marija Magdalena na kršćanstvo preobratila i samog načelnika te pokrajine kao i njegovu suprugu izmolivši im od Boga sina. Načelnik se kasnije sa ženom uputio brodom u Rim k svetomu Petru. Na putu će mu, međutim, umrijeti i supruga i dijete, ali njegovim svesrdnim zazivanjem svetičina imena oni će oživjeti te će se svi sretno vratiti u domovinu. U idućoj, petoj sekvenci Marija Magdalena, želeći razmišljati o svetim stvarima, povlači se u pećinu i više ju nitko neće vidjeti tri desetljeća. Tad će joj biskup Maksimin o Uskrsu u svojem oratoriju podati svetu pričest, a njezina duša odletjet će Gospodinu. U pretposljednjoj epizodi pisac navodi šest primjera čudesu sv. Marije Magdalene koje je ona činila u narednim stoljećima. Bilježi prvo tako slučaj iz doba Karla Velikoga kako jedan svećenik iz Vézelaya, nedugo nakon što je našao u Aixu svetičine relikvije, nije mogao neko vrijeme hodati. Zatim, saznajemo i za ubijenog vojnika, koji je za života bio čest pohoditelj svetičina groba, kako se neposredno prije svojeg pogreba probudio te pozvao svećenika da ga ispovijedi i pričesti

⁴² Lu 7, 36-50

da bi opet potom usnuo u Gospodinu. Treća anegdota odnosi se na trudnicu koja je molila svetu Mariju Magdalenu da joj od Boga isprosi sina kojeg je kasnije, da bi joj se odužila, dala u svećenike. Četvrta priča pripovijeda o nekom zatvoreniku kojem je svetica pomogla da pobjegne iz zatvora. Peta navodi kako je Marija Magdalena vratila vid jednomu slijepcu - hodočasniku u Vézelay. Zadnja opširno kaziva o poročnom svećeniku Stjepanu iz Flandrije kojeg je svetica izvela na pravi put i koja je, u pratnji dva anđela, bdjela nad njim u samrtnoj agoniji. U sedmoj, vrlo kratkoj sekvenci Voragina bilježi kako neki autori netočno tvrde da se Marija Magdalena odala razbludnome životu poslije Ivanove odluke da ju ostavi i slijedi Krista. On, pozivajući se na oca Alberta, piše kako je Marija Magdalena za čitava svojeg života ostala djevica te da je najčešće bila viđena u društvu Djevice Marije.

Denovežanin Jacobus de Voragina napisao je *Živote svetaca* 1255. godine; to djelo, koje sadrži sto osamdeset i dvije vite, tek je kasnije nazvano *Zlatnom legendom* (*Legenda aurea*). De Voragina u *Zlatnoj legendi* piše o čitavoj crkvenoj godini u koju uklapa i živote svetaca. *Legendu aureu*, jedno od najpopularnijih djela latinskoga srednjovjekovlja (od 1470. do 1500. godine otisnuto je u više od stotinu izdanja) možemo, zapravo, smatrati kompilacijom jer je autor spajao različite predaje (životopisi su mu stoga puni anegdota i čudesa i već su mu suvremenici, poput oca Berengariususa de Landorea, zamjerali što nije ispitivao vjerodostojnost svojih izvora).⁴³

Ova zbirka svetačkih legendi u Hrvatsku je stigla već u 14. stoljeću. *Legenda aurea* u gotičkom minuskulnom rukopisu iz 1307. godine sačuvana je u šibenskom samostanu franjevac-konventualaca. Ovaj rukopis jedna mlađa zabilješka («Ex Breberis») dovodi u svezu s franjevačkim samostanom u

⁴³ Usp. Josip Mlinarić, *Svjedoci obnove II. dio, Dominikanski sveci i blaženici*, Zagreb, 1992., str. 47-57

šubićevskom Bribiru za koji je, kako se pretpostavlja, *Legenda aurea* bila prepisana. Za naš primjerak *Zlatne legende* Eduard Hercigonja kaže: «Karakteristična je, zbog ugledanja na francuske gotičke minijatorske - a ne kao obično, na talijanske (Bolonja, Ferara ...) - uzore, iluminacija ovog kodeksa. U vitice marginalnih bordura utkane su, naime, 'drôleries': groteskno-komične scene s figurama ljudi, životinja ili nekih fantastičnih, bajkovitih bića. Zanimljivo je da se uz ovaj prepoznatljivo francuski stil u iluminaciji ovog rukopisa javljaju i «bizantizmom» obilježeni crteži izvedeni perom.»⁴⁴

Prema verziji Voraginina životopisa sv. Marije Magdalene oblikovan je hrvatskoglagoljski tekst *Mirakuli Marije Magdalene*⁴⁵ koji se nalazi u *Ivančićevu zborniku* (početak 15. st.)⁴⁶ te u *Žgombićevu zborniku* (16. st.).⁴⁷ U ovoj žitiji, jednako kao i u njenu književnom predlošku, ukratko je ispričan svetičin razbludni život kao i preobraćenje u Svetoj Zemlji, a

⁴⁴ Eduard Hercigonja, *Tropismena i trojezična kultura hrvatskoga srednjovjekovlja*, Zagreb, 1994., str. 154-155.

⁴⁵ V. Štefanić u *Hrvatska književnost srednjega vijeka*, PSHK, knj. 1, Zagreb, 1969., ovaj životopis donosi pod naslovom «Život Marije Magdalene» (str. 271-273) premda je u *Ivančićevu zborniku* on naslovljen kao *Mirakuli Marije Magdalene*.

⁴⁶ Ovaj hrvatskoglagoljski spomenik s kraja 14. ili početka 15. stoljeća ime je dobio po Stjepanu Ivančiću, franjevcu koji je rukopis našao u franjevačkom samostanu u Glavotoku na otoku Krku (međutim, danas se *Ivančićev zbornik* čuva u Biblioteci franjevaca trećoredaca na Ksaveru u Zagrebu). Kodeks, čiji nam autor nije poznat, pisale su dvije ili čak možda tri ruke; sadrži 141 list od pergamene dosta malenog formata (13 x 9 cm). U njemu se nalaze i *Čudesa Bogorodice Marije* te *Čudo sv. Jeronima sa Silvanom*. Dio *Mirakula Marije Magdalene* transliterirao je V. Štefanić, a nejasna je mjesta popravio ili dodao u zagradama prema *Žgombićevu zborniku* (vidjeti *Hrvatska književnost srednjega vijeka*, «Život Marije Magdalene», PSHK knj. 1, na str. 270-273); nadalje, mr. sc. Ivan Kosić, voditelj Zbirke rukopisa i starih i rijetkih knjiga u Nacionalnoj i Sveučilišnoj knjižnici, upravo radi na transliteraciji čitavoga *Ivančićeva zbornika* (bila bi to njegova doktorska disertacija) - ovaj gospodin ujedno mi je i dao početak i konac *Života Marije Magdalene* koji nedostaju u Štefanića.

⁴⁷ U *Žgombićevu zborniku*, koji potječe iz prve polovine 16. stoljeća, nalaze se i: *Apokrif kako bi preneseno lice Isukrstovo u Rim i kako pogibe Ana i Kajapa i Pilat*, *Besjede triju svetitelja*, *Djela apostola Petra i Andrije*, *Lucidar*, *Legenda o Ivanu Zlatoustom*, *Život Adama i Eve*.

zatim se opširnije govori o njezinu čudu u Marseillu: «Ova je epizoda ispričana u neobično živoj i dramatičnoj naraciji, što je na stilskom planu realizirano čestim uzvicima, usklikima, pitanjima, kratkim dijalozima između pojedinih lica, te čestim ponavljanjem ključnih riječi i raznim drugim retoričkim figurama. Sve nam to opet pokazuje i dokazuje da je naš prevodilac neobično funkcionalno koristio fond retoričkih figura i postupaka kako bi njima što vjernije prikazao svijet srednjovjekovnog čuda, kršćanskog milosrđa i religioznog nadahnuća», iznosi Dunja Fališevac.⁴⁸ Naime, Mariju Magdalenu su, kako smo već višeput naznačili, zajedno s bratom Lazarom, sestrom Martom i drugim kršćanima strpali u lađu - bez jedra i vesla - i otisnuli na more da poginu. Međutim, oni su sretno pristali «v Maršiliju». Marija Magdalena je ondje propovijedala kršćansku vjeru budući da se tamošnji narod, i sam njihov car, klanjao idolima. Car je pristao na preobraćenje pod uvjetom da mu Marija Magdalena isprosi od Boga sina. Kad mu je žena zatrudnjela, on se s njom - ispočetka nevoljko⁴⁹ - uputio u Rim k svetomu Petru. Marija Magdalena, kojoj su supružnici na čuvanje povjerili cijelo svoje imanje, na put ih je ispratila blagoslovom položivši im na ramena znak križa. Međutim, jedne olujne noći, careva žena na lađi - rodivši sina - umre: «I v bēdi toj sina rodi živa - sama že umri. Rojenomu že ditiću iskaše sasca u matere.⁵⁰ Željući piću mladēnac, i velmi tugljiv plač dajaše. O kolika velika bolizan: rodi se otrok živ, mati že jegu umri. Umriti i jemu podobajet, zač ne bi ki bi jemu

⁴⁸ D. Fališevac, *Hrvatska srednjovjekovna proza*, Zagreb, 1980., str. 62-63

⁴⁹ Car ju, budući da je bila trudna, nije mislio voditi sa sobom, ali «suprotivu tomu ona glagoljaše ženskim vzdihan'jem umiljeno, slzami padajući na nogu jegu, prošen'ja puti isprosi.» Vidi u *Hrvatska književnost srednjega vijeka* (prir. Vjekoslav Štefanić), «Život Marije Magdalene», PSHK, knj. 1, Zagreb, 1969., str. 272

⁵⁰ Pošto se dijete rodilo, tražilo je majčina prsa.

život pićeju održal», komentira impersonalni pripovjedač.⁵¹ Mornari odmah htjedoše njezino beživotno tijelo baciti u more, ali ih car, kojeg pripovjedač dalje u tekstu naziva Pelegrinom⁵², u toj nakani spriječi: «Ostavite je, ostavite je! Ne vrzite je u more! Ako mene ali mater ditića nećete milovati, milosrđujte ditića plačuća se.»⁵³ On ih, naime, uspije nagovoriti da se zaustave na nekomu otočiću gdje na zemlju položi tijelo svoje žene a među ruke njezine i svojeg uplakanog sinčića: «I to govoreći, uzriše školj jedan ne blizu, koga uzriv Pelegrin vëru jat⁵⁴ i reče: 'Bolje je svoju ženu pogrësti i ditića š njeju položiti, nere moru i valom na rashicën'je dati.' I jedva ot mornarov isprosi - davši im mito - da ga vezu k tomu školju. I jegda ondë hotiše grob kopati, skrozi tvrd kamen ne vzmöhe. I tako v tajni mësti meju kamin'jem prostrv plašč i tëlo umësti, otroče meju rukami jeje vmësti s slzami plače se.» Nakon molitve svetoj Mariji Magdaleni i Bogu, Pelegrin se ukrca na lađu i ode u Rim. Sveti Petar ga ondje, da ga utvrdi u vjeri, odluči povesti u Jeruzalem da mu pokaže sveta mjesta na kojima je Isus propovijedao i činio čudesa. Kada je car naposljetku brodio prema svojoj domovini, opet se zaustavi na onome otočiću gdje će, ne sluteći, uskoro zateći i sina i suprugu žive. Žena mu ispriča kako je bila na putu s njim budući da ju je vodila Marija Magdalena. Poslije njihova povratka, Marija Magdalena se povukla u pustinju, gdje je živjela trideset i dvije godine «brez viden'ja ljudi». Na samom kraju ove žitije zabilježeno je također i onih šest mirakula sv. Marije Magdalene iz *Zlatne legende*, a koji su prikazani kroz pripovijesti o ljudima koje je ova svetica izvela na pravi put, ili im je tek na neki način pomogla. Slijedi tako priča o onomu

⁵¹ *Hrvatska književnost srednjega vijeka*, «Život Marije Magdalene», PSHK, knj. 1, Zagreb, 1969., str. 272

⁵² Pelegrin prema lat. *Peregrinus* (putnik, hodočasnik) uzeto je u ovome životopisu kao ime.

⁵³ *Hrvatska književnost srednjega vijeka*, «Život Marije Magdalene», PSHK, knj. 1, str. 272

⁵⁴ lat. *credidit*: povjerova, ponada se

svećeniku koji se, pronašavši njezine posmrtno ostatke u Aixu, uputio u Vézelay, ka svojem samostanu, ali mu je moć hodanja uskoro bila oduzeta: «I greducu emu k' manastiru s polъ mile ne došad'shu moći s(ve)tie ne daše emu iti»;⁵⁵ zatim, o ubijenomu vojniku koji je - upravo svetičinim posredstvom - na trenutak ustao iz mrtvih samo zato da bi primio svetu pričest budući da su roditelji na njegovu odru neutješno plakali što im je sin umro bez ispovijedi; pisac dalje navodi i priču o onoj trudnici kojoj je svetica uslišila molitve one olujne noći kad ju je ova zazivala da ju spasi te da rodi sina kojeg će zauzvrat poslati u njen samostan. Nadalje, Marija je Magdalena, saznajemo, nekom svećeniku Stjepanu iz Flandrije («nikoteri zakan' s' Flan'die im(e)n(e)mъ Sьtipanъ»), koji ju, unatoč porocima kojima se prepustio, nije zaboravljao štovati, zapovijedila, pojavivši se pred njim sva u suzama kada je jednom došao posjetiti njezin grob, da se pokaje; Stjepan je, postavši kasnije uzornim vjernikom, na svojoj samrti vidio i dva anđela, koja su pratila Mariju Magdalenu, kako odnose njegovu dušu, u obliku bijele golubice, na nebo. Marija Magdalena je i povratila vid nekom slijepcu, hodočasniku u Vézelay, kada je našavši se ispred crkve posvećene njoj u čast, zaplakao zbog toga što ne može vidjeti to velebno zdanje: «Онъ s'lêpacъ v'zapi vel(i)kimъ gl(a)s(o)mъ: 'O, M(a)rie Magd(a)lêne, za s(ve)tinju tvoju vidit i mozimъ cr(i)k(a)vъ tvoju'; i tu oči ego otvoriše se»; potom je i nekom zatvoreniku koju ju je zazvao upomoć pomogla tako što je ovome jedne noći neka prekrasna žena razbila zatvorska vrata.

U svojem će prvom tiskanom i najopsežnijem djelu *Upućivanje u čestit i blažen život po primjerima svetaca*⁵⁶ (De

⁵⁵ Kako ove epizode o šest čudesa sv. Marije Magdalene nema u V. Štefanića, *Hrvatska književnost srednjega vijeka*, «Život Marije Magdalene», PSHK, knj. 1, str. 271-273, koristila sam se neobjavljenom transliteracijom mr. sc. Ivana Kosića.

⁵⁶ Odnosno: *Pouke za čestit život s primjerima* (preveo i protumačio Branimir Glavačić), Zagreb, 1986. Ovo Marulićevo djelo podijeljeno je

institutione bene vivendi per exempla sanctorum), objavljenom 1506. godine u Mlecima, Marko Marulić Mariju Magdalenu spomenuti petnaest puta, a podatke iz njezina životopisa crpiti će upravo iz *Zlatne legende* (*Legenda aurea*, c. 96) Jacobusa de Voragine. Autor, koji ju u svojem bestseleru, kako se u zapadnoj tradiciji već uvriježilo, poistovjećuje s «grešnicom»⁵⁷ te sestrom Marte i Lazara,⁵⁸ pripovijeda kako su braća i sestre podijelili između sebe - ždrijebom - baštinu: Mariji je pripala Magdala, Marti Betanija, a Lazaru nekretnine u Jeruzalemu; međutim, poslije Isusova Uzašašća sve su rasprodali i novac podali apostolima. Djevica Marta je, postavši vegeterijanka (a žacala se i mliječnih proizvoda i vina), propovijedala Krista stanovništvu kraj Rhône. Marija Magdalena je pak kristijanizirala galski grad Masiliju (Marseille); mislila je kako to ipak nije dovoljno pa je preostalih trideset godina provela u pustinji gdje je oskudicom «izgladnila i iskinjila svoje nekoć grešno tijelo»;⁵⁹ budući da nije konzumirala nikakvu hranu, anđeli su joj donosili okrepu. Oni su je i u određene sate preko dana uznosili iznad neba, što Marulić objašnjava time da je njezino stalno razmišljanje o Bogu učinilo njeno tijelo dostojnim neba još prije nego se ono oslobodilo stega zemaljskog života. Kad joj se konačno približio smrtni dan, primila je od biskupa Maksimina svetu pričest.⁶⁰

u šest knjiga sa sedamdeset i jednim poglavljem od kojih svako govori o jednoj kreposti.

⁵⁷ M. Marulić, nav. djelo, na str. 65: «Marija iz Magdale već je onomad čula da su joj svi grijesi oprošteni (...)» - citat se odnosi na Lukinu *javnu grešnicu* (Lu 7, 36-50); na str. 135 stoji da su je tako bili prozvali zbog njena poročna života.

⁵⁸ M. Marulić, nav. djelo, na str. 65: «spoznala je da je izabrala (...) najbolji dio koji joj se neće oduzeti» - evanđelist Luka (10, 38-42) govori da je Lazarova sestra Marija «doista izabrala najbolji dio koji joj se neće oduzeti»

⁵⁹ M. Marulić, nav. djelo, str. 65

⁶⁰ Usp. M. Marulić, nav. djelo, str. 11, 30, 65, 101, 135, 149, 178, 210, 242, 317, 330, 338, 437, 452, 541

O životu svete Marije Magdalene možemo se informirati i u Vramčevom djelu *Postilla*, 1586. (premda se s pouzdanjem ne može utvrditi kojim se književnim predloškom služio autor oblikujući njezino žitije). *Postilla*, drugo piščevo djelo, posvećeno tadašnjem zagrebačkom biskupu Petru Herešincu, sadrži propovijedi: u prvom dijelu za nedjelje, u drugom za svetačke blagdane; homilije su, kaže na latinskom Vramec, pisane po smjernicama Zagrebačke crkve, a izvedene su iz raznih (latinskih) svetootačkih knjiga.⁶¹ *Postilla* je svećenicima bila nužna budući da su oni, zbog nedostatka sličnih priručnika, morali sami kreirati propovijedi ili ih prevoditi s drugih jezika. Spomendanu sv. Marije Magdalene Vramec je najprije namijenio perikopu o «grešnici» (Lu 7, 36-50), zatim trodijelnu homiliju⁶² te naposljetku i sam životopis svete, doduše vrlo kratak, koji uhodano ponavlja da su Marija, Marta i Lazar poslije smrti bogatih i plemenitih roditelja, oca Sirusa i majke Euharije, razdijelili imanje i blago. Marija, vlasnica posjeda u Magdali, živjela je «nepočteno i sramotno» - «veće služeći vragu, nego Bogu» - tako da su je oni «ki su počtenje ljubili i boga se bojali» zvali «grešnicom». Ona koja je «vu kurvinom žitke živela» obrati se i u kući Šimuna «gobavca» opira Mu noge svojim suzama, obrisu ih svojim vlasima i pomaza ga dragom mašću iz «kupice ili škrabice». Zatim Vramec

⁶¹ Josip Turčinović u knjizi *Antun Vramec, sporni hrvatski teolog* (djelo je objavljeno - postumno - 1995. g. u Zagrebu), str. 78, smatra nemogućim da je Vramec posegnuo za svim tim djelima svetih otaca; to je bilo i nepotrebno jer bilo je dovoljno kompilacija i sličnih postili – Turčinović navodi da se sa sigurnošću služio *Katekizmom Tridentinskog sabora ad parochos* (1566., Rim). Tu njegovu pretpostavku potvrđuje otkriće Vramčeva autografa-potpisa na naslovnoj stranici latinske *Postille*, objavljene 1565. g. u Parizu, njemačkog teologa Georga Witzela.

⁶² Zapravo, iza perikope slijedi sažetak ovog evanđeoskog odlomka u kojem se najavljuje da će *evangelium* (homilija) imati dva dijela. J. Turčinović, nav. djelo, str. 74-75, kaziva da iako Vramčeve homilije kao cjelina djeluju vrlo zamorno, pretrpano, nasumce zgrnuto, ima među njima ipak onih koje su «vrlo pregledne, odmjerene, koncizne i tečne» a takva je i homilija na dan sv. Marije Magdalene.

raspreda koliko je vragova iz nje izгнаo Gospodin: sedam, po sv. Marku i sv. Luki; a Augustin, bilježi on, tih sedam demona tumači kao njene odurne grijehe. Nadalje, nastavlja Vramec, poslije Isusove smrti povukla se u pustinju ispaštati svoje grijehe. Umrла je 78. godine poslije Kristova poroda. Sv. Marija Magdalena, zaključuje autor *Postille*, nada je svim grešnicima: ona koja je prije živjela tako poročno, poslije je prva vidjela Uskrsnuloga.⁶³

Pojedine motive iz franačke legende o sv. Mariji Magdaleni nalazimo i u dvjema hrvatskim religioznim poemama (naime, svetičin kasniji isposnički život u marsejskoj spilji česta je tema u književnosti baroka) koji su u njih ušli najvjerojatnije preko talijanskih *plačeva*: u *Mandalijeni pokornici* (1630.) Ivana Bunića Vučića koja je sastavljena iz tri «cviljenja» te u *Uzdasima Mandalijene pokornice* (1728.) Ignjata Đurđevića koji sadrže osam «uzdisanja».⁶⁴

Primjerice, Bunićeva Marija Magdalena potječe iz imućne i plemenite obitelji:

Mandalijena ponosita,
u svjetliku ka se rodi
slavna od bana plemenita
koji Magdal grad gospodi.
(*Mandalijena pokornica*, I, 29-32)⁶⁵

Zna da se je porodila
gospodckoga od koljena,

⁶³ Usp. Antun Vramec, *Postilla* (reprint), «Na deen Szuete Marie Magdalene», Zagreb-Varaždin, 1990., str. 60-64

⁶⁴ Valja napomenuti da je upravo drugo poglavlje ove magistarske radnje dedicevano dvjema spomenutim baroknim religioznim poemama odnosno *plačevima* o sv. Mariji Magdaleni u staroj dubrovačkoj književnosti.

⁶⁵ Usp. *Dživo Bunić Vučić / Djela* (prema kritičkom izdanju Milana Ratkovića priredila Dunja Fališevac), Matica hrvatska, Zagreb, 1995. (Stoljeća hrvatske književnosti), str. 147-180

nu da 'e ona pocrnila
čas lijepoga od imena.

(*Mandalijena pokornica*, II, 85-88)

Autor ju stoga često naziva «gospodckom» i «plemenitom djevojčicom». Bunić također spominje da bijaše kao dijete zapuštena budući da je othranjena bez oca i majke, a Đurđević, čija poema crpi više motiva iz medijevalne predaje, da su joj roditelji zarana umrli i ostavili joj golemo imanje:

Čujte! - Izgubih mlado u doba
od proljetja djevičkoga
roditelja jednom oba -
majku i čaćka ljubljenoga -
i u gospostvu ostah sama
nad obilnijem državama.

(*Uzdasi Mandalijene pokornice*, II, 97-102)⁶⁶

Nadalje, oba ju pjesnika, u skladu sa zapadnom tradicijom, poistovjećuju s Lukinom «javnom grešnicom» (7, 36-50) te s Marijom iz Betanije, sestrom Marte i Lazara:

Tijem gospodcka djevojčica
za svoj prijekor ime steče,
u svem gradu da grešnica
od svakoga zva se i reče.

(*Mandalijena pokornica*, I, 145-148)

Kad se ugleda pak u vlasti
Razbluđena od svakoga,
Malo dobru sestru časti,
Manje braca razumnoga.

(*Mandalijena pokornica*, I, 137-140)

⁶⁶ Usp. Đurđević, Ignjat, *Pjesni razlike* (priredio Vlaho Bogišić), Konzor, Zagreb, 1997., str. 97-213

Brat o sebi Lazar staše,
Marta s malo veće ljeta
ni smijaše ni mogaše
po godišnjih dat mi svjeta;
bješe sebi mlados moja
i svjetnica i gospoja.
(*Uzdasi Mandalijene pokornice*, II, 103-108)

Bunićeva Marija Magdalena kao pokajnica je iz jeruzalemskog Hrama u kojem je Isus propovijedao odjurila svojim dvorima «kî grijehe njezine svjedoče» gdje je odlučila da ih napusti i povuće se u pustinju «gdi ljudckoga nije puta»:

Dvor s pustinjom promijeniću,
jestojska mi biće trava,
odar zemlju učiniću,
ševar mi će bit naprava.
(*Mandalijena pokornica*, I, 293-296)

Također, u prvom Đurđeviću uzdisanju *U spoznanju* nalazimo mladu i lijepu isposnicu Mariju Magdalenu, koja je jednom bila ohola vlasnica Magdale, samu u spilji nadomak Marseillu:

Kraj franačkijeh plodnijeh strana
marsiljska se pustoš vidi,
gdi od vijeka zaharana
ustaranijem mrakom blidi,
a niz pleći brijega strma
nore luzi pusta grma.
(*Uzdasi Mandalijene pokornice*, I, 43-48)⁶⁷

⁶⁷ Naime, Marija Magdalena je, kako će nam - oslanjajući se na franačku predaju - kazati dalje Đurđević, bila prognana iz svoje domovine:

Nu on kad pođe k čaćku svomu
iz rođenijeh ona strana

Nadalje, u četvrtom Đurđevićevom uzdisanju *U Napastvovanju* saznat ćemo da njezina starija sestra Marta propovijeda u Galiji:

Marta, tvoja sestra znana,
taki život, znaš, ne žive,
neg franačkijeh priko strana
steruć ruke milostive
svud pomoći dijeli i svuda
boga glasi, tvori čuda.

(*Uzdasi Mandalijene pokornice*, IV, 79-84)

Mariju Magdalenu Ignjata Đurđevića anđeli će po nekoliko puta dnevno uznositi u raj:

Gre rajskoga put svjetlila
nać ufanu rados bližu;
dvorni anđeli sklada'u krila
ter je u kola jasna uzdižu,
noseć na dan nju mnokrati
boga očito za uživati.

(*Uzdasi Mandalijene pokornice*, VIII, 31-36)

Ona će pred kraj poeme umrijeti; anđeli će ju prethodno prenijeti u kapelu biskupa Maksimina da joj on poda posljednju pričest:

Ter već dostojna i spravljena
za čestitijeh zgar visina,
božijem tijelom pokrijepljena

po progonstvu židovskomu
bi nemilo istjerana,
da po moru sionom ište
inostrano utočište.

(*Uzdasi Mandalijene pokornice*, I, 109-114)

slavna iz ruke Masimina,
od ljuvezni umrije i svoga
za sveđ steče žuđenoga.

(*Uzdasi Mandalijene pokornice*, VIII, 457-462)

Priča o daljnjoj sudbini negdašnje magdalske bludnice bila je veoma popularna u istočnim i zapadnim tradicijama. Međutim, iako se u srednjovjekovnoj Hrvatskoj, u čiju književnost ona stiže iz zapadnih, latinskih izvora u 14. stoljeću, ona neće mnogo obrađivati (sačuvala se svega u dva zbornika: u *Ivančičevu* i *Žgombičevu*), sama činjenica da je *Legenda aurea* došla do nas na samom početku 14. stoljeća te da je interes za najslavniju pokajanu prostitutku postojao i u hrvatskih baroknih (a kasnije i modernističkih) autora potvrđuje tezu dobre uključenosti hrvatske književnosti u europska književna kretanja.

Pripovijest o Mariji Magdaleni pripovijest je o velikoj grešnici koja ostavlja sve zemaljske užitke, postaje anahoretkinja, a potom i svetica. Premda se već u Starom zavjetu pripovijeda o tipu žene koja prodaje svoje tijelo (o jerihonskoj bludnici Rahabi koja je, kako stoji u Jošuinim povijesnim knjigama (2, 1-21; 6, 17-25), jedina sa svojom obitelji preživjela uništenje svoga grada budući da je zatajila dvojicu uhoda izraelskog naroda; o sestrama Oholi i Oholibi koje se, kako kažu Ezekijelove proročke knjige (23, 1-49), «odaše bludu u Egiptu, blud činiše u mladosti: ondje su im grudi stiskali, djevojačke grudi gnječili.»), srednjovjekovno će kršćanstvo pravi model pronaći ipak tek u novozavjetnoj junakinji - preobraćenoj bludnici Mariji Magdaleni. Iz škrte novozavjetne priče o životu ove grešnice, koju je kasnije nadopunila apokrifna tradicija, proisteći će sva hagiografska djela u kojima se pripovijeda o preobraćenju bludnica u svete (o Afri, Mariji bludnici, nećakinji Abrama pustinjaka, Pelagiji,

Tarsiji i Mariji Egipćanki). Priče o pokajanim prostitutkama u srednjemu vijeku bile su naročito popularne jer su čitateljima poručivale da čak i najteži grijeh kršćanskoga srednjovjekovlja (uživanje u tjelesnoj ljubavi izvan matrimonija) Bog može oprostiti ako se čovjek odluči pokajati (bludnica može postati i sveticom ukoliko ode u pustinju i ondje okaje svoj razbludni život).⁶⁸

⁶⁸ Usp. Milovan Tatarin, *Svetica i bludnica: Starohrvatska legenda o Mariji Egipćanki*, Naklada Ljevak, Zagreb, 2003., str. 74

1.4. Hagiografska tradicija «pokajana bludnica» u legendama o sv. Mariji Egipćanki i sv. Mariji bludnici, nećakinji Abrama pustinjaka

U srednjem vijeku popularne su žitije o pokajanim prostitutkama koje se modeliraju prema životopisu najslavnije raskajane bludnice Marije Magdalene (o Afri⁶⁹, Mariji bludnici, Pelagiji⁷⁰, Thais/Tarsiji⁷¹ i Mariji Egipćanki). Životi tih svetica obrađivani su i u staroj hrvatskoj književnosti (Afrina pasija nalazi se u djelu Ivana Marevića *Dila svetih mučenika*, 1800.; u *Dubrovačkom legendariju* nalaze se *Život svetog Abrama remete*, *Od svete Pelagije* i *Život svete Marije Egipatske*; u zborniku patrističke proze iz 14. stoljeća *Žića svetih otaca* uvrštena je priča o Tarsiji pod naslovom *Puščenik Pafnuciuš i nečista grešnica Tais*, itd.).

Uz Mariju Magdalenu Marija Egipćanka najpoznatija je medijevalna pokajana bludnica. Ona je ujedno i treća pokajnica na kraju Goetheova *Fausta*:

MARIA AEGYPTIACA (Acta Sanctorum):

I zbog mjesta posvećena
Gdje Gospoda pokopaše,
Rukū što ko opomena
S vratiju me otjeraše -
I zbog četrdeset ljeta

⁶⁹ Sv. Afra Augsburška (? o. 304. g.; slavi se 5. kolovoza), ranokršćanska martirica koja je stradala za vrijeme Dioklecijanove vladavine, nekoć je vodila javnu kuću.

⁷⁰ Prostitutka Pelagija (5. stoljeće ?; slavi se 8. listopada), nakon što ju je preobratio biskup Nono iz Tebe, živjela je kao pustinjačica na Maslinskoj gori u Jeruzalemu.

⁷¹ Kurtizanu Thais (u nas se naziva Tarsija), koja je živjela u Egiptu u 4. stoljeću (svetkuje se 8. listopada), preobratit će opat Pafnutius (u staroj hrvatskoj književnosti imenuje se kao Panučij).

Pokore u pustinjama
I zbog oprostaja sveta
Koj' u pijesku pisah sama -:⁷²

U vodnjanskoj crkvi Sv. Blaža čuva se njezina donja čeljust i jezik u relikvijaru iz 15. stoljeća.⁷³ Sv. Marija Egipćanka rođena je 343. ili 344. godine. Legende pripovijedaju da je kao dvanaestogodišnjakinja pobjegla iz roditeljske kuće i sljedećih se sedamnaest godina u Aleksandriji bavila prostitucijom. Jednog se dana iz puke radoznalosti priključila hodočasnici, koji su brodom išli - pokloniti se križu Spasiteljevu - u Jeruzalem, uvjerena da će čari njezina tijela platiti trošak putovanja (a tako je naposljetku i bilo). Na blagdan Sv. Križa htjela je s vjernicima u istoimenu Crkvu, ali joj ulazak nije bio dopušten sve dok nije pala na koljena i oplakala svoj razbludni život. Od tada je do svoje smrti živjela kao pokornica u pustinji (ukupno četrdeset i sedam godina).⁷⁴ Ondje će ju nagu slučajno zateći kreposni Zosima, koji je tamo zapravo tražio od sebe još kreposnije «muževe» (palestinski se monah u svojoj pedeset i trećoj godini, nakon što je čitav život proveo u manastiru, odvažio na ovu pustolovinu).

U ikonografiji Marija Egipćanka se prikazuje kao starica s dugom sijedom kosom koja drži tri kruha. Ribierina Egipćanka tako je ukras Dresdenske galerije, a u muzeju Mimara nalaze

⁷² J. W. Goethe, *Faust*, Matica hrvatska, Zagreb 1970., str. 621-622

⁷³ Moći Marije Egipćanke čuvaju se i u Rimu, Kalabriji, Napulju, Antwerpen, etc.

U vodnjanskoj crkvi čuvaju se i drugi neraspadnuti - ali i nebalzamirani - ostatci svetaca koje je onamo 1818. godine dopremio venecijanski slikar Gaetano Grezler kada je tu crkvu došao oslikati (učinio je to iz razloga da ih ne unište francuski vojnici koji su u Veneciju stigli 1810. godine).

⁷⁴ Kada je riječ o godini smrti Marije Egipćanke u optjecaju su razne godine. Život i smrt Marije Egipćanke smješteni su stoga na razmeđe 4. i 5. stoljeća, ili čak na razmeđe 5. i 6. stoljeća. Usp. Tatarin, Milovan, *Svetica i bludnica*, «Starohrvatska legenda o Mariji Egipćanki», Zagreb, 2003., str. 16

se također dva platna napuljskog karavađiste Luce Giordana (1634.-1705.): *Vizija sv. Marije Egipatske* i *Sv. Marija Egipatska kreće u pustinju*.⁷⁵ Nadalje, sv. Marija Egipćanka često se na platnima nalazi u društvu sv. Marije Magdalene.

Podrijetlo legende o aleksandrijskoj grešnici veže se uz ime jeruzalemskog biskupa Sofronija iz 7. stoljeća;⁷⁶ ona je, dalje, iz grčke književnosti prešla u brojne latinske verzije (u 9. stoljeću na latinski jezik prevest će ju Pavao Đakon iz Napulja).⁷⁷ Pripovijest o Mariji Egipćanki Jacobus de Voragina uvrstio je u *Zlatnu legendu*,⁷⁸ ali o njoj su pisali i mnogi drugi kršćanski pisci.

Legenda o Mariji Egipćanki šest je puta ispriповijedana u staroj hrvatskoj književnosti: pet puta prozno i jedanput u stihu; pet puta kao dio veće cjeline i jedanput kao samostalno djelo. Najstarija obrada legende o toj pokajanoj bludnici nalazi se u beneventanskom privezu latinskom karolinškom rukopisnom kodeksu *Passionale martyrum* 164 iz 11. stoljeća.⁷⁹ Nadalje, prva verzija ove legende pisana hrvatskim jezikom nalazi se u *Ivančičevu zborniku*, hrvatskoglagoljskom rukopisu iz druge polovice 14. i početka 15. stoljeća, u veoma skraćenoj

⁷⁵ *Muzej «Mimara», Vodič po zbirkama* (skupina autora), MGC, Zagreb, 1988., str. 117

⁷⁶ Danas, međutim, prevladava mišljenje da je legenda nastala krajem 6. i početkom 7. stoljeća i da joj Sofronije Jeruzalemski (Damask, oko 550.-638.) nije autor.

⁷⁷ *Vita Sanctae Mariae Aegyptiacae, meretricis auctore Sophronio Jerosolymitano episcopo, interprete Paulo diacono sanctae Neapoleos ecclesiae* (Migne, Patrologia latina LXXIII, str. 671-690)

⁷⁸ Usp. Jacques de Voragine, *La Légende Dorée*, «LVI. Sainte Marie L'Égyptienne, pécheresse (2 avril)», Librairie Académique, Paris, 1917., str. 212-216

⁷⁹ *Pasional MR 164*, koji se danas čuva u Metropolitanskoj knjižnici Hrvatskoga državnoga arhiva u Zagrebu, pisan je karolinom u 10 st., a uz njega su uvezane i neke beneventanske folije (napisane početkom 11. st.); upravo na tim folijama (f. 259-266) nalazi se legenda o Mariji Egipćanki (*Incip[it] uita Marie Egipciace de Greko in Latin[um] translata*) koju je između 1015. i 1030. na latinskome jeziku za splitskog nadbiskupa Pavla napisao splitski đakon Majon.

varijanti.⁸⁰ Prva cjelovitija verzija tiskana je tek 1606. godine u hagiografskom zborniku *Život nekoliko izabranih divic* Fausta Vrančića.⁸¹ Iz 17. stoljeća potječe verzija iz *Dubrovačkog legendarija*, dok su u 18. stoljeću nastale dvije objelodanjene verzije: legenda *Žitek s. Marice, egiptonske pokornice* koja se nalazi u drugoj knjizi hagiografskog zbornika *Cvet sveteh ali življenje i čini svetcev* (1756.) kajkavskog pavlina Hilariona Gašparotija⁸² i stihovana verzija Nikole Marčija *Život i pokora svete Marije Egipkinje* (1791.).⁸³

Legenda o pokajnici Mariji Egipćanki zabilježena u *Dubrovačkom legendariju*⁸⁴ sastavljena je po talijanskom

⁸⁰ Među Bogorodičnim mirakulima kao deveto čudo u *Ivančičevu zborniku* nalazi se i vrlo reducirana legenda o Mariji Egipćanki. U *Ivz* opisan je njezin put s Egipćanima u Jeruzalem te događaji do njezina odlaska u pustinju. Autor je vješto «materijal» o negdašnjoj aleksandrijskoj bludnici pretvorio u još jedan Bogorodičin mirakul: Marija, pošto nije mogla ući u crkvu, iskreno se obratila Blaženoj Djevici Mariji koja joj je omogućila i ulazak i obraćenje.

⁸¹ Vrančićevo djelo *Život nekoliko izabranih divic* (Rim, 1606.) sadrži dvanaest hagiografija (Tekla, Katarina, Cecilija, Agneza, Agata, Lucija, Febronija, Eugenija, Eufrazija, Apolinaris, Marija Egipćanka i Barbara).

⁸² Gašparotijev hagiografski zbornik svetačkih životopisa i propovijedi u četiri knjige *Cvet sveteh*, koji se danas čuva u Nacionalnoj sveučilišnoj knjižnici u Zagrebu, najopsežnije je djelo stare kajkavske književnosti, kao i hagiografskoga žanra uopće. Legenda o Mariji Egipćanki ispriповijedana je u drugome svesku (Graz, 1756.).

⁸³ Usp. Tatarin, Milovan, *Svetica i bludnica*, «Legenda o Mariji Egipćanki u staroj hrvatskoj književnosti - korpus i dosadašnja istraživanja», str. 153-193

⁸⁴ *Dubrovački legendarij* zapravo je dvodijelni zbornik koji se nekoć zvao *Codex Varia Variorum* (broji 388 stranica); prvi dio kodeksa, prepisan u 17. st., sadrži: *Uzvišenje pričiste svete djeve Marije*, zatim *Život blažene Rosane te Devocin za svake sluge Božje veoma izvarsan, koja žudi biti sačuvana od groma i munje*; nadalje, u drugom dijelu, koji je iz 16. st., nalazimo: kristijanizirani roman o Budhi *Život Barlaama i Jozafata*, zatim legende: *Život S. Abrama remete*, *Od svete Eufrosine*, *Od svete Pelagije* te na samom kraju i *Život svete Marije Egipatske*. Upravo drugi dio ovog latiničkog zbornika pod naslovom *Dubrovačke legende* izdao je češki slavist Josip Karásek (1868.-1916.) u Pragu 1913. godine, Ed. Leschinger (K. je u Dubrovniku prepisivao ovaj zbornik, uz pomoć supruge, od prosinca 1899. pa do ožujka 1900.); ova knjiga, koju se nije moglo naći ni u zagrebačkoj Nacionalnoj sveučilišnoj biblioteci a niti u Knjižnici Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti, konačno je pretisnuta u Zagrebu 1996. godine. Izvor *Dubrovačkim legendama* bio je talijanski prijevod

prijevodu *De sancta Maria egiptiaca* iz zbornika svetačkih legendi *Legenda aurea* Domenica Cavalce (1270.-1342.). U legendi pod naslovom *Život svete Marije Egipatske* sjedokosa i kratkokosa se Marija, nakon što je plaštom zagrnula svoje rascvalo nago tijelo, ispovijeda starcu Zosimu. U Aleksandriji je još kao djevojčica izgubila djevičanstvo, u tom se gradu uopće sva razdala bludu. Ova izliječena nimfomanka iskreno povjerava svećeniku: «(...) I toliko plamenom tjelesnijeh gorah, da se nikadar nasititi ne mogah; nikakve plate od nikoga ne primah za onu nečistoću, ni cića toga da potrebu ne imah, ere teško predući sebe ubogo, i nevoljno hranjah, nego se svakomu podmetah neka ih veće, i češće k meni dohodij».⁸⁵ Dalje, dok je brodila prema Jeruzalemu, kaže da je učinila tolike nečistoće da ih malo koje uho može mirno saslušati. Zosima se ne ustručava Mariji postaviti i pokoje provokativno pitanje na koje uvijek dobija i pikantan odgovor, primjerice: «Kako si mogla tvoju ćud i običaj tako naglo promijeniti, i tolik trud tarpjeti?».⁸⁶ Ona odgovara da u ovoj pustinji dugo nije bila lišena iskušenja: «I tako sam sedamnaes godišta prošla neizbrojne napasti tarpeći od kojih me jest obranila ona S. Djeva (...)».⁸⁷ Na rastanku Marija ga je zamolila da ovaj razgovor zadrži u diskreciji. U legendi o Mariji Egipćanki, kako smo upravo vidjeli na primjeru *Život svete Marije Egipatske* iz *Dubrovačkog legendarija*, po prvi put se jedna prostitutka ispovijeda. Marija Egipćanka, naime, pripovijeda starcu o svom spolnom životu, iznoseći niz

Zlatne legende Domenica Cavalce koji je svoju zbirku naslovio *Vite dei santi padri*. Cavalkina je knjiga tiskana kao inkunabula više puta (primjerice, u Veneciji je od 1475. do konca 15. st. doživjela desetak izdanja). Mihovil Kombol za ove dubrovačke legende u svojoj *Povijesti hrvatske književnosti do preporoda* (I. izdanje, str. 30) s pravom kaže da su to ujedno i najljepše legende na hrvatskom jeziku iz starijega doba.

⁸⁵ Josip Karásek, *Dubrovačke legende*, «Život s. Marije Egipatske po Sofroniju, biskupu hijerosolimitanskom», pretisak, Dora Krupićeva, Zagreb, 1996., str. 162

⁸⁶ Ibid, str. 163

⁸⁷ Ibid, str. 164

pikantnih detalja kojih u pripovijestima o drugim bludnicama nema (npr., seksualni su prijestupi Marije Magdalene u legendama samo naznačeni). Eksplicitni opisi ponašanja jedne prostitutke neobično su slobodni za vrijeme u kojem su nastali.

I u već spomenutim *Poukama za čestit život s primjerima* Marka Marulića možemo, na više mjesta, doznati o životu ove aleksandrijske bludnice koja nije naplaćivala svoje spolne usluge: «Na primjer aleksandrijske bludnice Marulić se, dakle, često vraćao jer je upravo njezina legenda bila zgodan primjer 'poučna i čestita života', i to njegovih različitih aspekata. Budući da se Marulić na legendu o Mariji Egipćanki pozivao samo onda kad je želio potkrijepiti koju vrlinu, budući da ju je skicirao, budući da nema status zasebne priče rađene po predlošku, nego jednoga od mnogobrojnih primjera deriviranih iz biblijsko-legendarne tradicije, ona se ovdje posebno ne obrađuje. Isti je slučaj i s Antunom Kanižlićem koji u dvanaestom poglavlju *Utočišta Blaženoj Divici Mariji* (Mleci, 1759., str. 459) - u kojemu je riječ o pohođenju Bogorodičinih crkava - spominje primjer Marije Egipćanke (...), bilježi Milovan Tatarin.⁸⁸ Marulić nas izvještava da Marija nije mogla stupiti u jeruzalemsku Crkvu koju je car Konstantin dao podignuti na mjestu gdje je njegova majka Helena pronašla «Istinski križ». Spriječila ju je neka nevidljiva sila. Ostavši na pragu, zbunila se i posramila, osjetila grižnju savjesti i briznula u plač. Pa kad ponovno pokuša zakoračiti, uđe slobodno. Odmah se bacila pred «križ Gospodnji» koji se, prema izvješću jednog talijanskog hodočasnika iz 6. stoljeća,⁸⁹ nalazio u jednoj prostorijici zajedno s «autentičnom» pločom koja je Spasitelju bila pričvršćena iznad glave i kaležom što ga je on blagoslovio na Posljednjoj večeri te brojnim drugim dragocjenostima. Ondje nije prestajala s plačom dok od Djevice

⁸⁸ M. Tatarin, *Svetica i bludnica*, «Legenda o Mariji Egipćanki u staroj hrvatskoj književnosti - korpus i dosadašnja istraživanja», Zagreb, 2003., str. 154

⁸⁹ Usp. Norman Foster, *Hodočasnici*, GZH, Zagreb, 1986., str. 21

nije dobila uputstvo da pođe u pustinju istočno od Jordana.⁹⁰ Sa sobom je ponijela svega tri kruha, a kasnije se - poput zvijeri - hranila divljim travama. U pustoši je glavu, koju je prije često kitila draguljima i zlatom, izložila nepogodama; kosu je, koju je prije redovito kovrčalom kovrčala i činila uvojke, sada odrezala i bacila na zemlju i pogazila; lice koje je prije i po nekoliko puta na dan pudrala bjelilom i crvenilom, sada je napajala suzama i pustila da ga prži sunce; a «prsa što ih je prije običavala stegnuti grudnjakom koji bi joj obuzdao silne dojke, sada je šakama tukla»⁹¹. Kada joj se izderala jedina haljina koju je imala, hodala je gola. Kako je živjela bez krova nad glavom, a tijelo joj nije bilo ni jednim dijelom pokriveno, koža joj je s vremenom pocrnjela i posula se lišajevima. «Ukratko», zaključuje misao Marulić, «cijelo je svoje tijelo koje je prije plivalo u svakovrsnim ugodama, iskinjila postovima, izmučila bdjenjima, zamorila naporima, uzbudila neprestanim molitvama, poružnila golotinjom i skućila oskudicom.»⁹² Četrdeset godina kasnije, prolazeći slučajno onuda, spazio ju je opat Zosima kako se u molitvi uzdiže iznad zemlje «u visini otprilike jednoga lakta»⁹³ te kako prelazi preko rijeke Jordan bez da je smočila noge. On je zato iz poštovanja htio kleknuti pred njom ali ona je, ne dopustivši mu to, sama pala pred njim ničice jer je smatrala da je veća stvar biti svećenik nego činiti čudesa. Ovaj opat bio je prvi čovjek kojeg je vidjela zadnjih nekoliko desetljeća. Od Zosima je tada primila i posljednju pričest. Kad ju je poslije godinu dana on našao mrtvu, ostavila mu je poruku: «Sahrani, Zosima, Marijino tijelo i zemlju pokrij zemljom, pa se pomoli za me!». Lav joj je zatim iskopao jamicu

⁹⁰ I Marija Magdalena na Isusovu grobu nije prestajala plakati dok joj se nije prikazao Isus (Iv 20, 11-18).

⁹¹ M. Marulić, nav. djelo, str. 66-67

⁹² Ibid, str. 67

⁹³ Ibid, str. 102

dostatnu da primi njezino sićušno tijelo, a Zosima ju je u nju položio.⁹⁴

Godine 1791. tiskana je u Dubrovniku pjesan u šest pjevanja *Život i pokora Svete Marije Egipkinje* svećenika Nikole Marčija (1718.-1806.);⁹⁵ ovaj Dubrovčanin služio se djelom o životima svetaca španjolskog isusovca Pedra de Ribadeneyre; Marči ga zasigurno nije poznao u originalu već u latinskome prijevodu isusovca Jacoba Canisiusa (u II. dijelu *Flos Sanctorum* nalazi se *Vita S. Mariae Aegyptiacae*). Opat Zosim, saznajemo, živio je u doba bizantskog cara Justina I. (518.-527.), ujaka Justinijana Velikog, a Mariju je našao u pustinji nakon što je ondje sama proživjela četrdeset i sedam godina. Nikola Marči se, iako «nije bio jak u geografiji», nije ustručavao pobliže odrediti mjesto - s onu stranu Jordana - u koje se «Egipkinja» zavukla; po njemu se tako «pustošna Tebaida» u Gornjem (južnom) Egiptu nalazi blizu Jeruzalema!⁹⁶ U prvih pet pjevanja slobodno je prikazan pokorničin život do časa kada se je sastala sa Zosimom,⁹⁷ dok je

⁹⁴ Usp. M. Marulić, *Pouke za čestit život s primjerima*, str. 66-67, 102, 135, 184, 200, 227, 242, 318, 452. Marulićev izvor bio je Sofronije, «Jerosolymitano episcopo»: *Vita s. Mariae Aegyptiacae* (autor 400-sveščane enciklopedijske zbirke Patrologije, J. P. Migne, Patrologia Latina 73, 671-690)

⁹⁵ Za ovaj spjev, koji se sačuvao u svega tri egzemplara (a jedan se nalazi i u zagrebačkoj Nacionalnoj sveučilišnoj biblioteci), Kombol je ustvrdio da je «mehaničan rad bez pjesničkog nadahnuća» (*Poviest hrvatske književnosti do preporoda*, I. izdanje, str. 331). M. Rešetar u članku *Dubrovački pjesnik Nikola Marci* (Jagićev zbornik, Berlin, 1908., str. 122-131) nije bio takvoga mnijenja; on će kazati da Marči nije zasigurno imao prirodni talent Gundulićev, a niti fino osjećanje i veliku učenost Đurđeviću, odnosno izravnije da «nije bio pjesnički talent prvoga reda» ali da ipak «nije bio bez pjesničke snage i fantazije» te da je ova pjesma jedan od najboljih proizvoda iz vremena poslije Đurđevića pa zato i zalužuje da se izvuče iz zaborava u kojem je čamila jedno puno stoljeće.

⁹⁶ Usp. M. Rešetar, *Dubrovački pjesnik Nikola Marci*, Jagićev zbornik, Berlin, 1908., str. 125-126

⁹⁷ N. Marči na početku je svakoga pjevanja naznačio sadržaj koji će se u njemu obrađivati: u prvom pjevanju tako ćemo saznati o bijegu Marije Egipćanke «iz kuće očine i iz mjesta rodnoga», te o njezinu putu «do Alesandrije»; pjevanje drugo kaziva nam kako je ona s egipatskim vjernicima stigla u Jeruzalem te «koji je život činila u Alesandriji»; u trećem pjevanju pripovijeda se «obraćenje Egipkinje u

zadnje pjevanje tek stihovana parafraza Ribadeneyrine legende. Ovaj je dubrovački pjesnik, čije se djelo tematsko-motivski, stilski i versifikacijski oslanja na Gundulićevu, Bunićevu i Đurđevićevu religioznu poemu, jedini hrvatski pjesnik koji je životu Marije Egipćanke posvetio zasebno djelo i jedini je koji je njezin život opjevao u stihovima.

Potkraj 18. stoljeća tiskano je dakle posljednje djelo naše dopreporodne književnosti posvećeno aleksandrijskoj bludnici *Život i pokora svete Marije Egipkinje* Nikole Marčija. S njegovim će hagiografskim spjevom završiti i viševjekovna prisutnost legende o toj svetici u staroj hrvatskoj književnosti, čiju prvu verziju nalazimo već u 11. stoljeću.

Budući da su životopisi anahoreta sastavljeni od stalnih mjesta, žitije sv. Marije Egipćanke vrlo je slično životopisu sv. Marije Magdalene. Niz tematsko-motivskih podudarnosti u pustinjačkim legendama svjedoči o zakonima tog književnog žanra: stoga ćemo i shematičnost legende o Mariji Egipćanki najlakše uočiti upravo ako je usporedimo s legendom o magdalskoj bludnici; odmah je, primjerice, vidljiv paralelizam na akterskom planu: obje pustinjačice, Marija Magdalena i Marija Egipćanka, imaju svoje pratitelje koji imaju funkciju svjedoka (prva pokornica ima biskupa Maksimina, druga monaha Zosima). Marija Egipćanka će tako nakon što se povukla u pustinju tek nakon četiri desetljeća vidjeti prvoga čovjeka - opata Zosima, dok je magdalska pokornica također nakon tri desetljeća vidjela prvog čovjeka, u njezinu slučaju biskupa Maksimina. Ove će, nadalje, dvije dugogodišnje pustinjačice od njih primiti i posljednje pričesti.

Jeruzalemu i nakom obraćenja nje bogoljubnos»; u pjevanju četvrtom priča se kako Asmodeo, videći njezino obraćenje, «otide i podbuni vaskolik pakô»; u petom pjevanju pripovijeda se «prohod Marije Egipkinje priko Jordana, nje pustinja i pokora». Usp. M. Rešetar, nav. djelo, str. 126

Za još jednu pokajanu prostitutku Mariju, nećakinju egipatskog pustinjaka Abrahama, saznajemo u legendi *Život Abrama remete*, također iz *Dubrovačkog legendarija*, kao i u Marulićevim *Poukama*. Abraham se, još prije smrti svojih bogatih roditelja, povukao u pustinju i ondje si sagradio ćelijicu iz koje gotovo da i nije provirivao vani (od pokućstva je imao tek jednu posudu); kasnije je - preko posrednika - rasprodao očevinu i novac razdijelio sirotinji. Nakon bratove smrti, ovaj je asket posvojio njegovu sedmogodišnju kćerku Mariju i odveo ju sa sobom u pustinju. Ondje joj je sagradio kolibicu - tek s jednim prozorčićem - odmah do svoje, iz koje ni ona godinama nije izlazila. Abraham naravce «sveđer Boga moljaše za nju da bi joj Bog izeo iz sarca svaku želju i ljubav svjetovnu».⁹⁸ Međutim, taman kad se ona zadjevojčila, neki mladi eremit počeo se onuda skitati. A spazio ju je upravo zahvaljujući onom prozorčiću; i «razgovorij se njome mladić, i po tomu govorenju ona bij ranjena po napasti neprijatelja ljubavi, ljubavi onega remete; i tako među sobom narediše da ona otvori vrata od svoje ćelije i jednu noć izajde na dvor, i sagriješi š njime».⁹⁹ Ne htijući takva pred Abrahamom, potajno je napustila to zabačeno mjesto i otišla u obližnji grad «gdje je živjela», prokomentirat će Marulić, «tako grešno kao što je prije živjela kreposno, pustivši uzde pohoti».¹⁰⁰ Starac Abram, koji je - preobučen u viteza - krenuo u potragu za njom, konačno je saznao da se nalazi u kući «zlijeh žena». Ondje se njezinu svodniku predstavio kao Marijin klijent, a svodnik nije mogao vjerovati «da on u ono doba nju hotijaše vidjeti za njeku sramotu».¹⁰¹ Marija u ložnici nije prepoznala svoga strica dok joj se on sam nije razotkrio. Abram ju je zatim ohrabrio da se sa njim vrati u pustinju. No, uoči

⁹⁸ Josip Karásek, *Dubrovačke legende*, «Život S. Abrahama remete», Zagreb 1996., str. 137

⁹⁹ Ibid, str. 137

¹⁰⁰ M. Marulić, nav. djelo, str. 136

¹⁰¹ J. Karásek, nav. djelo, str. 139

odlaska njegova pokajana sinovica ipak ga je nesigurno priupitala što da uradi sa zlatom, biserjem i lijepim haljinama. «Ostavi sve to što si s grijehom dobila»,¹⁰² strpljivo će joj Abraham odgovoriti. Njegova «nepucija» je naravce - našavši se ponovno u svojoj izbici - uspješno okajala grijehe.¹⁰³

U stoljećima nakon priznavanja ravnopravnosti kršćanske religije s religijama Rimskoga Carstva - Milanskim ediktom iz 313. godine - lik preobraćene bludnice bit će naročito popularan. Upravo tada i nastaju legende o Mariji bludnici, nećakinji Abrama pustinjaka (razlikuje se od ostalih legendi jer nije riječ o okorjeloj grešnici već o djevojci zavedenoj na porok), Pelagiji, Thais (Tarsiji) i Mariji Egipćanki. Pripovijesti o bivšim kurtizanama koje su otišle u pustinju okajati svoje grijehe ispunjavat će nabožnu literaturu srednjega vijeka, ali i stoljeća nakon, zapravo sve do konca osamnaestoga, kada je o hrvatskoj književnosti riječ.¹⁰⁴

¹⁰² Ibid, str. 141

¹⁰³ Književna analiza ove legende nalazi se dakako u Kombolovoj *Povijesti hrvatske književnosti do preporoda* (I. izdanje, str. 31), kao i u Novakovoj *Povijesti hrvatske književnosti, Od početka do Krbavske bitke 1493*, str. 251-252. Nadalje, Marija se u *Poukama* spominje još na str. 12, 49, 156 i 266; Maruliću je bila od koristi Efremova *Vita S. Mariae Meretricis, neptis Abrahae eremitaе* (Migne, *Patrologia Latina*) te *Vitae sanctorum* (Migne, *Patrologia Graeca*) Šimuna Metafrasta.

¹⁰⁴ Usp. Tatarin, Milovan, *Svetica i bludnica*, Zagreb, 2003., str. 6

2. Barokne religiozne poeme o sv. Mariji Magdaleni

2.1. Sv. Marija Magdalena u staroj dubrovačkoj književnosti

Kako je najveći broj baroknih religioznih poema tzv. *plačeva*¹⁰⁵ vezan uz lik žene, a to je dijelom zbog toga što protestantizam zanemaruje kult Djevice Marije,¹⁰⁶ sudbina sv. Marije Magdalene interesantna je i česta tema u baroknoj književnosti i to upravo stoga što su se tri novozavjetne žene uzele kao jedna pa se njezina životna priča doima neobično bogatom: «Da li se je to uradilo s pravom ili bez prava, to je za ovu temu sporedno, ali, ako se parabola o M. Magdaleni posmatra kao motiv za umetničko delo, onda je ona mnogo bogatija, lepša i interesantnija, kada se sve ove tri Marije uzmu kao jedna. Ako ih delimo, onda imamo samo nepoznatu grešnicu koja se pokajala; ako uzmemo sve kao jednu, onda se ovaj motiv proširuje: grešnica nam nije nepoznata, nije ma koja grešnica u gradu, nego sestra Marte i Lazara, prijateljica Isusova; priča se ne prekida oproštenjem Magdaleninih grehova, nego se razvija dalje: ona ga prati sve do smrti njegove; on se njoj prvoj javlja posle uskrsnuća. Zatim ovaj se motiv proširuje crkvenim predanjem: ona ide docnije u samotnu špilju kod Marsilje i živi u pokori; anđeli silaze da čuju njeno uzdisanje i na krilima je

¹⁰⁵ Kada govori o prisutnosti baroka u djelima kojima je trebalo obaviti i različite izvanestetičke zadaće, Kravar posebno ističe religioznu poemu koja, premda je «najzreliji egzemplar našega književnoga baroka», posjeduje i neka tipična obilježja nabožne literature. Religiozna poema tako je žanr u kojem se miješaju estetsko i utilitarno. Usp. Zoran Kravar, *Nakon godine MDC*, «Barok kao potonulo kulturno dobro», Matica hrvatska, Dubrovnik, 1993., str. 184-185

¹⁰⁶ Usp. Ivan Slamnig, *Sujetska književnost zapadnog kruga*, II. prošireno izdanje, Zagreb, 1999., str. 106

nose na nebo», piše Vaso Tomanović.¹⁰⁷ Nijedno doba, dakle, nije bilo pogodnije da se u njemu napravi kult od ove svetica-bludnice kao doba protureformacije. Osim u talijanskoj književnosti, gdje je religiozna poema i nastala, *plačeva* o sv. Mariji Magdaleni bilo je i u Španjolskoj, Portugalu, Francuskoj te Engleskoj.¹⁰⁸

U dubrovačkoj književnosti svetičino ime i «njezino pokajanje» prvi spominje renesanšanin Nikola Nalješković (oko 1510.-1587.) u poduljem pjesmotvoru *Razmišljanje vrhu muke Isukrstove*; Nalješković, premda u tek nekoliko stihova, opjevava kako ju Isus razrješuje od grijeha u farizejevoj kući:

i pride [Jesus] svojiema u grad od Betanije,
od Jerusalema daleko ki nie;
tuj ti ga na svoj stan veselo ustavi
Šimun ki bješe zvan priz ime gubavi:
u toj Mandaljena poteče oni čas
ne bivši tuj liena ter donie vriednu mas,
er vidje velik trud gdi Jesus ukaza,
ter glavu oda svud njome mu pomaza,
pak poče plakati i noge suzami
njegove plakati a trti kosami.¹⁰⁹

Međutim, cijelu fabulu prvi je obradio Ivan Bunić Vučić (1591.-1658.). Njegova religiozna poema u tri cviljenja *Mandalijena pokornica* tiskana je prvi put vrlo vjerojatno 1630. godine u

¹⁰⁷ Vaso Tomanović, *Sveta Marija Magdalena u talijanskoj i dubrovačkoj književnosti*, «Zapisi», knj. II., sv. 1, Cetinje, 1928., str. 31-32

¹⁰⁸ Primjerice, religiozna poema *Les Perles ou Larmes de la Sainte Magdelaine* iz 1606. godine francuskog pjesnika Césara de Nostredamesa; zatim, *plač* engleskog jezuitskog pjesnika Roberta Southwella (oko 1561.-1595.) *Mary Magdalene's Funerall Tears* iz 1594. godine te *The Weeper* Richarda Crashawa (1612.-1649.), engleskoga pjesnika koji je prešao na katolicizam 1640.-tih.

¹⁰⁹ *Pjesme Nikole Dimitrovića i Nikole Nalješkovića*, SPH (knjiga peta), JAZU, Zagreb, 1873., str. 119

Anconi ili Veneciji; godine 1638. izašlo je njezino drugo izdanje u Anconi; nije poznato je li je od oba izdanja sačuvan iti jedan primjerak;¹¹⁰ svega godinu dana poslije Bunićeve smrti, 1659. godine, u Veneciji izlazi i treće izdanje od kojeg je danas poznat tek jedan egzemplar koji se čuva u knjižnici Male braće u Dubrovniku.¹¹¹ U trećem izdanju nalaze se, iza ove pobožne poeme, i neke pjesme drugih autora koje su, osim pjesni *Neznani S. Mandalijeni*, ispjevane u čast Buniću: jedna hrvatska, osam latinskih i dva talijanska soneta.¹¹² Ova religiozna poema ujedno je i jedino štampano Bunićevo djelo: naravce, ako izuzmemo njegovu konvencionalnu i jedinu pohvalnicu posvećenu Ivanu Gunduliću koja je pridodana izdanju *Arijadne* 1633. godine.

Na Bunićev spjev su, osim Gundulića, utjecali i začetnici tog žanra u talijanskoj književnosti: Luigi Tansillo da Nola (1510.-1568.) svojim *Suzama svetoga Petra* (*Le lagrime di San Pietro*) (1560. i 1585.) i Erasmo da Valvasone (1523.-1593.) *Suzama svete Marije Magdalene* (*Le lagrime di Santa Maria Maddalena*) (1587.); zatim Gabriello Chiabrera (1552.-1637.) poemom *La conversione di Maria Maddalena*; Kulišić, nadalje, napominje da je na ovaj spjev još možda i utjecao Gioseppe Policreti svojim dvjema poemama: *La conversione di Maddalena*

¹¹⁰ Prema podacima starih dubrovačkih biografa prvo je izdanje štampano 1630. g.; kao mjesto tiskanja Dolci navodi Veneciju, a Appendini Anconu. Appendini, nadalje, navodi da je drugo izdanje izašlo 1638. g. u Anconi. (Usp. Milan Ratković, *Djela Dživa Bunića Vučića*, «Izdanja Mandalijene pokornice», SPH, knjiga 35, Zagreb, 1971., str. 51-55)

¹¹¹ G. 1705. izlazi IV. izdanje u Veneciji, a V. izdanje 1849. g. u Dubrovniku; ovaj spjev sačuvan je i u više rukopisa. (Usp. M. Ratković, nav. djelo, str. 63-68)

¹¹² Primjerice, Junije Palmotić pozdravio je Bunića na hrvatskom i latinskom jeziku: *U hvalu Gospodina Dživa Bunića pjesan Gospodina Džona Palmotića te Illustrissimi D. Junni Palmottae patritii ragusini in laudem auctoris*. Nadalje, druga mu strofa, od ukupno njih četiri, iz pjesme na hrvatskom jeziku teče ovako: *Uz plač jedne pokornice / I ņe suza daž čestiti / Sve grešnike i grešnice / Učiš grijehe sve cviliti*.

(1588.) i *Maddalena convertita* (1588.);¹¹³ Fališevac je, zatim, neupitno dokazala da je na *Mandalijenu pokornicu* utjecao - osobito na stilskoj razini - i Napoletanac Giambattista Marino (1569.-1625.) svojom pjesmom *La Maddalena* (1619.).¹¹⁴

Tansillu je 1534. godine u Veneciji izašao spjev *Il vendemmiatore* (Berač) kojeg je papa Pavao IV. (1555.-1559.) stavio na indeks; da bi se iskupio, Da Nola piše poemu *Le lagrime di San Pietro* u trinaest «plačeva» (*pianti*) o tuzi i kajanju sv. Petra u pećini nakon što je zanijekao Isusa; dijelovi tog spjeva izišli su 1560. godine, a cijelo djelo, koje su dovršili drugi, poslije njegove smrti, 1585. godine; poema je poznjela uspjeh pa nedugo nakon prvog izdanja izlazi i drugo kojemu je pridodan i Valvasoneov spjev o sv. Mariji Magdaleni (1587.). Tansillove *Suze svetoga Petra* uskoro su bile prevedene na španjolski i francuski jezik.

Valvasone je u talijanskoj književnosti prvi uzeo priču o sv. Mariji Magdaleni za glavnu temu svojeg spjeva.

Naime, Marco Girolamo Vida (1485.-1566.) u svojem šestoknjižnom religioznom latinskom epu *Christias* (1535.) tek je epizodično opjevao pokajanje «grešnice» u kući farizeja Šimuna. Marco Girolamo Vida prvo priča o Lazarevu uskrsnuću, da bi zatim prešao na događaj u farizejevu domu. Pjesnik ni jednom riječju ne kaziva da je «grešnica» sestra Lazareva, nego samo da joj je ime Marija (kao što to napominje i evanđelist Ivan); Vida ne samo što ju ne izjednačava s Marijom iz Betanije, nego ju ne poistovjećuje ni s Marijom iz Magdale, tek kaže da je Isus iz ove žene istjerao sedam demona (zapravo seksualnog demona) - a koji su joj izišli kroz usta u obliku plamena, i za sobom ostavili dim. On dalje pripovijeda, služeći

¹¹³ Usp. Frano Kulišić, *Dživo Bunić Vučićević*, Dubrovnik, 1911., str. 122

¹¹⁴ Usp. Dunja Fališevac, *Ivan Bunić Vučić*, Zagreb, 1987., str. 63-69

se predajom, da je Marija vrlo rano izgubila roditelje od kojih je naslijedila veliko bogatstvo, da je obilazila gozbe i kazališta te da je prekinula veze sa svojim skrbnicima jer joj je bilo mrsko slušati njihove prodike. Zatim saznajemo kako je otišla vidjeti Isusa, budući da je čula da je lijep i da je Bog, što je drugačije negoli u Novom zavjetu, a, međutim, kada ga je vidjela, pokajala se i počela bacati sa sebe nakit, čega opet nema u Svetom pismu. Nadalje, slijedeći evanđelja, pjesnik nas izvještava kako je Marija pala na koljena, umila Kristove noge suzama, pomazala mirisom i obrisala ih svojim kosama. Time se ova epizoda, kao i u Novom zavjetu, svršava i prelazi se na drugo. Vida kasnije - dakle odvojeno od «grešnice» Marije iz koje je istjerano sedam demona - spominje i Mariju Magdalenu kojoj se javlja Isus prerušen u vrtlara, premda se to tako u evanđeljima ne opisuje (u njima, naime, stoji da je Marija Magdalena samo pomislila od Isusa da je vrtlar, što ne znači i da joj se on zaista javio u liku vrtlara).

Ovaj latinski spjev na hrvatski je jezik u osmercima prepjevao Junije Palmotić (1607.-1657.) i posvetio ga - tada već bivšoj - švedskoj kraljici Kristini «koja je upravo u posljednjim godinama pišćeva života stigla u Rim»¹¹⁵ (djelo je ipak objelodanjeno bez posvete jer preobraćena Kristina za života nije dopuštala nikakve počasti).¹¹⁶ Palmotićevo je djelo, za koje je B. Vodnik konstatirao da «osim čista jezika i glatkih stihova nema tu ništa književno»,¹¹⁷ postumno u Rimu 1670. godine objavio

¹¹⁵ Slobodan Prosperov Novak, *Povijest hrvatske književnosti 3, Od Gundulićeva «poroda od tmine» do Kačićeva Razgovora ugodnog naroda slovinskoga iz 1756.*, Zagreb, 1999., str. 369

¹¹⁶ Uz *Kristijadu* spjevao je Palmotić posvetnu pjesmu Kristini (1626.-1689.), kćerci i nasljednici Gustava Adolfa, koja se 1654. g. odrekla krune, a već iduće godine prešla na katolicizam i otputovala u Rim gdje je 1674. g. osnovala znanstvenu dvorsku akademiju čiji je član bio i Stjepan Gradić, upravitelj Vatikanske knjižnice.

¹¹⁷ Branko Vodnik, *Povijest hrvatske književnosti, Od humanizma do potkraj XVIII. stoljeća*, knjiga I., Zagreb, 1913., str. 252

njegov prijatelj i rođak - dominikanac Stjepan Gradić.¹¹⁸ U cjelovitu i znatno proširenu prijevodu *Kristijade* odnosno *Christias, to jest život i djela Isukrstova* (na koncu je dosegnuo dvadeset i četiri pjevanja), epizoda o sv. Mariji Magdaleni nalazi se u drugom pjevanju: pjesnik ondje opisuje njezin život do pokajanja, a zatim, opet u istom pjevanju, i uskrsnuće njena brata Lazara - dakle, obrnutim redoslijedom nego u Vide. Naime, kako nigdje ne spominje da je «grešnica» Marija Lazareva sestra, Vida može govoriti prvo o uskrsnuću a zatim o njezinu pokajanju; međutim, Palmotić ne može jer bi bilo nemoguće da Marija Magdalena, kojoj je Isus uskrsnuo brata iz mrtvih, i dalje živi grešnim životom, pa tek poslije da ga po prvi put vidi i da se pokaje.

Drugo pjevanje Palmotićeve *Kristijade* tako započinja kratkom deskripcijom Isusova ulaska s mnoštvom naroda u Betaniju gdje u suzama zatječe djevicu Martu i Mariju Magdalenu. Pjesnik potom razglaba o prošlosti ove negdašnje «zle bludnice» navodeći da je Marija, koja je prezime dobila po gradu Magdali kojim je vladao njezin djed, početka, kako će kasnije ustvrditi i Đurđević, bila uzorna djevojka:

U početak své mladosti
Nad ostaliem sviem drugama
Pomnju držà tvrdu dosti
Vrh dievičke časti i srama.¹¹⁹

Ona se, međutim, kasnije odselila od brata i čestite sestre «i bez srama i bez straha» posjećivala kazalište i gozbe. Mladići i starci

¹¹⁸ U predgovoru Stjepan Gradić kaže da je Palmotić *Kristijadu* smatrao svojim najvažnijim djelom; u oporuci, koju Palmotić - napadnut bolešću želuca - piše potkraj lipnja 1657. g., preporučuje ju za tisak bratu Džoru.

¹¹⁹ Junije Palmotić, *Kristiada to jest Život i djela Isukrstova* (djelo je preštampano 1852. u Zagrebu troškom Matice ilirske), str. 9

svake su se večeri skupljali pred njezinom palačom, a ona je za svoje ljubavnike izabirala ipak samo one najljepše:

Jedni unutra š njom razbludno
I veselo vrijeme traju,
Druzi s dvora gorko i trudno
Cvijeće, uzdišu i hukaju.¹²⁰

Nakon Palmotićeve pouke zašto je konzumiranje ljubavnih užitaka nekorisno, priča o grešnu životu Marije Magdalene razvija se dalje; saznajemo da se po cijeloj zemlji proćulo za Isusa, ćak i to da je vrlo vrlo naoćit. Zlatokosa ga je besramna razbludnica, ćekajući strpljivo na svoju priliku, naumila zavesti svojom ljepotom. Kada je naćula da se nalazi na gozbi u kući farizeja Šimuna, kojeg je Isus izlijećio od gube, odmah se zapoćela dotjerivati: odjenula je suknju izvezenu bisernim cvjetićima i zlatom te bluzu od srebrne svile; vrat je, prsi, ruke i uši okitila biserjem, a na vrh ćela stavila je dragi kamen. Međutim, ćim je ugledala Isusa, pokajala se i preobratiła, a iz njena tijela izišlo je sedam demona:

Tada u sliku plama grda
S crniem dimom bi vidjeti
Jedovitieh sedam srda'
Iz nje ustah izliććeti.
Tać na glavnji, ka dogori,
Pobiegući oganj plane
I otide vas uzgori,
A crn za njim dim ostane;¹²¹

¹²⁰ Ibid, str. 10

¹²¹ Ibid, str. 11

Nakon što su joj se zgasnuli «plami zlijeh požuda», ona se odriče svojih ženskih pomagala:

S rukah, s prsih, s vrata, s prama
Zlato i biser bijeli metnù,
I poštena puna srama
Svlači svilu duši štetnu.¹²²

A naposljetku maže i Isusove noge «mirisima čudnijem»:

U mramornu sudu zlatu,
Dokle u bludnoj živijè lasti,
Za dragu ona bješe platu
Sej kupila drage masti.¹²³

Poslije konverzije opet je otpočela živjeti sa sestrom Martom i bratom Lazarom, a do kraja se pjevanja, kako smo već naznačili, nastavlja pripovijedati o Lazarevu uskrsnuću.

Spomenimo i da je Jakov Bunić (1469.-1534.) u Rimu 1526. godine izdao religiozni ep u šesnaest pjevanja *De vita et gestis Christi* kojeg je osobno u diplomatskoj misiji te iste godine predao papi Klementu VII. Međutim, «dogodilo se naime da je samo devet godina nakon što je Dubrovčanin svoj ep predstavio u Vatikanu njegov vršnjak Talijan Marco Girolamo Vida, čovjek vrlo blizak glavnim rimskim oltarima, a i pjesnik vještiji od Bunića, napisao velik ep o Kristu koji je u nekoliko sljedećih desetljeća dobio sva priznanja i često bio korišten u obnoviteljskom crkvenom pokretu kao uzorno djelo. Nakon što je drugome pripao status službeno priznate pjesničke interpretacije Kristova života, Bunića su na papinskom dvoru

¹²² Ibid, str. 12

¹²³ Ibid, str. 12

ubrzo zaboravili oni koji su mu malo prije srdačno pljeskali.»¹²⁴ Tomanović se, nadalje, u svojoj studiji propitkuje nije li se možda i sam Vida u epizodi o Mariji Magdaleni ugledao upravo na Bunića: «Kad bi se to dokazalo, onda bi se došlo do interesantnog zaključka da su sve *Magdalene* i talijanske i dubrovačke imale svoj uzor u djelu jednog Dubrovčanina.»¹²⁵

Ono što je dakle Vida opjevao epizodično, Valvasone je uzeo za glavnu temu svojeg spjeva. Erasmo da Valvasone, naime, napisao je religioznu poemu *Le lagrime di santa Maria Maddalena* (1587.) u kojoj, za razliku od Vide, jasno izjednačava Lukinu «grešnicu» s Martinom sestrom (iako Martu po imenu ne spominje) i Marijom Magdalenom. Valvasone zna i da je grešničin otac bio znamenit i bogat. U prvi susret Marije Magdalene i Isusa pjesnik unosi njezin govor (dok u evanđeljima stoji da je «grešnica» samo stajala iza Krista, plakala, suzama mu prala noge i brisala ih svojom kosom). On dalje priča kako Marija Magdalena, kada su razapinjali Isusa, leti kao «bijesna Menada» kroz naoružane vojnike, a ugledavši ga razapetog na križu, grli križ i plače. Potom navodi kako joj se Krist javlja također prerušen u vrtlara, a ona pada na zemlju želeći mu zagrliti koljena. Naposljetku opisuje Uzašašće Isusovo poslije kojeg Marija Magdalena odlazi na osamljenu obalu gdje plače; ondje zvijeri i ptice postaju blage kada joj se približe, a anđeli je nose na nebo da vidi svojeg ljubavnika.

Valvasone se, premda proširuje fabulu, ipak ugleda na Vidu; primjerice, njegov opis Magdalenine oprave sličan je Vidinom (a i objema ženama glave su ukrašene draguljima); kod obojice Marija Magdalena baca sa sebe nakit nakon što se pokaje, a iz

¹²⁴ Slobodan P. Novak, *Povijest hrvatske književnosti, Od humanističkih početaka do Kašićeve ilirske gramatike 1604.*, II. knjiga, Zagreb, 1997., str. 134

¹²⁵ V. Tomanović, *Sveta Marija Magdalena u talijanskoj i dubrovačkoj književnosti*, «Zapisi», knj. II., sv. 1, Cetinje, 1928., str. 37

nje grijesi izlaze u obliku sedam plamenova. Vida, nadalje, opisuje Bogorodicu koja ide kroz vojnike, grli križ i plače, a Valvasone isti taj motiv prenosi na Mariju Magdalenu. Konačno, i u Valvasonea, jednako kao i u Vide, Isus se «javnoj grešnici» javlja u liku vrtlara.

Godine 1588. javljaju se dva spjeva, mnogo kraća od Valvasoneovog, *La conversione di Maddalena* (47 oktava) i *Maddalena convertita* (40 oktava) koje je napisao svećenik Giuseppe Policreti.¹²⁶

Religiozna poema *La conversione di Maddalena* opisuje Mariju Magdalenu do njezina pokajanja; ona, ujedno, prva po imenu spominje njezinu sestru Martu. Marija Magdalena se, pod utjecajem milosti Božje, obratila prije negoli je vidjela Isusa te u Šimunovu kuću, za razliku od Vidine «grešnice» Marije, dolazi već kao pokajnica. Policreti u spjev unosi Isusov govor Šimunu, kojeg ne nalazimo kod drugih talijanskih pjesnika, a za kojeg Tomanović ustrvrđuje da je suvišan u umjetničkom djelu o Mariji Magdaleni, ali da nije suvišan za djelo s religioznom tendencijom, koja se kod klerika Policretija opaža više negoli kod Valvasonea svjetovnjaka.¹²⁷ Policreti je, nadalje, popravio onu Valvasoneovu «omašku»: kod njega Marija Magdalena ništa ne progovara kada se susretne s Isusom.

U Policretijevu pobožnom spjevu *Maddalena convertita* opisuje se pak Marija Magdalena poslije obraćenja. Isusovo razapinjanje na križ spominje se samo uzgredno, a zatim se opširnije pripovijeda o njezinoj radosti i blaženstvu kada je Krist uskrsnuo; Marija Magdalena je potom uzašla na nebo, a na kraju *plača* pjesnik moli ovu sveticu za zaštitu. I u ovom spjevu religiozna tendencija jače je naglašena negoli u Valvasonea.

¹²⁶ Godine 1587. u Veneciji izlazi i *pláč Le lagrime di S. Maria Maddalena* (izdao ga je Pietro Dusinelli) kojeg je napisao svećenik grčkog podrijetla Giovanni Ralli.

¹²⁷ Usp. V. Tomanović, *Sveta Marija Magdalena u talijanskoj i dubrovačkoj književnosti*, «Zapisi», knj. II., sv. 1, Cetinje, 1928., str. 34

Nadalje, Gabriello Chiabrera sv. Mariju Magdalenu je opjevao u tri pjesme: *Per Santa Maria Maddalena* (66 stihova) te *Per la Medesima* (65 stihova) nalaze se u prvoj svesci njegovih pjesama među *Le Canzoni Sacre* X. i XI.,¹²⁸ a poemat *La conversione di Santa Maria Maddalena* u trećoj svesci pjesama među *Poemetti Sacri* V.; sam Chiabrera se povodio za pjesnicima francuske Plejade čiji su utjecaji vidljivi i u njegovoj *La conversione di S. Maria Maddalena* (stoga u Bunićevoj *Mandalijeni pokornici* imamo i indirektno francuske utjecaje).¹²⁹ Chiabrerina religiozna poema, koja je nazvana jednako kao i Policretijeva, *La conversione di Santa Maria Maddalena*, od sviju je najkraća - broji svega 246 stihova. Chiabrera, koji poput Policretija mijenja i proširuje fabulu, pripovijeda kako je Mariji Magdaleni jedno jutro pristupila sestra Marta koja ju je molila da se konačno ostavi svojeg razbludnog života te joj preporučila da posluša riječi Kristove. Marija Magdalena ju je utješila obećanjem da će još danas ispuniti njezinu želju. Te noći u snu joj se javio anđeo čuvar, a ona se onda zaista i pokajala. Idućeg je dana jednostavno odjevena (uništila je sav nakit) otišla Kristu koji je objedovao kod Šimuna, a on joj je ondje oprostio grijeha (tu se ujedno poema i završava).

Ova Marija Magdalena dolazi stoga kao preobraćenica u Šimunovu kuću. I kod Chiabrere, kao ranije kod Policretija, Marija Magdalena ništa ne progovora kada susretne Isusa. Zatim i u Chiabrere se, jednako kao i u Policretija, pjesma završava s oproštenjem grijeha Mariji Magdaleni, samo što je Chiabrera izostavio govor Šimunu farizeju. Nadalje, kao Vida i Valvasone, i Chiabrera opisuje grešničinu garderobu i nakit.

¹²⁸ Chiabrera u pjesmi *Per S. Maria Maddalena* spominje ukratko pokajanje Marije Magdalene, a zatim se svetici obraća za pomoć u ime čovječanstva. U pjesmotvoru *Per la Medesima* Chiabrera pripovijeda kako je Marija Magdalena bila grešnica koja se pokajala i koja je kasnije ljubila noge raspetomu Kristu, a poslije otišla u pustinju.

¹²⁹ Usp. I. Slamnig, nav. djelo, str. 105

GB. Marinova pjesma *La Maddalena* iz zbirke *La Galleria - Le pitture* (Venecija, 1619.) u četrnaest oktava opjevava Tizianovo platno *Magdalena pokornica*.¹³⁰ stoga «(...) I Bunićeva je pjesma tek opis jedne Tizianove slike i prema običajima onodobnih pjesnika opjevava posredovanu, to jest naslikanu stvarnost».¹³¹ Pjesmotvor se najprije oblikuje kao Marinova apostrofa svetice, a zatim i kao Magdalenina apostrofa onih dijelova njezina tijela koji su je navodili na grijeh (očiju, kose, usta) te kao apostrofa suza i plača koji simboliziraju njezino pokajanje.¹³²

Giorgio Vasari¹³³ 1568. godine pripovijeda u drugom izdanju svoje knjige *Životi izvanrednih arhitekata, kipara i slikara (Le vite)* da se neki venecijanski plemić toliko očarao *Magdalenom pokornicom* koju je Tizian naslikao za supruga Marije Tudor, Filipa II., da mu ju je umjetnik morao dati i za španjolskog vladara nacrtati novu sliku, koju mu je poslao 1561. godine: «Kasnije je Tizian», stoji u Vasarija, «da bi je poslao katoličkom kralju, izradio jednu figuru prikazavši sv. Mariju Magdalenu na koljenima s raspletenom kosom koja joj pada na ramena, oko vrata, preko grudi, dok ona, podižući glavu i upirući pogled prema nebu, crvenilom očiju pokazuje skrušenost, a suzama patnju zbog grijeha; stoga ova slika mora ganuti svakoga tko je posmatra i, mada je vrlo lijepa, ne izaziva sladostrašće nego

¹³⁰ Marinova zbirka *La Galleria* načinjena je iz dva dijela: *Le Pitture* zapremaju najveći dio zbirke (a one se opet dijele na četiri ciklusa: *Favole, Historie, Ritratti* i *Capricci*), a za njima slijede *Le Sculture*. Pjesma *La Maddalena* nalazi se u drugome ciklusu prvoga dijela.

¹³¹ Slobodan P. Novak, *Povijest hrvatske književnosti* 3, str. 289

¹³² Usp. D. Fališevac, nav. djelo, str. 60-69

¹³³ G. Vasari (1511.-1574.), slikar, arhitekt i autor jednog od najčuvenijih tekstova o talijanskoj umjetnosti (I. izdanje *Le vite* izašlo je 1550. g.); drugo izdanje toga teksta, zajedno s *Dijalogom* Ludovica Dolcea (1557.) te pismima P. Aretina, jedno je od glavnih izvora podataka o Tizianovu životu i stvaralaštvu.

sažaljenje.»¹³⁴ O ovim dvjema verzijama danas se ništa ne zna. Poznate su, međutim, brojne druge replike i izvedenice *Magdalene pokornice*, manje-više s potpisom što je tipičan primjer «produkcije» Tizianove radionice (upravo se jedno takvo platno, naslovljeno kao *Mandalena*, nalazi i u zbirci franjevačkog samostana na otočiću Visovac); među tim raznim verzijama ističu se ona zbilja značajna u Ermitažu u Sankt Peterburgu i ona, slabije kvalitete, u Gallerie di Capodimonte u Napulju (Rodolfo Pallucchini smatra da je *Magdalena* iz sanktpeterburgškog muzeja vjerojatno original koji je Tizian držao u radionici i na čijoj je osnovi stvarao ostale varijante).¹³⁵ Mariji Magdaleni iz Ermitaža - za razliku od čedne napuljske verzije, lijeva dojka proviruje iz prozirne tkanine kojom je zagrnuta. I na *Magdaleni pokornici* iz firentinske Palače Pitti, naslikanoj još 1531. godine i namijenjenoj dvoru Gonzaga, raskajana bludnica prikazana je otkrivenih grudi. «Sablažnjiv» prikaz svetice oduševio je i pisca Pietra Aretina, Tizianova prijatelja, koji je upravo - osim što je veličao sliku u svojim spisima - nagovarao Tiziana da slika različite replike (što on i jest, kako smo vidjeli, ali uglavnom - obučene).

Na spomenutim platnima se osim ove jedre blondine dugih nakovrčanih kosa zamjećuje i lubanja, simbol ispraznosti ovozemaljskog bogatstva, Sveto pismo te alabastreni vrč. Zlatokosa i crnooka Bunićeva Mandalijena tako se neposredno nakon pokajanja lupa, poput Tizianove, po grešnim grudima (*viđ gdje lupam griješne prsi*), a u njegovom *plaču* opjevava se i prozirni alabastreni vrč poput onog sa slike u Ermitažu (kojeg Marino apostrofira u posljednjoj strofi):

¹³⁴ Cit. prema: Rodolfo Pallucchini, *Ticijan (Uvodna studija)*, Vuk Karadžić, Beograd, 1977., str. 55

¹³⁵ Rodolfo Pallucchini, nav. djelo, str. 55

Tuj ugleda i tuj vidi
alabastrov sud snježani,
ki se kako cklo providi,
u kom dragu pomas hrani.

Tijem sred ruke bijele svoje
uze mramor bjelji od lira,
s kijem razaznat prem mučno je
u ruku ka se pronj prozira.
(*Mandalijena pokornica*, II, 97-104)

Te mrtvačka lubanja:

Za zrcalo i zabavu
vele bi ti bilo bolje
da si uzela mrtvu glavu,
da znaš kako smrt nas kolje.

Da si se u zemlju ogledala,
spovidjela ona bi ti
što 'e umrla sva zahvala,
što bi, što si, što ćeš biti.»
(*Mandalijena pokornica*, III, 97-104)

U istoj Marinovoj zbirci još je jedna malena pjesma o sv. Mariji Magdaleni - *Maddalena piangente*, koja je posvećena platnu Marije Magdalene Đenovežanina Luce Cambiasija/Cangiasija (1527.-1585.), a čini se da je Bunić i nju poznavao (i ona se nalazi u ciklusu *Historie*).

Teško je reći koja je poema najviše utjecala na Bunićev *plač*; ne čude nas tematsko-motivske sličnosti i podudarnosti Bunićeve *Mandalijene pokornice* s navednenim djelima jer teme religioznih poema uglavnom su pokajanje grešnika ili grešnice

budući da je protureformacija inzistirala na takvoj tematici kako bi ojačala instituciju kajanja i oprosta, a i motivi se ponavljaju jer su dio žanrovskih konvencija (primjerice, opisi ženske ljepote koja je grijehu bila uzrok).¹³⁶

Podjela u tri cviljenja nije postojala u talijanskih pjesnika; ona je preuzeta iz *Suza sina razmetnoga* (1622.), prve hrvatske religiozne poeme.

U Bunićevoj je trodijelnoj poemi (sastoji se od pokajanja, spoznanja i skrušenja), koju čine dvjesto osamdeset i tri strofe odnosno tisuću sto trideset i dva osmerca, Marija Magdalena, kako smo u prvome poglavlju već naznačili, izjednačena s Lukinom «javnom grešnicom» i Marijom iz Betanije, sestrom Martinom i Lazarevom, te, kao i u medijevalnim predanjima, vuče podrijetlo iz imućne i plemenite magdalske obitelji, a bješe zapuštena u odgoju budući da je još kao djevojčica ostala bez roditelja.

Prvo cviljenje (načinjeno iz osamdeset i šest strofa) otvara moto na latinskomu jeziku o «grešnici» iz Evanđelja po Luki (7, 37-38): «Najedanput se pojavi neka žena koja bijaše javna grešnica. Ona, kad saznade itd.»,¹³⁷ i ono, za razliku od iduća dva, ne crpi više evanđeoske motive. U njemu saznajemo kako se lijepa Mandalijena, uz pomoć svojih sluškinja, već u zoru počela rediti - naumila je toga dana zavesti Isusa. Pjesnik dalje opisuje njezin dolazak u crkvu (zapravo u hram «Razumnoga Salamuna») u kojoj Isus propovijeda gdje se pokaje i baca sa sebe sav ures. Zatim juri u svoje dvore te ondje, nakon što donese odluku da ih napusti jer su svjedocima njezinih grijeha i ode u pustinju okajati svoj razbludni život, pada u nesvijest.¹³⁸

¹³⁶ Usp. Pavao Pavličić, «Neke zajedničke crte baroknih plačeva», *Umjetnost riječi*, XVIII, br. 1, Zagreb, 1974., str. 21-40

¹³⁷ *Erat mulier in civitate peccatrix, etc. / Ut cognovit etc.*

¹³⁸ Bunićeva Marija Magdalena možda se onesvijestila zato što je bila iscrpljena nakon egzorcističkog obreda (odnosno obraćenja) u Hramu

Drugo plakanje, koje se sastoji od devedeset i jedne strofe, uzima za moto citat također iz Evandjelja po Luki: «... donese sa sobom alabastrenu posudu (7,37)...' Oprošteni su ti grijesi' (7,48)».¹³⁹ Nakon što je Mandalijena došla k svijesti, a probudila se sa iščupanim plavim pramenom kose u svojim rukama, uzima alabastreni vrč i juri ka domu farizeja Šimuna gubavca gdje pere Isusu noge svojim suzama, otire ih svojom kosom i maže mu glavu mirisavim uljem, kojim je nekoć mazala svoje grešno tijelo (Bunić je, dakle, stvorio dva Mandalijenina susreta s Isusom, a prvog, kojeg je načinio mnogo interesantnijim od drugog, nema u Sv. pismu; nadalje, u ovom se dijelu cviljenja pjesnik oslanja na priču iz Evandjelja po Luki i Evandjelja po Ivanu¹⁴⁰). Dalje saznajemo kako Isus skeptičnom farizeju, koji misli da bi Isus da je pravi prorok trebao znati na kakvu je glasu ova žena, prepričava anegdotu o kamatniku koji je imao dva dužnika: jedan mu je dugovao «pecat», a drugi «peset pjenez». Krist zatim razrješuje Mariju Magdalenu od grijeha:

Tebi je, tebi oproštena,
nu nije meni tvoja zloba,
meni za nju, Mandalijena,
trpjet muku, znaj, podoba.
(*Mandalijena pokornica*, II, 337-340)

u kojem je Isus iz nje istjerao sedam demoni (njezin seksualni grijeh); ili je možda ovaj odlomak donekle inspiriran Evandjeljem po Luki (12, 10-17) koje pripovijeda kako je Isus dok je propovijedao u sinagogi opazio i izliječio neku opsjednutu osamnaestogodišnjakinju, poslije čega se ona obratila.

¹³⁹ Attulit alabastrum etc. / Remittuntur tibi peccata.

¹⁴⁰ Naime, Luka i Ivan donose različite varijante pomazanja u kući farizeja Šimuna: kod Luke pomazanje se slučilo dok Isus još propovijeda u Galileji; kod Ivana pak Isus je već u Betaniji, šest je dana prije Pashe, i on kaziva kako je Marija sačuvala ovu pomast za dan njegova ukopa.

Tebi izprazne praštaju se
sve naprave, o grešnice,
meni za nje spravljaju se
[s] zapljuvkami zaušnice.
(*Mandalijena pokornica*, II, 345-348)

U ovom cviljenju Isus joj navijesti i svoju skorašnju smrt na križu koja će, kao i svi važni događaji koji su uslijedili neposredno, biti opjevana u posljednjem pjevanju.

U treće nas, ujedno i najveće cviljenje (broji sto i šest strofa) uvodi odlomak iz Evanđelja po Ivanu (jedino je ovaj citat i povezan s biblijskim likom Marije Magdalene): «Uzeše moga Gospodina (Iv 20,13)... (Marija Magdalena ode i javi učenicima da je) vidjela Gospodina...(Iv 20, 17).¹⁴¹ Kada su se Marija Magdalena i Marije u nedjelju prije zore uputile da pomašću i mirisima namažu Kristovo tijelo, nađu kamen odvaljen s groba, i u pećini «mlaca» koji im reče da je Isus uskrsnuo. Marija Magdalena je pojurila to kazati Petru i Ivanu. Kad su oni došli, u grobu su zaista zatekli samo bijele plahtice i «s glave mu još koprenu». Na koncu su svi, osim Marije Magdalene, napustili vrt Josipa iz Arimateje. Ona je plakala sve dok joj se nisu prikazala dva anđela u bijelom, a naposljetku i sam Isus, za kojeg je početka pomislila da je vrtlar. Kad je ipak uvidjela da je to on, htjela mu je noge obgrliti rukama - no on joj je rekao: «Ne tegni me!» Bunić je ovdje pomiješao izvješća iz sviju evanđelja koja različito svjedoče o tome koga je sve to Marija Magdalena vidjela prije no što joj se Isus prikazao: Matej tako govori kako se njoj i drugoj Mariji prikazao samo anđeo u bijelu odijelu koji im je rekao da je Isus uskrsnuo; Ivan kaže da je Marija Magdalena vidjela dva takva anđela; Marko pripovijeda kako su Marija Magdalena, Marija, majka Jakovljeva, i Saloma u grobu opazile - mjesto anđela - mladića u dugoj bijeloj haljini koji im je kazao

¹⁴¹ Tulerunt Dominum meum etc. / Vidi Dominum etc.

da je Isus uskrsnuo; Luka izvještava da su ženama dva čovjeka u blistavu odijelu rekla da je Isus uskrsnuo.¹⁴²

I Bunićeva Marija Magdalena, kao i Policretijeva, dolazi u Šimunovu kuću već kao pokajnica (u evanđeljima, međutim, ništa ne saznajemo o životu «grešnice» prije negoli je došla u Šimunovu kuću: no, ako je ona došla u njegovu kuću s posudom pomasti, znači da se prethodno pokajala). Nadalje, i u Bunića, kao i u Policretija, nalazi se Isusov govor Šimunu farizeju.

Zatim, ono što je Vida pripisao Bogorodici za vrijeme mučenja Isusa na križu, Valvasone i Bunić pripisuju Mariji Magdaleni; međutim, Bunić svejedno ne izostavlja Bogorodicu: vidimo ju kako prati Isusa.

Jedino se Policreti i Bunić na kraju spjeva (Bunić čak dva puta) obraćaju sv. Mariji Magdaleni za zaštitu. Nadalje, opet je jedino u Valvasonea i Bunića razvijena čitava fabula (Bunić se trudio obuhvatiti cijeli Magdalenin život - naravce, do odlaska iz Svete zemlje - te neke važne događaje i iz Isusova života).

Bunić, nadalje, opet jednako kao i Policreti, izostavlja tvrdnju da se Isus javio Mariji Magdaleni prerušen u vrtlara; on taj

¹⁴² Spomenimo da je upravo u Lucićevom *Vartlu* zabilježen kraći tekst o ukazanju Krista Mariji Magdaleni nakon Uskrsnuća (*Kada se ukaza Gospodin Magdalini*):

[...] I kada pride ka grebu Mandalina, ona vidi dva anjela ki nju pitati počaše, rekući njoj: «Ča plačeš?» A ona odgovori: «Ojme, ja nevoljna plaču i vele sam dresela krozi moga Gospodina dragoga, misleći da mi je ukreden. I obrativši se Mandalina pojti, opet ona vidi slavnoga Isusa. Ona ga ne pozna, i mneći od njega da je vartlar, tako Mandalina poča njega vele slatko moliti rekući: «O gospodine moj, molim te reci meni ako ti vaze moga Gospodina i povij mi gdi si položio njega da ja pojdu i da ga vazmu!» I tudje on čas slatki Isus zazva Mari(j)u po imenu, rekući: «O Mari(j)a Mandalena, ne hotij se veće žalostiti!» I Mandalina, slišeci Isusa, tudje ga ona pozna na njegovo slatko i anjelsko garlo i tudje Mandalina pade na zemlju i pomoli njega i hoti celovati noge njegove. I slavni Isus reče tada Mandalini: «O Mari(j)a, ne tiči me, da pojdi barzo i navisti bratji mojoj da ja sam uskarsnul od martvih i grem k ocu momu ki je Bog vaš. [...] Cit. prema: Petar Lucić, *Vartal*, Književni krug, Split, 1990., str. 375

dogadaj predstavlja onakvim kakav je prikazan u evanđeljima (koje kaže da se Mariji Magdaleni učinilo da je on vrtlar). Bunić uopće nastoji biti što vjerniji Svetom pismu; po tome, kao i po češćem moraliziranju, on nalikuje Policretiju.

Gotovo stotinu godina poslije *Mandalijene pokornice* iz tiska izlazi još jedan spjev o ovoj svetici. Riječ je o kasnobaroknoj poemi *Uzdasi Mandalijene pokornice* Ignjata Đurđevića (1675.-1737.) koja ima dvije verzije: kratku od dva pjevanja, koju je Đurđević vjerojatno ispjevao prije stupanja u isusovce, i dugu od osam pjevanja, koja je nastala nakon povratka iz Italije i koju će štampati u Mlecima na jesen 1728. godine zajedno s latinskom heksameterskom parafrazom prvog «uzdaha» - *Magdalidos Illyricae liber primu*, i pedesetak pjesama naslovljenih kao *Razlike pjesni duhovne i djeloizpravne*. Prva varijanta *Uzdaha* sačuvala nam se tek u jednom rukopisu, a u njezinom prvom pjevanju Marija Magdalena ispovijeda svoj grijeh, dok se u drugome kaje. Tu je verziju kasnije Đurđević, uz sitne preinake, upotrijebio za novu, proširenu *Mandalijenu*: i to prvi «uzdah» za prvo i sedmo pjevanje, a drugo «uzdisanje» za treće i drugo pjevanje; odnosno, kako zapaža Mihovil Kombol, dva je «uzdisanja» Đurđević kasnije proširio na osam «dodavši temeljnim izljevima spoznaje i kajanja još i napastovanja grješnih misli, razmišljanja o milosti i ljubavi sa časovima mističnog zanosa, sjećanje na Isusove muke i na kraju uživanje u smirenoj kontemplaciji božanstva i blaženu smrt.»¹⁴³ Ta proširena redakcija *Uzdaha Mandalijene pokornice* bila je gotova već prije 1. svibnja 1716. godine: toga dana, naime, Đuro Matijašević piše Nataliću Aletiću da nije baš zadovoljan sa Đurđevićevom *Mandalijenom* «i da je uvjeren, kad Đ. promisli koji cilj mora imati kršćanski pjesnik u svojim pjesničkim

¹⁴³ Mihovil Kombol, *Poviest hrvatske književnosti do preporoda*, I. izdanje, MH, Zagreb, 1945., str. 301

sastavcima, da će ili sasvim ispustiti ili na bolji oblik promijeniti sve one osjećaje koji, iskazani divnom emfazom u stihovima, lako bi mogli oskrvnuti dušu bezazlenijeh čitalaca, naročito ženskinja»¹⁴⁴ (nema sumnje, komentira M. Rešetar, da je Matijašević tim riječima ciljao na vrlo živahni i detaljni opis grešnoga života Mandalijenina koji je pjesnik dodao tek u novijoj proširenoj verziji).¹⁴⁵ Svoje tiskano izdanje Đurđević je posvetio zadarskom nadbiskupu Vicku Zmajeviću koji mu je platio štamparske troškove; ono mu je, također, jednako kao i *Mandalijena pokornica* Buniću, prvo separtno tiskano djelo.

Đurđevićeva poema o sv. Mariji Magdaleni razlikuje se od svojih prethodnica. I veličinom - sa svojih 4038 osmeraca pet je puta veća od Valvasoneove, a gotovo četiri puta od Bunićeve. I sadržajem - u svim spomenutim spjevovima opisan je svetičin život najdalje do Isusova Uzašašća (tek Valvasone spominje u prvim dvjema oktavama njezin boravak u pustinji «tra scure grotte in solitaria spiaggia» a u Bunića, pri kraju prvog cviljenja, saznajemo za Magdaleninu odluku da ode u pustinju); međutim, u Đurđevića se glavno njezino kajanje zbiva upravo u pustoši, u marsejskoj spilji, a što se zbivalo prije doznajemo iz njezinih reminiscencija, i to samo u drugom i šestom pjevanju te ponešto i u trećem. Đurđević tako uopće ne opisuje pokajanje Marije Magdalene pred nogama Isusovim u Šimunovoj kući koje je kod svih ranijih autora poglavito istaknuto, a sam Bunić posvetio mu je gotovo čitavo drugo cviljenje; ali zato Đurđević u svoju fabulu unosi i nove elemente: primjerice, uveo je Magdaleninu nekoć najbolju prijateljicu koja ju zavodi na pogrešan put te prijateljičina brata koji je stigao iz Egipta i u kojeg se Marija Magdalena zaljubljuje. Potom susrećemo i sv. Petra koji Bogorodici i Mariji Magdaleni javlja što je bilo s

¹⁴⁴ Cit. prema: Milan Rešetar, *Djela Inacija Ćorġi (Ignata Đorđića), knjiga prva: Pjesni razlike i Uzdasi Mandalijene pokornice*, SPH, knj. XXIV, JAZU, Zagreb, 1918., str.

¹⁴⁵ Usp. M. Rešetar, nav. djelo, str.

Isusom, kako ga se odrekao, te zbog čega ide u pokoru (ovdje opažamo utjecaj Tansillovih *Suza sv. Petra*; naime, i Tansillov sv. Petar otišao je u pećinu okajati svoje grijehe); zatim, u poemi susrećemo i sv. Ivana koji im dalje nastavlja pripovijedati kako su Isusa osudili na smrt i kako mu se rugaju. Još nešto ovu *Mandalijenu* udaljava od ranijih religioznih poema: sve su spomenute *Magdalene* epske, narativne, a Đurđićeva je uglavnom lirska i refleksivna; zato, pojašnjava Tomanović, Đurđićeva *Magdalena* i najviše slič *Suzama sina razmetnoga*, u kojima je «sve što je narativno izbačeno, sve što je osećajno razvijeno».¹⁴⁶ I Rešetar ustvrđuje da je Đurđevićeva, za razliku od Bunićeve, čisto lirska pjesma u kojoj epski element izbija jače samo u šestom pjevanju kad Marija Magdalena priča što je vidjela od muke Isusove.¹⁴⁷

*Uzdasi Mandalijene pokornice*¹⁴⁸ oblikovani su kao lirski monolog anahoretkinje koja, kako u prvome pjevanju naslovljenom *U spoznanju* doznajemo, u spilji pokraj Marseilla okajava svoj razbludni život u Palestini: «I Đurđevićeva se Magdalena sjeća po običaju svoga grešnog života kao i Gundulićev razmetni sin i toliki drugi, samo što je kod Đurđevića njezin svjetovni život dan u našire zasnovanoj slici, s opširnijim opisom buđenja ženstva i želje za svidanjem u duši lijepe i društveno razmažene djevojke».¹⁴⁹

¹⁴⁶ V. Tomanović, nav. djelo, sv. II., str. 99

¹⁴⁷ Milan Rešetar, nav. djelo, str.

¹⁴⁸ Pokajanje je Marije Magdalene popraćeno stalnim uzdisanjem i obilnim suzama koje u baroknoj poemi predstavljaju metaforu kajanja. Neprestano plakanje glavne junakinje znak je unutarnje promjene - napuštanja zemaljskih i prihvaćanja duhovnih vrijednosti.

¹⁴⁹ M. Kombol, *Poviest hrvatske književnosti do preporoda*, I. izdanje, str. 301

Ona ostavi grešne pute,
ures vrže svoga od lica
i sred ljuti raspuknute
ukopa se pokornica,
da bi u raj u pak poznala,
što 'e po tebi vjerovala.

(*Uzdasi Mandalijene pokornice*, I, 25-30)

U tim krajevima caruje zima, sve je presvučeno snijegom, mrak je, fijuče vijetar i šumi rijeka, reži medvjed, zavija vuk, hroče vepar: «(...) to je scenarij iz kojeg dopire glas one koja svima koji je budu htjeli slušati govori kako se nitko ne smije zanijeti ljepotom i ljubavnim drhtajem, kako ima jedna druga plemenitija i dublja zbilja zbog koje vrijedi odbaciti svijet», piše Slobodan P. Novak.¹⁵⁰ Ondje se ona svakodnevno trapi; hrani se tek divljim zeljem, a bičem udara svoje nago tijelo:

Zlato, kijem se pram dičio,
na svenuto pride lice;
od usta je trator mio
uzeo sliku od ljubice,
a svakdanji biči ljuti
poraziše lijere od puti.

(*Uzdasi Mandalijene pokornice*, I, 181-186)

U drugom se uzdisanju *U spovijedanju* Marija Magdalena prisjeća svojeg grešnog života. Kombol ustvrđuje da je upravo u deskripciji pustinjačicina razbludnog života «nekadašnji profesor ljubavi bio u svom elementu».¹⁵¹ I Švelec potvrđuje da su najuspjeliji upravo oni dijelovi u kojima Đurđević «obrađuje buđenje Mandalijenina ženstva, njezinih prvih čežnja - teme koje su mu uvijek bile bliske i u kojima je uvijek umio naći

¹⁵⁰ S. P. Novak, *Povijest hrvatske književnosti* 3, str. 803

¹⁵¹ M. Kombol, nav. djelo, str. 301

iskrenih i svježih tonova»,¹⁵² odnosno prema riječima Slobodana P. Novaka: «Najuzbudljiviji dijelovi Mandalijenina monologa njezina su sjećanja na grijeh, opisi vlastite ljepote i prvih drhtaja njezine osjetljive duše».¹⁵³ Marija Magdalena ispovijeda kako se isprva, kada se u njoj otpočela buditi žena, uspješno opirala kušnjama, ali na koncu je ipak popustila toj miloj bolesti koja joj je škakljala dušu.¹⁵⁴ Njezina nekoć vrlo bliska prijateljica, ta «zla druga», glavni je krivac što se ona odala razbludnom životu učeći ju umijeću koketiranja:

Sa mnom je ona na prozoru
i kaže mi mladce izbrane,
pak mi u skrovnu razgovoru
pripovijeda šaptom s strane
njih imena, njih razblude
i što mogu i što žude.

Čijem to veli, isto u vrijeme
ljubovnici narešeni
s pošetajim razbludnijeme
klanjaju se ozdal meni,
odgovaram a ja njima
veće srcem negli očima.
(*Uzdasi Mandalijene pokornice*, II, 235-246)

S vremenom ju je upoznala i sa svojim bogatim i plemenitim bratom, koji upravo bijaše stigao iz Egipta i koji će uskoro postati Mandalijenin prvi ljubavnik; da bi ju zaveo, pisao joj je pjesme i donosio skupocjene darove. I ona je njemu ne samo otpisivala, nego ga i primala u svoje dvore «na skrovite

¹⁵² F. Švelec, *Povijest hrvatske književnosti, Od renesanse do prosvjetiteljstva* (knjiga 3), str. 290

¹⁵³ Slobodan P. Novak, *Povijest hrvatske književnosti* 3, str. 804

¹⁵⁴ Usp. *UMP* (II, 165-166)

razgovore». Zbog toga su je njezine konzervativne sugrađanke, a i ona je sama - priznaje - jednom bila takva, ali i one druge slobodoumnije djevojke koje je nekoć ogovarala, prozvale «grešnicom».

U narednom, trećem uzdisanju *U pogrđenju* pjesnik opjevava kako je magdalska koketa uresivala svoje tijelo u svrhu zavođenja (u ovom uzdisanju Marija Magdalena ujedno ispovijeda i kako je htjela zavesti Krista). Ona je tako već noću bila zaokupljena mislju što će narednoga jutra odjenuti:

Smetah noćne mē pokoje
i privračah vas mrak tmasti,
misleć kô bih lice moje
uredila dan došasti;
još i speći sn'jah gizdave
dvorbe, gledanja i naprave.
(*Uzdasi Mandalijene pokornice*, III, 205-210)

U četvrtom pjevanju, *U napastvovanju*, Mariju Magdalenu, čak i poslije toliko vremena, spopadaju grešne misli, premda one nisu seksualne prirode:¹⁵⁵

U nje svijesti skupnoj one
noćnijem mûkom jakos stječu
i dosadom sile smione
svud nasrću, svud je optječu,
nukajuć je da promijeni
nje života put hvaljeni.
(*Uzdasi Mandalijene pokornice*, IV, 43-48)

¹⁵⁵ Naime, odlazak pokornice u pustinju znači odlazak na mjesto novoga krštenja, ali i na mjesto različitih iskušenja. Na osami se pokajnica susreće s Bogom i prima njegove poruke, ali jednako tako, ona se u pustinji svakodnevno bori s grešnim mislima koje će u konačnici - ustrajnom molitvom i samokažnjavanjem - savladati. Kada naposljetku anahoretkinja prebrodi iskušenja, darovana je mističnim iskustvom te se na koncu preseljava u rajske prostore. Usp. M. Tatarin, nav. djelo, str. 59-60

U petom pjevanju, *U razmišljanju*, stiglo je proljeće a pokornica Marija Magdalena razmišlja o Božjoj milosti. *U požaljenju* ona se sjeća teških momenata Isusove muke kojima je i sama prisustvovala:

Trnom krunjen kô najprvi
svijeh od truda kralj boleći,
vas u krvi, vas bez krvi
i bez snage mre hodeći,
sred navale gnijevna puka
smucan, tiskan od sto rukâ.
(*Uzdasi Mandalijene pokornice*, VI, 319-324)

U sedmom pjevanju, *U ljubljenju*, ona pokazuje svoju silnu ljubav prema Bogu, a za nagradu će zaslužiti raj. U «najposlednjem» uzdisanju, *U uživanju*, Marija Magdalena je konačno vlažnu i mračnu pećinu trajno zamijenila toliko žuđanim rajom.

2.2. Sv. Marija Magdalena kao *zatravljena ljubovnica (zaljubljena ljubavnica)* u baroknim religioznim poemama

Barokne religiozne poeme bile su «namijenjene redovnicama, koje su, na primjer, u Dubrovniku, najčešće nasilno bile otrgnute od svijeta».¹⁵⁶ Tako je i Bunićeva *Mandalijena pokornica* imala i posve određenu praktičnu svrhu: da bude zabava i utjeha mladim redovnicama koje su dubrovačkim porodicama trebale smanjiti brige oko velikih miraza.¹⁵⁷ Neudane Dubrovkinje tako su imale samo jednu mogućnost - zaređiti se: «U te su se, eto manastire zaklanjale u prvom redu mlade dubrovačke 'vladike', 'monache gentildonne', naime kćeri vlasteoske, za koje su oni bili najprije i podizani, a poslije i pućanke, i to ne samo one - bilo jedne ili druge - koje su iz čisto religioznih pobuda odabirale to zvanje, već i mnoge od onih koje su socijalno-ekonomske prilike onoga vremena dovele u njih. Bio je, naime, krut, gotovo bih rekla spartanski neumoljiv, nepisan, doduše, ali gotovo obavezni zakon da se djevojka koja se nije mogla dolično svom staležu udati zbog nedostatka miraza, koji je i opet bio zakonom propisan, skloni, ili, kako se

¹⁵⁶ Cit. prema: Franjo Švelec, *Povijest hrvatske književnosti, Od renesanse do prosvjetiteljstva* (knjiga 3), str. 222. Prva uopće nabožna knjiga pisana za dumne hrvatskim jezikom bila je teološka rasprava o djevičanstvu Bazilija Gradića *Libarce od djevstva i djevičkoga bitja* (Venecija, 1567.) u kojoj, opisujući kreposti Blažene Djevice Marije, autor preporuča redovnicama poželjan model života. Gradić je *Libarce*, priručnik u trideset osam poglavlja koji dakle sadrži naputke kako se djevojka treba ponašati, namijenio dubrovačkim klarisama (točnije Mandalijeni Gučetić i Pavli Gradić). I *Vartal*, rukopisni zbornik s konca 16. stoljeća, Trogiranina Petra Lucića bio je namijenjen redovnicama trogirskog ženskog samostana. Nadalje, Vrančićev zbornik *Život nekoliko izabaranih divic* iz 1606. godine imao je funkciju poučne beletristike za redovnice - bio je, naime, posvećen «redovnicam monastira s. Salvatora u Šibeniku» (u *Životu svete Eufrazije* autor, govoreći o samostanskom životu, bilježi kako redovnice nastoje zatomiti požudu trapeći svoje tijelo: spavaju na kamenju, a *cilicij* ili kostrijetnu haljinu posipaju pepelom).

¹⁵⁷ Usp. F. Švelec, nav. djelo, str. 222

govorilo 'zakopa' u manastir.»¹⁵⁸ U samostanima su se tako nalazile i dvije Bunićeve sestre, a kojima se kasnije pridružilo i pet pjesnikovih kćerki.¹⁵⁹ Na problem prisilnog odlaska u samostane osvrnuo se početkom 17. stoljeća Bartol Kašić u predgovoru svojeg hagiografskog zbornika *Perivoj od djevtva ili životi od djevica* (Venecija, 1628.) gdje, međutim, tvrdi da je pogrešno stajalište «da veći dio našijeh djevojčica silom ide Bogu služiti, i da su nesrećne one koje se dumne ili koludrice oblače».¹⁶⁰ Kašić je u Dubrovniku proveo trinaest godina (1620.-1633.) i najvjerojatnije je bio svjedokom čestim incidentima (ukupno njih osam) u dubrovačkim ženskim samostanima (primjerice, kada je dumna Agneza Benešica 1620. godine zapalila samostan Sv. Klare u koji su je silom zatvorili, a za kaznu je bila zatvorena u tajnu tamnicu u Dvoru).¹⁶¹

Književni povjesničari (Kombol, Švelec, Novak), međutim, slažu se u mišljenju da Bunićev prikaz lika magdalske zavodnice u njegovu malenu «teološko-erotičkom spjevu»¹⁶² *Mandalijena pokornica* (za kojeg je Tomanović ustvrdio da se ipak jedanput može pročitati s uživanjem jer je pisan «nekom čudnom mešavinom putenosti i religioznosti»¹⁶³), koja je naposljetku u jeruzalemskom Hramu naumila svojom ljepotom – opjevanom elementima iz petrarkističke palete - zavesti i samog Krista, kao i njeno pokajanje također u Hramu te kasnije u domu Šimuna

¹⁵⁸ Zdenka Marković, *Pjesnikinje starog Dubrovnika*, JAZU, Zagreb, 1970., str. 349-350

¹⁵⁹ Za svoga života Bunić je udao samo kćer Dešu uz miraz od pet tisuća dukata, dok se najmlađa Marija udala poslije njegove smrti (a pokojni joj je otac namijenio gotovo upola manji miraz od Dešinog); nadalje, kćerkama Anici, Peri, Niki, Slavi i Mari koje su u dumne otišle još kao trinaestogodišnjakinje Bunić će kasnije u oporuci ostaviti po četiri stotine dukata. (Usp. M. Ratković, *Djela Dživa Bunića Vučića*, «Život Dživa Bunića Vučića», SPH, knjiga 35, Zagreb, 1971., str. 19)

¹⁶⁰ Cit. prema: M. Tatarin, nav. djelo, str. 99

¹⁶¹ Usp. Milovan Tatarin, nav. djelo, str. 100-101

¹⁶² Slobodan P. Novak, *Povijest hrvatski književnosti* 3, str. 277

¹⁶³ Vaso Tomanović, *Sveta Marija Magdalena u talijanskoj i dubrovačkoj književnosti*, «Zapisi», knj. II., sv. 1, Cetinje, 1928., str. 40-41

gubavca ne djeluju dovoljno uvjerljivim da bi djevojkama u samostanu ugasilo požudu,¹⁶⁴ što je bila autorova nakana,¹⁶⁵ jer ova grešnica «i u dubokoj raskajanosti ostaje *zatravljena ljubovnica....*» (Švelec).¹⁶⁶

Kao što smo već naznačili u uvodnome dijelu ove magistarske radnje, u medijevalnim predanjima zapadne tradicije, kao i u baroknim religioznim poemama o sv. Mariji Magdaleni ili epovima o Kristovu životu - budući da je početkom 16. stoljeća sankcionirano «jedinstvo sv. Marije Magdalene» - obvezna je praksa da se Marija Magdalena izjednačava s Marijom iz Betanije, sestrom Lazarevom i Martinom te Lukinom «javnom grešnicom» (7,36-50) odnosno bludnicom jer se njezinih sedam demona tumačilo kao njezina razvratna narav (primjerice, Palmotićeva «zla bludnica» Mandalijena, sestra djevice Marte, u drugom pjevanju *Kristijade*). U hrvatskim *plačevima*, međutim, Mandalijena je «grešnica» samo utoliko što je zavodnica mnogih mladića (Bunićeva *Mandalijena pokornica*, 1628.) odnosno koketa (Đurđevići *Uzdasi Mandalijene*

¹⁶⁴ Papa Pavao III. (od 1534. do 1549.) organizirao je Tridentski koncil, koji, već u svojim prvim zasjedanjima (na 5. i 6. sjednici), 1546. godine donosi *Dekret o istočnom grijehu* u kojem se *požuda*, koja nije isto što i istočni grijeh, definira kao «sklonost na grijeh», te se tvrdi, s jedne strane, kako je požuda stvarna i sveopća, a s druge opet, da ona nikoga ne prisiljava na grijeh jer ljudska priroda nije iznutra pokvarena. Usp. *Suvremena katolička enciklopedija* (prired.: Michael Glazier i Monika K. Hellwig; gl. ur. hrv. izdanja: Mato Zovkić), Split, 1998., str. 761

¹⁶⁵ Već u prvoj strofi *Mandalijene pokornice* doznajemo da je svrha spjeva izliječiti mlade smrtnike od ljubavne bolesti:

O umrli, pogleda'te
na pokorne ove pjesni
neka njima izvidate
tešku nemoć od ljuvezni.
(*Mandalijena pokornica*, I, 1-4)

Njima će sv. Marija Magdalena svojim suzama ugasiti plamen zle požude, a svetici će na kraju spjeva i sam pjesnik uputiti molbu da mu ugasi taj «plam nečisti» (MP, III, 417-420).

¹⁶⁶ F. Švelec, nav. djelo, str. 221

pokornice, 1728.), ali nikako ne i bludnica, kako ju se u književnopovijesnoj literaturi o ovim dvama baroknim djelima katkada imenuje.¹⁶⁷ Bunić tako u prvome cviljenju kaziva da su Mandalijenu, sestru Lazarevu i Martinu, koja potječe iz imućne i plemenite magdalske obitelji, u cijelom Jeruzalemu zvali «grešnicom» (I, 147) jer je zavela mnoge mladiće:

Sve svo'e želje postavila
biješe ko će zamamiti
koga mlaca sebi mila
i za roba zaplijeniti.
(*Mandalijena pokornica*, I, 41-44)

Tijem smamljene ljepirice
mladi na plam nje zgarahu
i kô otaru od božice
ljeposti se nje klanjahu.
(*Mandalijena pokornica*, I, 45-48)

Ona, sudeć samo da je
veća nje čas, slava i dika
kad veći broj smamila je
od ispraznijeh ljubovnika.
(*Mandalijena pokornica*, I, 53-56)¹⁶⁸

¹⁶⁷ Primjerice, u *Povijesti hrvatske književnosti do preporoda* M. Kombola stoji da je u *Mandalijeni pokornici* «opjevano obraćenje slavne i lijepe grješnice iz Magdale» (Cit. prema: *Povijest hrvatske književnosti do preporoda*, II. Izdanje, Zagreb, 1961., str. 254); nadalje, S. P. Novak piše da Bunićeva Mandalijena «od zavodnice i bludnice postaje prvom Kristovom svećenicom...» (Cit. prema: Slobodan P. Novak, *Povijest hrvatski književnosti* 3, str. 90)

¹⁶⁸ Đurđevićeva junakinja, nadalje, također nije bila bludnica čak niti zavodnica mnogih mladića poput Bunićeve Mandalijene već, kako će sama u drugome uzdisanju ispovijediti, samo obična koketa koja je voljela privlačiti pažnju suprotnoga spola kako bi zadovoljila svoju taštinu (Usp. *UMP*, II, 553-558). U *spovijedanju* ona tako priznaje – premda se stječe dojam kako kao da želi umanjiti vlastite grijehe – kako je svojeg prvog ljubavnika, prijateljičina imućna i naočita brata koji se upravo vratio iz Egipta, primala u svoje dvore «na skrovite

Bunićeva se plavokosa i crnooka krasotica Marija Magdalena, koja je toga dana ljepotom svojom naumila osvojiti i samog Isusa,¹⁶⁹ uz pomoć svojih sluškinja, već u zoru, kako je to i inače običavala, počela uresivati. Pjesnik ju je odjenuo u zavodljivu svilenu odjeću izvezenu zlatom, biserjem i dragim kamenjem, koju su joj zajedno «s mnozijem družijem napravami» donijele njezine dvorkinje:

Bijeli velak i koprena
nje snježane prsi odiva,
tako 'e hitro istrižena
da ih kaže, a ne skriva.
(*Mandalijena pokornica*, I, 73-76)

Marija Magdalena je tad dio svojih kosa svezala, nakovrčala i zaplela, a drugi dio je pustila da ih raznosi vjetar. U opisu njezine ljepote Bunić se, razvidno je, koristio elementima petrarkističke poezije: «No i tu Bunić nije mogao, ili nije htio, zatomiti svoje izrazite petrarkističke sklonosti: dok je Gundulić, u *Suzama*, žensku ljepotu opisivao s vjerničkom indignacijom,

razgovore», ali, međutim, također tvrdi da on nije oskrvnuo njezino djevičanstvo, kao i da je na svoje zabave pozivala udvarače sviju uzrasta, zbog čega su je, kako će nam povjeriti u trećem uzdisanju, *U pogrđenju*, njezini sugrađani prozvali «grešnicom» odnosno «bludnicom» (Usp. *UMP*, III, 145-150).

¹⁶⁹ I Palmotićeva je, kao i Đurđevićeva, Marija Magdalena žudjela zavesti Isusa:

U sviesti je namislila,
Sve što može najhitrije
Njega zaniet, kao zanila
Mnoštvo mladac bieše od prije
(*Kristijada*, str. 135)

Žudjeh nekad, o gizdavi
nad svijem ljudskim sinovima,
da te ljepos mȃ zatravi,
nu stravljena tvo'im zracima
i požudna tvoga plijena
bih u plijenu zaplijenjena.
(*Uzdasi Mandalijene pokornice*, III, 349-354)

Bunić se, u nastojanju da naslika Mandalijeninu zamamnu ljepotu, nije odricao svoje nekadašnje palete.»¹⁷⁰ Već smo naznačili da je Bunić poznao poemu *La conversione di Maria Maddalena* Gabriella Chiabrere u kojoj su prisutni utjecaji pjesnikovih francuskih uzora, pa se primjerice scena uresivanja iz *Mandalijene pokornice* može pratiti preko Chiabrerina pobožna spjeva do narativne poeme *Le Amours de David et Bethsabée* (Ljubavi Davida i Batšebe) Rémyja Belleaua (1528.-1577.).¹⁷¹

Nadalje, Mandalijenin prvi susret s Kristom, koji se zbiva neposredno nakon njena ulaska u dupkom pun jeruzalemski Hram u kojem Isus propovijeda, prikazan je, kao i u petrarkističkoj poeziji, kao ljubav na prvi pogled. On ju je pogledao svojim «očima milosnima»:

I ona k njemu pogled svrnu
ter ga pomno slišat uze,
i u srcu svom protrnu,
i ončas poče ronit suze.
(*Mandalijena pokornica*, I, 177-180)

Čuvši njegove riječi, ona je zapala u nekontroliran plač. I odmah se odriče svih onih pomagala kojima je isticala svoju ženstvenost; učas je sa sebe skinula sve ukrase («naprave je sve razvrgla»);¹⁷² cvjetice iz glave («digla s glave sva cvjetica»), s grla biser («s grla obli biser vrgla»), naušnice («s uha smače ušerezi»), zlatni lanac («verigu zlatnu s vrata»); raščupala se («sva se izkubla») i zakrvarila («sva 'e krvava»), te je tih trenutaka

¹⁷⁰ Ivo Frangeš, *Povijest hrvatske književnosti*, Zagreb, 1987., str. 97-98

¹⁷¹ Usp. I. Slamnig, *Svjetska književnost zapadnog kruga*, Zagreb, 1999., str. 106

¹⁷² I u Palmotićevoj *Kristijadi* (II. pjevanje, str. 12) i u Đurđevićevom *plaču* o pokajanju magdalske kokete (*UMP*, III, 19-24) nalazi se također scena uresivanja kao i odbacivanja nakita.

sramežljivo potezala svoju haljinu da skrije svoju golotinju («ter se krije dijelom skuta videći se polugola»), ali pjesnik i dalje u njoj vidi putenu ženu:

Ište se u svem poružiti,
nu svijem tijem se ljepša pazi;
želi se u svem pogrubiti,
a tijem draža vele izlazi.
(*Mandalijena pokornica*, I, 229-232)

Franju Švelca su upravo ovi stihovi naveli da zaključi: «Mjestimice se događa da je Mandalijena u raskajanosti još ljepša i zavodljivija»,¹⁷³ odnosno, kako smo ranije naznačili, da ova grešnica «i u dubokoj raskajanosti ostaje *zatravljena ljubovnica* koja *živijem ognjem drago gori....*».¹⁷⁴ Mihovil Kombol će zapisati da Mandalijena «poput Armide postaje od zavodnice žena spremna da služi i dvori, ali koja u to služenje unosi i slatku umiljatost svoga ženstva»,¹⁷⁵ a Slobodan Prosperov Novak ustvrdit će da se Mandalijena «koja od zavodnice i bludnice postaje prvom Kristovom svećenicom, prikazuje kao kristijanizirana Armida, jer u svoje *pristvaranje* unosi slatkost i umiljatost ženstva».¹⁷⁶

Frano Kulišić, dalje, u svojoj studiji o Ivanu Buniću Vučiću tvrdi da je upravo u drugom cviljenju pronašao dokaze da pjesnikova «užežena» Marija Magdalena voli Krista, kojeg naziva «višnjim

¹⁷³ F. Švelec, nav. djelo, str. 221

¹⁷⁴ Ibid, str. 221. Bunić, naime, Mandalijenu u trećem pjevanju naziva «zatravljenom ljubovnicom» (III, 152), a stih koji Švelec navodi nalazi se također u posljednjemu pjevanju:

Živijem ognjem drago gori,
sva je u plam satvorena,
i iznutra i izdvori,
užežena Mandalijena.
(*Mandalijena pokornica*, III, 37-40)

¹⁷⁵ M. Kombol, *Povijest hrvatske književnosti do preporoda*, II. Izdanje, MH, Zagreb, 1961., str. 255

¹⁷⁶ Slobodan P. Novak, *Povijest hrvatski književnosti* 3, str. 290

ljubovnikom» (I, 256) i «rajskim vjerenikom» (III, 47), i kao muškarca; primjerice, kad ga je vidjela u Šimunovoj kući, zasramila se, zacrvenjela, etc.:

Dikla mila ko ga vidje,
zasrami se sva i strese,
zažari se pak ublidje,
omrznu se, užeže se.

(*Mandalijena pokornica*, II, 153-156)¹⁷⁷

Međutim, u hrvatskoj baroknoj književnosti između svjetovne i duhovne ljubavi nema velike razlike; kako smo već kazali, barokna se duhovna poezija izuzetno često koristi topičkim inventarom tradicije petrarkističke poezije da bi oblikovala temu spiritualne ljubavi, a tim inventarom i ova Marija Magdalena izražava svoju ekstatičnu ljubav prema Kristu, svojem nebeskom ljubavniku: «Ljubavna topika gotovo je ista kao i u *Plandovanjima*, samo je sada okrenuta nebeskom ljubavniku», piše Švelec.¹⁷⁸ Konačno, u ovoj *Mandalijeni* prisutna je i srednjovjekovna mistička koncepcija ljubavi prema Kristu koja je pronalazila alegorički smisao u starozavjetnim tekstovima (poglavito u *Pjesmi nad pjesmama*), a koju je isusovački red, koji je upravljao Tridentinskim koncilom (1545.-1563.), oživio: «Lik Mandalijene oblikovan je također alegorički: on predstavlja dušu, *Animu*, koja teži da se sjedini preko *unio*

¹⁷⁷ F. Kulišić u svojoj studiji *Dživo Bunić Vučićević*, Dubrovnik, 1911., str. 151-155, piše: «Kako Bunićeva Mandaliena ljubi Isusa Hrista? - Meni se ovo pitanje nametlo tako spontano, kad sam u *Mandalijeni pokornici*, jednoj religioznoj pjesmi, pa ako ne tako, pjesmi moralno didaktičkoj, našao mnogo i mnogo tu ljepota i draži, koje se više puta ne dolikuju moralnim pjesmama. Nametnuto pitanje je i odviše teško, da dobije moj odgovor, ali ja ću navesti neke činjenice i pasuse, koji su mi dali izvjesne vjerojatnosti da mislim, da Mandalienina ljubav prema Hristu - ma koliko ona bila ljubljenje Hristova božanstva! - ima nekih motiva, gdje se ta ljubav iskazuje prema Hristu-čovjeku. A i sam pjesnik voli Mandalieniu i kao sveticu i uživanjem je posmatra kao 'lepoticu'.»

¹⁷⁸ F. Švelec, nav. djelo, str. 221

mystica u ljubavi s Kristom. Takvo objašnjenje Bunićeve *Mandalijene pokornice* dopušta duhovna klima epohe u kojoj je jezuitizam odigrao snažnu ulogu. Naime, isusovački red oživio je klerivošku mistiku koja je isticala značenje nevjeste-duše i postavila u središte svojih razmišljanja erotski snažno obojenu predanost za čovjekolikog Isusa. U 17. stoljeću cijelu je Evropu preplavila duhovna erotika u kojoj ljubavnici umjesto cvijeća nose križ, a Kristovo ime javlja se u svim mogućim kombinacijama u isključivo duhovnoj *Ars amatoria* kojom se želi osvojiti *Anima*.¹⁷⁹ Bunićeva *Mandalijena pokornica* stoga mora se čitati upravo u kontekstu takvog shvaćanja ljubavi.

I u kasnobaroknoj poemi *Uzdasi Mandalijene pokornice* marsejska pustinjačica prepričava svoj ljubavni život prije konverzije no ona ostaje «u cijeloj poemi ekstatična i zanesena žena, zaljubljena i putena ljubavnica» (Novak).¹⁸⁰ Đurđevićovo opravdanje u predgovoru naslovljenom *Štiocu* bilo je stoga neophodno budući da su *Uzdasi Mandalijene pokornice* doživjeli oštru kritiku dubrovačkih čitatelja koji su im spočitnuli neprirodnost - oni nikako nisu mogli povjerovati u iskrenost ljeporječivih uzdaha ove «šarmantne pokornice».¹⁸¹ Pjesnik se dakle u predgovoru, pod trećom točkom, za dio poeme u kojem se Marija Magdalena prisjeća svojeg grešnog života pokušao opravdati riječima: «Rijet će tkogod da drugo uzdisanje nije od izgleda prem duhovnoga, er ljuveni život Mandalijenin pripovijeda. Ali nije tako, pokli na ti način ne bi bila od prem duhovnoga izgleda ni zrcala od ispovijesti koja u sebi uzdrže sve vrste od grijeha izbrojene i prikazane. Znaj dakle, da kako djeloispravnici aliti *moralisti* pripovijedaju i prikazuju te grijehe

¹⁷⁹ Dunja Fališevac, *Ivan Bunić Vučić*, ZZK, Zagreb, 1987., str. 75-76

¹⁸⁰ S. P. Novak, *Povijest hrvatske književnosti* 3, str. 805. Đurđević ju, primjerice, u trećem uzdisanju (*U pogrđenju*) naziva, poput Bunića, «zatravljenom ljubovnicom» (III, 18).

¹⁸¹ I. Slamnig, nav. djelo, str. 107

za štioce privesti na ispovidenje i pokajanje, tako i ja htjeh staviti diklicam pridoči priljepo i prikorisno ogledalo, neka se čuvaju i od malijeh početaka i neka bježe općenje od zlijeh družica, i ako se čute da su što skrivile, isplaču, iskaju, ispokore svoj grijeh zajedno s grešnicom i pokornicom mladom, lijepom, gizdavom, gospodičnom Mandalijenom.»¹⁸² Ondašnje čitaocice je, naime, zbunjivalo «što se u Đurđeviću religioznu spjevu ljubavna nostalgija pokornice opjevava u kategorijama izravne erotičnosti, a nisu ni bez protivljenja mogli prihvatiti ni da se razine njezina sjećanja na bivši puteni grijeh isprepleću s govorom o uzvišenoj i netjelesnoj aktualnoj pokorničinoj zaljubljenosti u nebeskog ljubavnika.»¹⁸³ Međutim, ljubav prema Kristu Đurđevićeve junakinje, kao što smo ranije pokazali na primjeru Buničeve religiozne poeme, također je kao kod medijskih kršćanskih mistika izražavana figurama svjetovnoga pjesništva: «Putenost u koju Mandaljena kobno i postupno tone važan je sloj Đurđevićeve poeme, koji je izravno kontrastiran njezinoj aktualnoj zaljubljenosti u Isusa. Pokazujući da Mandaljena voli Isusa kao zbiljskoga ljubavnika, nije Đurđević ništa učinio što bi bilo iznimkom u onovremenoj književnosti ili u tadašnjem slikarstvu. Skrušena Đurđevićeva Mandaljena i ovdje, a i kod drugih suvremenika, ne može pobjeći vlastitoj razbludi, ona ne može izbjeći drhtajima svoje putenosti. Njezino duhovno stanje, koje Đurđević smješta u bujicu sestina, nije samo nostalgija nego je rezultat njezine tjelesne rascvalosti. Isusova znanica, premda biblijski lik, ne može do kraja odbaciti okove svoga tijela. Ona je odbacila grijeh, ali ona je, kao i Đurđević, ekspert ljubavi i ne može krivotvoriti temeljne činjenice svoje biografije», zaključuje Novak.¹⁸⁴

¹⁸² Cit prema: Ignjat Đurđević, *Pjesni razlike* (priredio Vlaho Bogišić), Konzor, Zagreb, 1997., str. 95

¹⁸³ S. P. Novak, *Povijest hrvatske književnosti* 3, str. 802

¹⁸⁴ Ibid., str.805

3. Modernističke drame o sv. Mariji Magdaleni

3.1. Drame o odnosu Krista i Marije Magdalene početkom 20. stoljeća

Početkom 20. stoljeća odnos Krista i Marije Magdalene, koji se zapravo prenosi na odnos muškarca i žene kao i na sukob duha i tijela, živa je književna tema kada je o hrvatskoj književnosti riječ: «U Galovićevom komadu u centru zbivanja je Marija Magdalena, a u Krležinoj jednočinki Isus, ali njihov međusobni odnos suštinska je okosnica dramskog i u jednom i u drugom delu. Jer, pitanje Isusovog materijalnog ili duhovnog lika od važnosti je i u *Mariji Magdaleni* kao i u *Legendi*», ustvrđuje R. Vučković.¹⁸⁵ Dubravko Jelčić, nadalje, iznosi da Strozzijevo problematiziranje muško-ženskog odnosa «susrećemo, primjerice, u drami *Ecce homo*, s biblijskim motivom Judina izdajstva, koje Strozzi motivira Judinom ljubomorom zbog Marije iz Magdale...».¹⁸⁶

U zapadnoeuropskom književnom krugu našim su trima dramskim ostvarenjima o Mariji Magdaleni (F. Galović: *Marija Magdalena*, 1912.; M. Krleža: *Legenda*, 1914.; T. Strozzi: *Ecce homo!*, 1924.) u moderni i međuraću prethodile drame *Maria von Magdala* (1899.) njemačkog književnika-nobelovca Paula Heysea (1830.-1914.) te tročina *Marie Magdaleine* (1909.) belgijskog književnika-nobelovca Mauricea Maeterlincka (1862.-1949.) koja se zapravo oblikovala prema Heyseovom dramskom djelu.¹⁸⁷

¹⁸⁵ Radovan Vučković, *Krležina dela*, Sarajevo, 1986., str. 120

¹⁸⁶ Strozzi, Kulundžić, Mesarić, Senečić, *Dramska djela*, PSHK, knj. 106 (iz predgovora Dubravka Jelčića), str. 10

¹⁸⁷ Dobrostojeća kurtizana zlatnih kosa Marija Magdalena, heroína istoimene tročine drame belgijskog simbolističkog pjesnika, esejista i

Premda se dramatičari naše moderne i međuraća «uglavnom» ne diraju u dva milenija ukorijenjenu tradiciju te i dalje Mariju Magdalenu tretiraju kao bludnicu (Galovićeve kurtizana, Krležina «grešnica Marija Magdalena», Strozzijeva «bludnica uz drum» odnosno kasnije lupanarska djevojka), oni smjelo prekidaju s njom kada akcent stavljaju na njezinu erotsku ljubav prema Kristu koju, međutim, nije moguće realizirati budući da je Isus, nepošteđen od kušnji, ipak - odlučivši se za svoje božansko poslanje - nadvladao ljubavne osjećaje prema njoj (zbog takvog hrabrog prekida s tradicijom i Galovićev i Krležin komad neće se igrati na pozornici): «U spoju s čednom biblijskom temom ta je senzualistička obojenost zasmetala suvremenicima, jer je djelovala posve nekonfesionalno», ustvrđuje Dunja Detoni Dujmić za Galovićevo dramsko ostvarenje.¹⁸⁸ Naši dramatičari, međutim, ne zapostavljaju duhovni aspekt Magdalenine ljubavi prema Kristu: u trećoj se slici Strozzijeve drame *Ecce homo!* tako Geheniel, u Rahelinom lupanaru u kojem se nalaze ljepotice najrazličitijih rasa a među njima, kao jedina židovska djevojka, i crvenokosa Marija Magdalena, obraća Judi ovim riječima o

dramatičara Mauricea Maeterlincka (izvedene prvi puta 1910. godine), u svojoj zamamnoj odjeći prikazana kao svojevrsna orijentalna *femme fatale*, koju njeni sunarodnjaci preziru budući da svoje tijelo prodaje omraženim Rimljanima (nazivajući je osim «Rimljankom» i «brakolomnicom» koju će na koncu htjeti kamenovati), u učenju je Isusa Nazarenca prije pola godine pronašla istinu i mir za kojim je dugo tragala. U drami se tako razvija sukob između protagonistkinjinih ljubavnih osjećaja prema mladom Rimljaninu Verusu, koji zapravo simboliziraju «sirovu» zemaljsku sreću, i Nazarenčeva naučavanja koje će joj donijeti duhovno spasenje (sam Krist, čije se učenje tripot reflektira na njezin život, u cijeloj drami uopće ne izlazi na scenu). Dramska napetost se pojačava kada Verus, koji je dao uhititi Krista, Mariju Magdalenu prisili da odabere jednu od dviju opcija: da se odluči za njega i tim svojim postupkom sačuva Nazarenčev život ili da ga odbije i tako Krista osudi na smrt. Njezina je prvotna reakcija dakako da spasi Kristov život, međutim, uskoro, posredstvom Josipa iz Arimateje, spozna da će prodajom svojeg tijela također izdati Krista. Pisac tako svojoj junakinji povjerava nevjerojatnu moć: mogućnost da presudi o Kristovom životu ili smrti.

¹⁸⁸ Dunja Detoni Dujmić, *Fran Galović*, Zagreb, 1988., str. 88

njegovoj zaručnici:

(...) - ona traži nešto veliko. Novo. Nije njoj stalo do muškaraca. Ali žena ne poznaje druge staze do ljubavi . . . Svaka čežnja, svaka ludost ispoljuje se kod nje u divljem zahtjevu za zagrljajem. Ti bludiš po pustinji i tražiš u treperenju zvijezda tvojega boga, a ona se baca na ležaj i traga za njim u treperenju usijanih muških vjeđa nad sobom . . . Ona je tu. To je isto tako sigurno kao što je sigurno, da će odavle pobjeći za onim čudnim rabijem, čim dočuje za nj.¹⁸⁹

Fran Galović je *Mariju Magdalenu*, svoje posljednje dovršeno dramsko djelo, napisao 1912. godine. Kazališna ju je uprava, kako doznajemo iz Galovićeve i Treščecove polemike koja se razvila u svibnju 1913. godine u dnevnom listu *Hrvatska*, odbila prikazati «jer je erotski moment odveć potenciran, pa bi se svećenstvo možda bunilo».¹⁹⁰ Za razliku od svojih baroknih prethodnica, Bunićeve zavodnice i Đurđevićeve kokete koje su naumile zavesti i samog Isusa a koje poslije pokajanja, kako su nalagale ondašnje književne konvencije, ljubav prema nebeskom ljubavniku i dalje izražavaju ljubavnom frazeologijom, Galovićeva je dakle Marija Magdalena iz istoimene drame kurtizana koja i nakon obraćenja nedvosmisleno ljubi Isusa, osim kao Boga, i kao muškarca:

MARIJA MAGDALENA

tihim, reskim šaptom, kao da se boji izustiti ono, što se iznenada zatalasalo u njoj:

Unutra ... tuj ... u mojim grudima

Još uvijek stari plamen strasti gori

¹⁸⁹ Tito Strozzi, *Ecce homo! (Evo čovjeka!)*, tragedija čovjeka Jude iz Kariota, Drame II, Zagreb, 1935., str. 42

¹⁹⁰ *Hrvatska, Glavno glasilo stranke prava za sve hrvatske zemlje*, br. 465 (24. svibnja 1913. g., subota), članak «Prilog procvatu hrvatske drame»

I ne će da se utrne i zgasne.
Ja sveudilj ga želim sništiti,
Zaboraviti želim, ~ al ne mogu.
Sve veći žar i sve krvaviji
Obuzimlje mi tielo čitavo,
Ko da me oblak prekriva,
A otrov slatkih mirisa me zove
U vrtlog starih milovanja! ...
Naglo ispruži ruke, kanda se želi obraniti od svega toga.

Ne!

Ja ne smijem ... ja više ne smijem! ...¹⁹¹

Galović prekida s tradicijom i na način da Mariju Magdalenu više ne izjednačava s Marijom iz Betanije, iako ju i dalje, kao i kasnije Strozzi, poistovjećuje s Lukinom «javnom grešnicom» dajući joj tako u svojoj drami ulogu kurtizane te ujedno i njezinih sedam zlih duhova od kojih ju je Krist iscijelio tumači kao njenu razuzdanu konzumaciju spolnih užitaka. Galović ju, nadalje, u drugome činu prilikom njezina drugoga susreta s Isusom poistovjećuje i s preljubnicom koju je narod htio kamenovati, a kojoj je Krist uputio: «Idi i od sada ne griješi više!» (Iv 8,1-11).¹⁹²

U drami u prozi *Ecce homo! (Evo čovjeka!)*, tragedija čovjeka *Jude iz Kariota* (1924.) Tita Strozzi (1892.-1970.) koja broji osam slika (njezina premijera bila je 19. rujna 1925. godine u Hrvatskom narodnom kazalištu, a izvedena je ukupno šest

¹⁹¹ Galovićeva junakinja ovim se riječima pred sam kraj drame, u *Epilogu*, povjerava dvjema ženama, Mariji Jakovljevoj i Salomi (Cit. prema: Fran Galović, *Drame V* (1912-1913), sv. VII, «Marija Magdalena», Zagreb, 1942., str. 171)

¹⁹² Preljubnica uhvaćena *in flagranti*, o kojoj Ivan u osmoj glavi kaže da su je književnici i farizeji doveli pred Isusa, treća je žena s kojom se Marija Magdalena često u zapadnoj tradiciji poistovjećuje.

puta)¹⁹³ Marija Magdalena također je stereotipno prikazana kao crvenokosa prostitutka (živi u pećini kraj glavnog drumu i prodaje putnicima svoje tijelo) koja je zaljubljena u Krista. Naime, starcu se Giddelu, koji je ostavio rodnu Magdalu i s obitelji se odselio u Jeruzalem u kojem se imao pojaviti obećani Mesija, u njegovo jedino dijete, u kćerku Mariju Magdalenu «ušuljala» sotona te je ona - razdavši se razbludnomu životu – postala «bludnicom uz drum» odnosno kasnije jedinom židovskom djevojkom u Rahelinu lupanaru u kojem ju je uskoro Grkinja Afrodita «zarazila» pričama o lijepomu Nazarencu, sinu nekog zanešenjaka iz «esejske» sekte imena Eufanias. Marijin vjerenik Juda, koji se vratio s istoka, zbog ljubomore izdaje Isusa jer mu je Marijina majka slagala da je njezina kćerka u «hramu ljubavi» odbila njegovu ljubav zbog toga što ju je Krist na Maslinskoj gori pozvao «glasom ljubavnika» (stoga, Strozzijev Juda, za razliku od Krležinog, krivnju za Isusovu smrt dijeli s Marijinom majkom koja će u sedmoj slici i priznati svojoj jedinici tu laž): «Tako Tito Stroci u drami *Ecce homo!* (1924.), stavlja u centar zbivanja Judu, koji je nesrećno zaljubljen u Mariju Magdalenu, a ta ljubav traje još od mladosti, dok ona poverenje poklanja Mesiji, a koji se, obrnuto od situacije u Krležinoj jednočinki, ne pojavljuje na sceni», napominje Vučković.¹⁹⁴

Konačno je dvadesetogodišnji Krleža destruirao gotovo dvomilenijsku tradiciju (više od pola stoljeća prije no što je Rimski kalendar prestao s praksom tzv. «jedinstva sv. Marije Magdalene») u svojem književnom prvijencu *Legenda* gdje u Krista više nije zaljubljena «grešnica» Marija Magdalena već

¹⁹³ Predstavu je, inače, režirao sam autor, a sam je ujedno igrao i ulogu Jude. Nadalje, za Strozzijevu su dramu *Ecce homo*, u kojoj se autor primiće tendencijama ekspresionizma, svi kritičari, osim Vladimira Lunačeka, našli pohvalne riječi. Usp. Eliza Gerner, *Tito Strozzi: Sijetla i sjene jednoga glumačkog puta*, Prometej, Zagreb, 2004., str. 52

¹⁹⁴ R. Vučković, nav. djelo, str. 121

djevica Marija iz Betanije (prva varijanta jednočinke *Legenda* napisana je 1913. godine, a objavljena je 1914. godine u *Književnim novostima*; godine 1933. Krleža je u knjizi *Legende* koja sadrži šest simbolističko-ekspresionističkih jednočinki uvrstio drugu varijantu drame o kojoj je riječ). Međutim, Krleža je 12. travnja 1928. godine na Osječkom predavanju osvrnuvši se na *Legendu*, u uvodu prije čitanja drame *U agoniji*, spomenuo njezinu varijantu u četiri slike, «pune lirske mjesečine» (stoga je vrlo vjerojatno da je *Legendu* preradio tek za izdanje u knjizi iz 1933. godine), potom Kranjčevića kao lektiru kojom je nadahnut njegov Isus te je naposljetku kazao da se sa svojih dvadeset godina čudio što naše kazalište nije htjelo da prikazuje njegovog Krista na mjesečini «gdje u masliniku ljubi plavu kosu grešnice Marije Magdalene».¹⁹⁵ U *Legendi*, međutim, Isus ni u jednom prizoru ne ljubi Marijinu kosu, već ona strastveno ljubi njegove noge i miluje mu ruku, a on je samo nježno pridiže (kao primjerice na početku prve slike). Tekst koji je prethodio javnom čitanju *Agonije* prvi puta je tiskan u knjizi *Moj obračun s njima* (1932.), a kasnije ga se može naći u sklopu knjiga drama iz glembajevskog ciklusa; omaška da Isus ljubi plavu kosu grešnice Marije Magdalene u posljednjim je izdanjima ispravljena. Nadalje, ostaje otvoreno pitanje, stoji u *Krležijani*,¹⁹⁶ može li se Krležina Marija iz Betanije doista poistovjetiti s Marijom Magdalenom, kako se u kritici uvriježilo, budući da se u drugoj slici u kojoj se slučajno Lazarevo uskrsnuće među ženama iz Isusove pratnje spominju «Marija iz Magdale» te «Martha i Marija, koje prate svog blijedoga brata Eleazara», a Sjena u prvoj slici – zasebno od Marije, Martine sestre –

¹⁹⁵ Krleža, Miroslav, *Glembajevi - Drame*, «Pogovor iz god. 1928.», Sarajevo, 1973., str. 455-456

¹⁹⁶ Usp. «Legenda» (članak napisao B. Senker), *Krležijana*, 1993. god., str. 533-535

spominje i neku «griješnicu»¹⁹⁷; no, za razliku od novozavjetne Marije iz Betanije, Krležina je junakinja – poput biblijske Marije Magdalene - prisustvovala Raspeću.

¹⁹⁷ Nadalje, u prvoj slici Sjena, koja se pojavila nakon Marijina odlaska iz uljika (Isus dugo gleda za njom), govori Kristu da njegova ljubav spram Martine sestre nije ista kao i prema ostalim ženama: «Ali ona ljubav spram nje nije ista, kojom ljubiš njenu sestru, nije ista, kojom ljubiš ostale žene. Čuj, bio sam ondje kad si oprostio griješnici, a vidio sam te i čas prije, kad si gledao za njom! U pogledu tvome bijaše bola! Bola bijaše u pogledu tvome, gospodine, bola i čežnje, koji se javljaju kad pjevaju slavu na mjesecini.» Cit. prema: M. Krleža, *Legende*, Zagreb, 1933., str. 17

3.2. Potenciranje «erotskog momenta» u *Mariji Magdaleni*

Fran Galović (1887.-1914.) je *Mariju Magdalenu*, misterij u tri čina s epilogom, pisao od lipnja do kolovoza 1912. godine.¹⁹⁸ Ona je posljednje njegovo dovršeno dramsko djelo (budući da je već 26. listopada 1914. godine poginuo kao zastavnik na srpskom bojištu kod mjesta Radenkovići). Međutim, premda je ova drama u stihovima, kako autor tvrdi, rađena uglavnom po Bibliji, i iako bi, kako se on nada, pobudila prigodom uskrasnih blagdana priličan interes publike, kazališna uprava odbila ju je prikazati. Razlog nam odaje sam pisac. Naime, u subotu je 24. svibnja 1913. godine u *Hrvatskoj, Glavnom glasilu stranke prava za sve hrvatske zemlje*, u broju 465, izišao njegov članak «Prilog procvatu hrvatske drame» u kojem Galović polemizira s člankom intendant zagrebačkog kazališta dr. Vladimira Treščeca (1870.-1932.) iz posljednjega broja *Hrvatske pozornice*. Trešćec u članku o «procvatu hrvatske drame» konstatira da kazalište doista slabo zanima hrvatske književnike te da se piše malo dobrih djela, a Galović se, međutim, čudi kako se intendant toga sjetio tek sada, pod kraj svoje četvrte sezone; zatim nabroja koje je sve komade intendant odbio uvrstiti u ovosezonski repertoar, primjerice naturalističku dramu s tematikom iz suvremenog života slavonskoga sela *Bez sreće* Adele Milčinović, koju je Matica hrvatska tiskala i nagradila 1912. godine a s uspjehom je prikazivana i na beogradskoj pozornici (Galović smatra da je intendantov privatni ukus vrlo važan faktor u prosuđivanju vrsnoće hrvatske dramske produkcije jer je Trešćec jednom priznao da ne voli drame iz seljačkog života), Matoševu komediju, potom jednom je piscu (čiji nam identitet

¹⁹⁸ Prvi čin Galović je završio 29. lipnja, drugi 7. srpnja, treći 5. kolovoza, a epilog 18. kolovoza 1912. godine. Usp. F. Galović, *Drame V* (1912-13), Zagreb, 1942. (*Djela F. Galovića*, sv. VII, ur. Julije Benešić), str. 241

Galović ne razotkriva) drama odbijena zato što je «preduboka», nadalje pravniku Rudolfu Kolariću Kišuru (1882.-1938.) intendant je odbio isplatiti neznatni honorar za dramu *Posljednja borba* (Vijenac, 1913.) rekavši mu da ga je već dobio od tiskanja pa ju je Kišur naposljetku povukao, zatim Lunačekovi *Ilirci* i dramatizacija *Kletve* su konfiscirani premda je ta ista cenzura, smatra Galović, dopustila prikazivanje Riškovljeva *Državnog stana* i Nušićeva *Narodnog poslanika* «u kojima ima mnogo više prezira protiv državnih organa», etc.; na koncu Galović veli da će navesti još samo svoj slučaj jer on mu je najpoznatiji. Napominje da je neke scene iz *Marije Magdalene* čitao pred sveučilišnim profesorom dr. Isidorom Kršnjavijem i monsignorom dr. Karlom Horvatom, zatim pred profesorima dr. Milanom Ogrizovićem i dr. Arturom Schneiderom, te pred nekolicinom prijatelja: «(...) i svi su se vrlo liepo o drami izrazili», kaže. Dapače, direktor drame Josip Bach (1874.-1935.) rekao mu je da je njegova *Marija Magdalena* dramatski mnogo jača od drama *Maria von Magdala* njemačkog književnika Paula Heysea i *Marie Magdaleine* belgijskog književnika Mauricea Maeterlincka. Galović dalje nastavlja da je bio znatiželjan kakav će sud naposljetku izreći i sam intendant: «I on me konačno dade pozvati k sebi. Reče mi, da je moja drama vrlo liepa, da je pjesnički fino izradjena, ali da je ipak ne može prikazivati, jer je erotski moment odveć potenciran, pa bi se svećenstvo možda bunilo itd. Moram priznati, da sam se malo začudio jer su upravo neki klerikalni ljudi, kao n. pr. predsjednik Domagoja, moj prijatelj, Stjepan Matković, čitali takodjer dramu i nisu našli u njoj nikakove protuvjerske tendencije, što više, svi su mi priznavali, da sam pisao u podpuno kršćanskom duhu. Htio sam to razložiti gosp. intendantu, ali on mi već pruži rukopis, da ga spremim u džep, i stane me nagovarati, da mu napišem tekst na slike jednoga Passionsspiela, što ga je on prošle godine gledao u Beču.» Komentirajući ovaj događaj, Branko Hećimović

zaključit će da *Marija Magdalena* «jedno je od onih djela u kojima se sam autor bori s vlastitim odgojem, naobrazbom i vjerovanjem, a istodobno je u opasnosti da se sukobi i s konvencijama sredine u kojoj živi. Galović ne izbjegava taj sukob i nadvladava obzire te svoju biblijsku legendu piše djelomice u nebiblijskom duhu, prikazujući Mariju Magdalenu kao putenu ženku koju Isusu privlači njezina erotska narav.»¹⁹⁹

Dalje je, u dnevniku *Hrvatska*, u subotu 6. rujna 1913. godine, u broju 553, zabilježeno da je ovih dana u Varaždinu premijera Galovićeve biblijske drame u «četiri» čina (Osječko kazalište uvrstilo ju je u svoj ovogodišnji repertoar). Na premijeru se, saznajemo, sprema nekoliko zagrebačkih kritičara, te zastupnika nekih dnevnika, a na predstavu će doći i sam autor sa svojim prijateljima. Notica se svršava riječima: «Želimo najbolji uspjeh!». Međutim, do premijere nije došlo.

Marija Magdalena tiskana je – u skraćenom obliku – tek u tzv. Nikolićevom *Vijencu* 1923. godine (u br. 8-20).²⁰⁰

Galovićeva je *Marija Magdalena*, za razliku od svojih baroknih prethodnica, Bunićeve zavodnice i Đurđevićeve kokete, jeruzalemska kurtizana: «Magdalena je bludnica i želi da zavede Isusa», stoji u prvome nacrtu Galovićeve drame za «čin prvi» kojeg je pisac sastavio 16. lipnja 1912. godine.²⁰¹ Autor se, važno je naglasiti, suprotno stajalištu intendanta Treščeca kako je «erotski moment» u drami «odveć potenciran», samo u njezinu prvome činu sukobljava s konvencijama kršćanske sredine u kojoj živi slobodno interpretirajući biblijski

¹⁹⁹ Branko Hećimović, *13 hrvatskih dramatičara, Od Vojnovića do Krležina doba*, Zagreb, 1976., str. 204

²⁰⁰ F. Galović, *Drame V* (1912-13), Zagreb, 1942. (*Djela F. Galovića*, sv. VII, ur. Julije Benešić). Naime, Benešić je skupio sve prijateljeve rukopise i objavio ih, zajedno s već tiskanima, u deset svezaka *Djela Frana Galovića* (HIBZ, Zagreb 1940-1942). Od tih deset svezaka pet je *Drama* (od dvadeset i osam dramskih tekstova čak jedanest ih je tek započeto ili nedovršeno).

²⁰¹ Usp. F. Galović, *Drame V* (1912-13), Zagreb, 1942., str. 241

sadržaj i prikazujući Mariju Magdalenu kao imućnu kurtizanu koja svojom ljepotom i tjelesnim dražima kani zavesti Krista (dovodeći je u vezu, premda u skladu sa zapadnom tradicijom, s Lukinom «javnom grešnicom» te Ivanovom brakolomnicom uhvaćenoj *in flagranti*, a «sedam đavola» u njenoj duši od kojih ju je Isus iscijelio tumačeći produktom njena razbludna vladanja): «No ma koliko je, kao što kaže Šime Vučetić, ova *opojna priča bliža erotikonu nego evanđelju*, ona je takva samo jednim svojim dijelom. I to uglavnom, uvodnim, manjim. Istina, i u preostalom dijelu misterija Galović ostvaruje niz slikovitih prizora i ispisuje podosta tečnih stihova, ali se ipak ne uspijeva osloboditi legende i njezina kršćanskog duha, te sputava sam sebe. A tako istodobno i iznevjerava sebe, kao što je prvim dijelom svog misterija razočarao one koji su očekivali čedno oživljavanje biblijske legende. Neovisno, međutim, od tog neuspjeha, jer posrijedi je ipak neuspjeh, jedan od mnogih koje je Galović doživljavao u svom napregnutom i užurbanom stvaranju, važno je utvrditi, da je ta i takva *Marija Magdalena* još jedno djelo u kojem je Galović dao naslutiti svoje dramatičarske sposobnosti. Štoviše, *Marija Magdalena* još je jedno dramsko djelo, koje dokazuje da se Fran Galović iz Peteranca Tome Blažeka, pjesnika, svećenika i odgojitelja u obitelji grofa Erdödyja, znao dovinuti do autentične stvaralačke posebnosti», napominje Hećimović.²⁰² U drugom i trećem činu te u epilogu *Marije Magdalene*, dakle, autor je uglavnom prepjevao mnoge odlomke iz Evanđelja²⁰³ šturo se, s jedne strane, naslanjajući na bogatu dubrovačku baroknu tradiciju koja, naglasimo, zahvaljujući «jedinstvu sv. Marije Magdalene» iz 1521. godine, također, premda diskretno, nadopunjuje Sveto pismo kako bi obogatila siromašnu i nejasnu, ali upravo zato i

²⁰² Branko Hećimović, nav. djelo, str. 204-205

²⁰³ Prema riječima Julija Benešića Galović je zabilježio mjesta iz sva četiri Evanđelja te iz Otkrivenja Ivanova koja će upotrijebiti u pojedinim priozorima. Usp. F. Galović, nav. djelo, str. 241

intrigantnu priču o negdašnjem životu Marije Magdalene, vjerne Kristove sljedbenice, a s druge strane, previše se ugledajući na suvremene europske dramske predloške (Maurice Maeterlinck: *Marie Magdaleine*, 1909.) u kojima je akcent stavljen na pomiješane heroinine emocije koje su rastrgane između zemaljske sreće (koja je utjelovljena u njezinoj zaljubljenosti u Rimljanina Verusa / Marcela) i duhovnog spasenja (koje joj nudi učenje naočitog Nazarenca). Dunja Detoni Dujmić, stoga, zanemarujući to Galovićevo smjelo sukobljavanje s konvencijama kršćanskoga podneblja u uvodnome dijelu drame, o književnom prikazu lika najpoznatije kršćanske pokajane prostitutke donosi zaključak: «U tročinom misteriju *Marija Magdalena* (1912) dramski subjekt zamišljen je na principu dekorativne stilizacije i postoji samo kao maska sputana mitskom neminovnošću. Kako su svi odnosi reducirani na biblijsko-mitološke dimenzije, dokinuta je psihološka proporcija likova; aktantske osobine Marije Magdalene zato jesu jednodimenzionalnost i trpnost, dakle, pasivno primanje značajki koje joj daje tema. Zato je izgrađena kao biblijski amblem, gotovo kao skulpturni nosač nekih arhetipskih konstanti.»²⁰⁴

Galović započinja i završava svoj misterij u tri čina s epilogom gotovo na istom mjestu gdje i Bunić svoju trodijelnu religioznu poemu: radnja tako obuhvaća vrijeme od kurtizanina pomna uresivanja u svojem domu kako bi osvojila Krista s kojim se ima tek upoznati (prvi čin), preko njezina dolaska pred kuću farizeja Šimuna i novoga susreta s prorokom (drugi čin), do scena na Golgoti (treći čin) i opisa Uskrsnuća koje se zbilo u vrtu Josipa iz Arimateje (epilog). *Marija Magdalena*, važno je naglasiti, zahvaća stoga mnogo šira zbivanja negoli Krležina *Legenda*, jednočinka u tri slike, u kojoj se prikazuje Kristov ulazak u Betaniju (prva slika), Lazarevo uskrsnuće (druga slika)

²⁰⁴ Dunja Detoni Dujmić, *Fran Galović*, Zagreb, 1988., str. 87

te zbivanja u Getsemanskom masliniku uoči petka i uhićenja (treća slika).

Prvi čin *Marije Magdalene* zbiva se u predvečerje, u Jeruzalemu, u njezinoj velikoj dvorani s trijemom. Zatječemo ju kako sjedi u počivaljci, dok ju dvije dvorkinje uređuju a treća pred njom drži srebrno ogledalce (scena uresivanja poznata nam još iz dubrovačkih baroknih religioznih poema, kao i iz Palmotićeve *Kristijade*). Zahtijeva, naime, od sluškinje, jednako kao i Bunićeva Mandalijena, da joj jedan «nabor» jače odgrne kako bi se istakla raskoš njezinih grudi. Sprema se, poput triju svojih dvojnica hrvatskoga baroka, zavesti Isusa. Farizeji su joj povjerili taj zadatak. Krista još nije nikada vidjela, ali iz priča ljudi zna da je izrazito naočit te da je ravnodušan prema ženama:

Govore,
Da je lijep ko nitko, i da nikad
Još nije žena usne njegove
U drhtavom čeznuću noćne tajne,
Što gori kano usijano gvožđe,
Ni taknula, ni smjela da zaželi!...
Al ja ću ipak~!²⁰⁵

Mariji Magdaleni nedugo zatim u posjet navraćaju tri židovska mladića, njezini stari klijenti, prema kojima je danas izrazito drska. Podrugljivim ju tonom pitaju, budući da se tako pomno dotjerala, zar će ovu noć opet kakav Grk ili Rimljanin cjelivati otrov njezine puti. Potom ju pohodi i mladi Rimljanin Marcelo koji je u nju zaljubljen; kad on otjera judejske mladiće, stane joj pripovijedati o prethodnoj besanoj noći kada mu ljubomora nije dala usnuti:

²⁰⁵ F. Galović, nav. djelo, str. 37

Ja sam gledao
U mraku teškom, kako ruke dvije
Spram tvog loga mirisnog se krađu,
I kako drskim žarom skidaju
Plašt s tvojih grudi...²⁰⁶

Marija Magdalena pomalo odsutnim tonom odgovara Marcelu da je prošlu noć bila sama. Govori mu da ga je možda nekoć voljela, da je jednom možda bio i jedini. Priznaje mu da «drugi» ipak postoji, da ga doduše još nije vidjela ali danas će ga upoznati. Rimljanin joj prijeti da će tog «drugog», da je i sam bog, rasporediti nožem. Nedugo zatim tri farizeja ulaze u dvoranu kroz tajna vrata (da tkogod slučajno ne opazi da su u kurtizaninu domu). Komentiraju i ocijenjuju njezin izgled, sada sigurni da joj Isus neće odoljeti. Od Prvog farizeja saznajemo da je Isus na magarici ušao u grad. Drugi joj daje uputstva da kad Krist bude nadomak njenom dvoru, neka siđe i stane preda nj. Treći farizej želi pogoditi sa njom honorar, no ona mu odgovara da čini ovo isključivo radi sebe. Nakon njihova odlaska, stiže njezin sluga Asur koji ju s ushićenjem izvještava da je u Jeruzalemu nastala prava pomutnja otkada je Isus izгнаo trgovce iz Hrama. Konačno i Krist stiže pred njene dvore, s mnoštvom naroda. Ukočila se od straha. Ipak, silazi preda nj. Učenici, koji ga upozoravaju da je to kuća bludnička, odlaze za njim u dvoranu, a ostali narod ostaje na stubama i među stupovljem. Prvi farizej upozorava Krista da je ta žena «teška grešnica». A on ga pita:

Da! Grješnica je. A koliko puta
Sa željom na nju ti si pogledao? ²⁰⁷

²⁰⁶ Ibid, str. 51

²⁰⁷ Ibid, str. 74

Marija Magdalena skrušeno priznaje Kristu da je mnogo griješila te ga moli za spas, a on njezinu dušu potom iscjeljuje od sedam demona. Ona naposljetku ostaje sama podno stepenica.

Drugi čin zbiva se za sunčana dana pred kućom «Simona Fariseja»: Marija Magdalena raspuštene kose i u jučerašnjoj haljini (noć je provela na gradskim ulicama), bez ikakva nakita, uporno udara po vratima Šimunove kuće budući da ju služavka ne želi pustiti unutra. Naposljetku ipak pred nju iziđe Ivan. Marija Magdalena mu uputi da traži njegova Učitelja. Zapodijenuli su razgovor. Ivan joj pripovijeda o Učiteljevim čudesima, o Lazarevu uskrsnuću (ali Galović ju, kako smo već ustvrdili, ne poistovjećuje s njegovom sestrom Marijom). Zatim joj pokazuje otvorena vrata, no kako ona ipak ne želi ući, on ju pita:

Zar bojiš se, da strasti nisu još
Utrnule? Zar uvijek još gore?²⁰⁸

Odgovara mu da je još ona koja bješe jučer, i da joj valja čekati (odrednica je modernističkih Marija Magdalena, pa tako i Galovićeve heroine, da poslije konverzije, za razliku dakle od medijevalnih i baroknih Mandalijena, ne poriču želju za realizacijom tjelesne ljubavi s Kristom):

I kad sam htjela sve odbaciti,
Pojavio se opet onaj lik,
U čežnji svojoj što ga uvijek snivam²⁰⁹

Kad Ivan ode, na scenu stupa njezin bivši ljubavnik Rimljanin Marcelo koji ju nanovo ispituje gdje je sinoć bila misleći da je

²⁰⁸ Ibid, str. 106

²⁰⁹ Ibid, str. 107

svilu njene kose rasplitao neki stari ili možda novi ljubavnik. Marija Magdalena mu kaziva da odlazi slijediti Nazarenca. Da je razdala sve: kuću, raspustila tri sluškinje i slugu Asura. O Nazarencu priča kao zaručnica o svojem zaručniku:

I čitavu sam noć ga tražila
Po ulicama i po trgovima...²¹⁰

Marcelo ju preklinje da pođe sa njim, u njegov dvorac na moru. Nudi joj, poput Jude iz Strozzijske drame i Sjene iz Krležine jednočinke, malu zemaljsku sreću, koja nju, međutim, sada duhovno okrepljenu Kristovom porukom, više ne može zadovoljiti. Opraštaju se uz njegovu opetovanu prijetnju da ako je vidi s «drugim», da će ju ubiti. Zatim dolaze tri judejska mladića koji joj se svete za ono kako ih je ponizila pred Rimljaninom tako što ju vode pred narod da joj sudi. Puk ju želi kamenovati. Krist Trećem mladiću koji je Mariju Magdalenu doveo preda nj, upućuje neka onaj tko je bez grijeha prvi na nju baci kamen. Ona poslije sretnog ishoda cjeliva pred kućom farizeja Šimuna Isusove noge.

Treći čin odvija se na Golgoti. Marija Magdalena je među svjetinom. Prvi farizej, odgovarajući na pitanje Trećeg farizeja koji se čudi kako nema nikoga od Isusovih učenika, ovim riječima aludira na muško-žensku vezu između Marije Magdalene i Isusa:

Zaboravljaš na ovu bludnicu,
Pred njegov prijestol što se spustila,

²¹⁰ Ibid, str. 117 Usp. *Pjesma nad pjesmama koja je od Salamona* (druga pjesan) (preveo Lj. Rupčić, a prepjevao T. Ladan), KS, Zagreb, 1996., str. 45:

«Ustat ću, i obilazit ću Gradom,
I tražit ću
Po ulicama i po trgovima
Onoga kojega mi srce ljubi»

A nadala se postat caricom
I vladati nad zemljom judejskom!²¹¹

Dolazi Marcelo zajedno s Josipom iz Arimateje i nekoliko vojnika. Zapovijeda rimskim vojnicima da kad Isus umre, podaju Josipu njegovo tijelo - jer sam Pilat to je dozvolio. Isus umire, a ona se baca na njegovo tijelo koje zagrlji «mahnitošću posljednje čežnje».²¹²

Epilog se zbiva u vrtu Josipa iz Arimateje. Zora još nije ni zarudjela, a Marija Magdalena, Marija Jakovljeva i Salome nose posude s mirisima. Marija Magdalena se povjerava dvjema ženama da još uvijek Krista ljubi kao muškarca. Marija Jakovljeva ju savjetuje da se povuče u osamu, pa će nestati grijeha. Mariji Magdaleni će se, dalje, kad ostane sama u Josipovu vrtu, ukazati Isus koji ju nagovara da pođe za njim jer On daje pokoj. Ali iz nje i pod kraj same drame progovara *zaljubljena ljubavnica*:

Ali meni: ne!~

Ne, Gospode! Ti nisi mi ga dao,
Jer ono, što me pratilo kroz život,
Sve žešće ječi, otkako sam pošla
Za tobom! Evo, ja ne nađoh mira,
I hoću li ga ikad naći, ne znam!²¹³

²¹¹ F. Galović, nav. djelo, str. 146

²¹² Ibid, str. 163

²¹³ Ibid, str. 177

3.3. Prekid s tradicijom u *Legendi*

Krležin književni prvijenac bila je jednočinka *Legenda* (njezina prva varijanta), napisana u jesen 1913. godine, objavljena početkom 1914. godine u Marjanovićevim *Književnim novostima* (u br. 1-4):²¹⁴ «(...) Prva drama koju sam štampao bila je *Legenda*, u četiri slike, pune lirske mjesečine. Opisao sam u njoj Krista, gdje razgovara sa svojom vlastitom sjenom o problemima crkve kao da je čitao Kranjčevića. Sa svojih dvadeset godina čudio sam se što naše kazalište nije htjelo da prikazuje moga Krista na mjesečini gdje u masliniku ljubi plavu kosu grešnice Marije Magdalene.»²¹⁵ U eseju o Goyi spominjući svoju dramu o Kristu Krleža će kazati: «Htio sam da napišem Krista, Isusa Krista na mjesečini gdje plače za ženom, a plač mu zvuči kao plač svakog drugog čovjeka na mjesečini, u masliniku, kada ženska kosa miriše kao dragocjena mast.»²¹⁶ Nakon izlaska prve i druge slike uslijedio je u *Riječkim novinama* anonimni napad «Milan Marjanović pljucka na Hrista»,²¹⁷ na koji je urednik *Novosti* reagirao člankom «Ludi napadaj», a kojeg je i Krleža nadopunio kratkom izjavom «Potpunoma se slažem...».²¹⁸

Pripremajući svoja *Sabrana djela* 1923. godine, Krleža je *Legendu* namjeravao objaviti u okviru «biblijskog ciklusa» u knjizi pod naslovom *Legende*. Međutim, 1926. godine u eseju *Francisco José Goya y Lucientes* saznajemo da je autor *Legendu*

²¹⁴ *Književne novosti*, god.I./1914., Zagreb-Rijeka: br.1 (24.I.), str. 9-12 (prva slika); br.2 (31.I.), str. 25-29 (druga slika); br.3 (7.II.), str. 39-42 (treća slika); br. 4 (14.II.), str. 56-58 (četvrta slika)

²¹⁵ Krleža, Miroslav, *Glembajevi - Drame*, «Pogovor iz god. 1928.», Sarajevo, 1973., str. 455-456

²¹⁶ Cit. prema: *Književna Republika, Mesečnik za sve kulturne probleme*, god. IV, 15. aprila 1927., br. 2, str. 98

²¹⁷ *Riječke novine*, III./1914, br. 27, str.2

²¹⁸ *Hrvatski pokret*, I./1914., br. 38 (8.II.), str.5

premjestio u ciklus o «pet giganata»;²¹⁹ no, od zamišljene «junačke pentologije» napisao je prve tri drame: o Kristu, Michelangelu i Kolumbu, a o Kantu i Goyi samo kraće eseje. Konačno je 1933. godine objavio knjigu drama *Legende*, ali nanova s različitim izborom tekstova, u koju je uvrstio drugu varijantu dramskog teksta o kojem je riječ.²²⁰ Sve drame iz te knjige (ukupno njih šest) bile su već i prije publicirane, no ovom su prigodom, doduše s nizom preinaka i nadopuna, prvi put okupljene pod zajedničkim naslovom u jednoj knjizi koja tako potpuno obuhvaća početno razdoblje Krležina dramskog stvaranja.²²¹ U sljedeća izdanja *Legende* Krleža je unosio samo manje promjene, uglavnom pravopisne, leksičke, morfološke i stilističke.²²²

Od tri ostvarene drame iz zamišljene pentalogije *Legenda* je najsputanija raznovrsnim književnim i filozofskim utjecajima.²²³ U eseju o Goyi Krleža spominje autore koji su izvršili utjecaj na njegovu dramu: «Pišući o tom Isusu Kristu, ja nisam nadbio ni lelujavosti Zaratustrine sjenke, i u onom wildeovskom verbalizmu i Jacobsenovoj sentimentalnoj noćnoj

²¹⁹ M. Krleža, *Eseji* (prva knjiga), Zagreb, 1932., str. 236-237

²²⁰ M. Krleža, *Legende*, Zagreb, 1933., Minerva, str. 5-44

²²¹ Po Šimi Vučetiću Krležin prvi dramski ciklus predstavljaju *Legende*, simbolističko-ekspresionističke jednočinke nastale ovim redom: *Legenda* i *Maskerata* 1913. godine, *Kraljevo* 1915., *Kristofor Kolumbo* 1917., *Michelangelo Buonarroti* 1918., i *Adam i Eva* 1922.; Vučetić bilježi i da u ovaj ciklus «valjda» spadaju i *Saloma* i *Sodoma* koje nisu sačuvane u kazališnom arhivu, te *Hrvatska rapsodija*, koja ide u ciklus Hrvatski bog Mars (Usp. Šime Vučetić, «Prvi dramski ciklus», *Krležino književno djelo*, Sarajevo, 1958., str. 20). Prema periodizaciji Krležina stvaralaštva Jana Wierzbickog koje ima osam razdoblja, prvo razdoblje, koje Wierzbicki naziva modernističkim, odnosno debitantskim, traje od 1913. do 1917. godine te mu pripadaju prve Krležine drame: *Maskerata*, *Legenda* i *Saloma*, zatim pjesnička proza *Zaratustra i mladić* i *Fragmenti*, te prve poeme, koje je autor nazvao «simfonijama»: *Pan* i *Tri simfonije* (Usp. Jan Wierzbicki, «Krugovi Krležinih djela», *Miroslav Krleža*, Zagreb, 1980., str. 46)

²²² Usp. «Legenda», *Krležijana*, Leksikografski zavod Miroslav Krleža, Zagreb, 1993., str. 533-535; sljedeća izdanja «Legende»: SDMKZ sv. 9, 1956. [II. izd. 1967.], pr. A. Malinar; IDMK I/8, 1973., pr. A. Malinar; Drame I, 1981., pr. A. Malinar

²²³ Usp. B. Hećimović, nav. djelo, str. 354

rastopini, sve je ostalo na Kranjčeviću i Renanu»; i na Osječkom je predavanju, kako smo već naznačili, kazao je da je u *Legendi* «opisao Krista gdje razgovara sa svojom vlastitom sjenom o problemima crkve kao da je čitao Kranjčevića.»²²⁴ Poticaje za dramu o posljednjim danima Isusova života poslijeratna kritika je, osim u njegovoj gimnazijskoj lektiri, nalazila i u njegovom doživljaju crkvenog obreda na Veliki petak kao «velike drame»²²⁵ te u prvim kazališnim iskustvima: u Hrvatskom narodnom kazalištu je 1905. godine mogao vidjeti jednu od posljednjih izvedbi igrokaza u stihovima *Samaritanka, evanđelje u tri slike* (*La Samaritaine*), 1897., kojeg je inače francuski dramatičar Edmond Rostand (1868.-1918.) napisao za slavu glumicu Sarah Bernhardt, a mogao je znati, preko polemike u dnevniku *Hrvatska*, koja se, kako smo već kazali, razvila u svibnju 1913. godine, i za Galovićevu dramu u stihovima *Marija Magdalena*. *Legenda* je praizvedena tek krajem 1978. godine u zeničkom Narodnom pozorištu, u režiji Slobodana Unkovskog.²²⁶ Isusa je tumačio Zdenko Jelčić, Sjenu Branko Ličen, a Mariju M. Popov.

Prva verzija *Legende* nema generičku oznaku kao ni uvodni popis dramskih osoba. Druga, međutim, verzija, osim dodanog podnaslova *Novozavjetna fantazija u tri slike*, te uvodnog popisa «lica» i didaskalije o ostalim sudionicima radnje,

²²⁴ Krleža, Miroslav, *Glembajevi - Drame*, «Pogovor iz god. 1928.», Sarajevo, 1973., str. 455

²²⁵ O tome Krleža piše u autobiografskoj prozi *Djetinjstvo u Agramu 1902-03* (preštampano iz *Republike*, str. 11): «Od najranijeg svog sjećanja imao sam razvijen, ne ću da kažem prirođen, ali intezivan osjećaj za dramu, za događaje na sceni tragičnog, više elegičnog karaktera, a sve ono što se događalo na Veliki Petak u crkvi bila je velika drama, ne samo po mise-en-scène-i nego i po motivima. Slike presvučene tamnoljubičastim zavjesama, žrtvenici barbarski, razbojnički razvaljeni, svijećnjaci povaljani, čegrtaljke mjesto zvona klepeću pakleno, a ljudsko tijelo Kristovo leži i doista mrtvo, ukočeno na crnome suknu.»

²²⁶ Usp. *Krležijana* (gl. ur. Velimir Visković), «Legenda» (članak napisao B. Senker), Leksikografski zavod «Miroslav Krleža», Zagreb 1993., I. sv. (A-LJ), str. 533-535

također ima i određeno mjesto i vrijeme radnje kao «getsemanski maslinik» za prvu i treću sliku te «Eleazarovo uskrsnuće» za drugu sliku. I, dakako, četiri slike iz prve verzije sveo je Krleža u drugoj verziji na tri.

Legenda, Novozavjetna fantazija u tri slike obuhvaća vrijeme od Isusova dolaska u Betaniju i Lazarova uskrsnuća do Judine izdaje, a u središtu je zbivanja ljubavni trougao na relaciji između Isusa, Sjene i Marije.

Prva slika odvija se na mjesecini u Getsemanskom masliniku, koji se nalazi u podnožju Maslinske gore i u blizini negdašnjeg Hrama. Kraj turobnog Isusa nalazi se Marija iz Betanije, sestra Lazarova i Martina, koja cjeliva Njegove noge i ruke: «Ona ga ljubi, ljubavlju ljubeće žene, koja je svoje mlado tijelo jedva okupala u svetoj vatri života.»²²⁷ Kada Marija, na Isusov zahtjev, bez riječi odlazi iz uljika, saznajemo da je cijelo vrijeme u sjeni jedne masline bio skriven «Judas iz Kheriota» koji je u nju zaljubljen. Pred Isusovim nogama, zatim, ožiljava Njegova Sjena koja zapravo nije samostalna ličnost već je jedna polovina Isusova bića koja oličava čovjekovo materijalističko poimanje svijeta te, u skladu s time, u ženi vidi zemaljski užitak i sreću.²²⁸ Oglašava se riječima: «Noćas te je žena zapitala - a ti si zašutio.» U Krležinim djelima, prema Vučetićevim riječima, neprestano se sukobljavaju dva načina mišljenja, a Krist se tako u *Legendi* spori sa svojom Sjenom: «Ovaj Isus, iako svetački zanesen, mesijanski uzvišen u svomu idealu, inteligentan je mladić, idealista i pjesnik, čiju vjeru hoće da potkopa njegova darvinistička sjena, njezina pogana argumentacija, njezino ateističko naziranje, njezin naivni materijalistički stav».²²⁹ Drama, nastavlja Vučetić, započinja tiho, razgovorom Krista i Marije, ali kasnije kad Sjena zadire u

²²⁷ M. Krleža, *Legende*, Zagreb, 1933., str. 7

²²⁸ Usp. R. Vučković, *Krležina dela*, Sarajevo, 1986., str. 112

²²⁹ Šime Vučetić, «Prvi dramski ciklus», *Krležino književno djelo*, str. 9

Isusovu metafiziku, u njegov mesijanizam i ideal, krešendo se diže, od riječi do riječi, i dramatičnost se razvija jer Isusov nespokoj raste.²³⁰ Sjena tako kaziva Isusu:

«Čuj! Još ima vremena da se vratiš! Let se tvoj još nije popeo tako visoko, i još su mostovi čitavi, koji vode preko jazova, ponora i strmina, što si ih ostavio i z a s e b e. Još imaš kad da se vratiš, gospodine!»²³¹

Sjena je došla iz daleka. Bijaše u prekomorskoj helenskoj zemlji. Kaže da su je ondje nage robinje kupale u mirisnim vodama, a crni robovi s paunovim perjem hladili njeno čelo užareno od cjelova žena. Sjena govori da ovi prazni židovski hramovi i stari bog u njenoj svetinji nad svetinjama nisu ništa spram života s onu stranu mora. Nagovara ga da pusti tu zaostalu provincijalnu Judeju i pođe s njom još noćas.

Sjena, koja je poslije bila i u Indiji, priča Kristu legendu o Siddharti Gautami Budhi te ukazuje na prednosti budizma nad kršćanstvom.²³² Reče da je u indijskom kraju u kojem je boravila vidjela kako svi kleče pred nekakvim čudnim kipovima, a «za neko čudo od glinene zemlje, sa sićušnim očima, kao u krtice i salovitom, masnom trbušinom, kažu da je sin božji!». ²³³ Oko 560. g. pr. K. Gotama je, sin vladara iz plemena Shakya, kako legenda kaziva, «osvanuo na krilu svoje majke». ²³⁴ Odrastao je u raskoši očeva doma, a kasnije se oženio i dobio sina: «Imao je žena, pjesama, oružja, roblja, imao je sreće, imao je vatre, konja i vojnika, pobjeđivao je u ratovima, a nije gladan

²³⁰ Usp. Š. Vučetić, nav. djelo, str. 9

²³¹ M. Krleža, nav. djelo, str. 11

²³² Usp. *Djetinjstvo u Agramu 1902.-3.*, preštampano iz *Republike* (br. 12, prosinac 1952.), str. 25-26

²³³ M. Krleža, *Legende*, Zagreb, 1933., str. 15

²³⁴ Ibid, str. 15

sanjario na mjesecini po tuđim maslinicima», kaže Sjena.²³⁵ Otac ga je namjeravao učiniti svojim naslijednikom, ali Gotama je jedne noći potajno napustio roditeljski dom i krenuo tražiti oslobođenje od patnje:

«I onda, taj u grimizu rođeni dečko, jedne je noći spoznao, da je vatra njegova života lažna i odšuljao se u noć. Svoju svilu zamijenio je prosjačkim krpama i živio je čitavo vrijeme u šumi i tražio istinu. I godine su hujale povrh njegove glave, a on je samo mirno sjedio i motrio zvijezde, što su se šetale visoko nad njim. I spoznao je, da je ona plava praznina, kud se te sićušne zvjezdane mrvice šeću, kud se ganjaju tako, da jedna drugoj ni perca ne dotakne, kud se ganjaju običajnim redom, koji se uvijek ponavlja, da je ta plava praznina jedno ogromno ništa! Veliko Ništa! I on, koga je narod prozvao 'prosvijetljenim', on je tražio puteve do onog Ništa. On je tražio puteve kao ti, živio je kao ti, a tome je već davno!»²³⁶

Isus je otjerao Sjenku kada je ona od njega htjela iznuditi potvrdu da njegova ljubav prema Mariji, sestri Lazarevoj, nije ista kao i ljubav prema ostalim ženama.

Prva slika u varijanti iz 1914. godine također se zbiva noću u masliniku u kojem nakon kratka Isusova i Marijina razgovora o ljubavi, slijedi oštra prepirka Isusa i Sjene. Međutim, Sjenino putovanje kroz neimenovane predjele iz prve verzije, postalo je, kako smo pokazali, putovanje helenskim i indijskim krajevima u drugoj verziji.

²³⁵ Ibid, str. 15

²³⁶ Ibid, str. 50. Nietzsche u *Antikristu* pohvalno kaziva o budizmu kao o religiji stotinu puta realističnijoj od kršćanstva. Kaže da je pojam «bog» kad budizam nastaje već ukinut. Budizam, zatim, ne veli «borba protiv grijeha», nego «borba protiv trpljenja». On nema kategoričkog imperativa, čak ni unutar manastirske zajednice. A Budha ne inzistira ni na kakvoj borbi protiv onih koji drugačije misle. Usp. F. W. Nietzsche, *Antikrist: proketo kršćanstvo*, Izvori, Zagreb, 1999.

U drugoj slici zbiva se Lazarovo uskrsnuće. Kad je svijet čuo da je došao Rabi, nagrnulo je za njim. Žene dovikivaše da je mlad i nježan kao proljetni smiješak, muškarci pak da im žene zavodi kojekavim smicalicama. Kada se uskrsnuće slučilo, židovski puk povjerovalaše u Isusovo božansko poslanje. Među Kristovim sljedbenicama pobrojana je i «Marija iz Magdale». Sjena kasnije raskrinkava čudo Lazarova uskrsnuća: egipatskim ga je vinom uspavala njegova sestra Marija, a klesar mu je iz Bethfage ostavio nekoliko tajnih otvora na ploči da se ne uguši.

Međutim, u prvoj varijanti čudo Lazarova uskrsnuća nije obezvrijeđeno time što mu Sjena priopćuje da je riječ o Marijinoj prevari, kao što to biva u drugoj verziji, nego samo tim što je izvedeno «po narudžbi», radi pridobivanja puka koji je «vođen prostim porivima za senzacijom».

Čim je pala noć, Marija iz Betanije pošla ga je tražiti. Kada se sastanu, spušta se do njegovih nogu i pokriva ih svojim žarkim cjelovima. Sjena šapće Isusu da osjeća kako život struji u njegovim žilama i kako počinje dirati žice na njegovoj harfi:

«O, to je pjesma nad pjesmama, gospodine. Pa kako da i ne bude pjesma nad pjesmama, kad je mila tvoja ljepša od ruže saronске! O, ona je divna ko ova mjesečna noć, ona je tako divna ko cjelov života! Pa kao što je cjelov života, takva je i vatra cjelova njenih, takav je život njen, što prebire po harfi tvojoj!»²³⁷

Sjena ga višeput preklinje da se vrati u život:

«I ti si odviše razmišljao noću, odviše si pjesnik,²³⁸ a da bi te mogli razumjeti oni, koji žive danju. I odveć je težak teret tvoj, a

²³⁷ Ibid, str. 29

²³⁸ Usp. Oscar Wilde, *De Profundis*, Sarajevo (između 1916. i 1923.), str. 29: «Hristos spada među pjesnike. Čitava njegova predstava o čovječanstvu ponikla je iz fantazije i samo se njom dade protumačiti.

da bi ga mogao nositi do kraja! I ženu si još uprtio na se, pa kako bi ga mogao donijeti do kraja? Žena je kamen, što te vuče zemlji, gospodine!»²³⁹

Isusa su tek na tren zbunile riječi njegove Sjene. Pridiže Mariju i oni odlaze na objed kod Marte i Lazara gdje ih čekaju i drugi učenici.

Treća slika zbiva se pred oluju nanovo u Getsemanskom masliniku, u noći s četvrtka na petak. Ondje se nalaze Isus i njegovi učenici. Krist se osamljuje poslije razgovara s Ivanom Zebedejom i Šimunom (Petrom) kojem upućuje da će ga izdati. Opet se razgovara sa Sjenom, koja predosjeća njegovu skorašnju katastrofu. Ponavlja mu da su jedino mlade žene razumjele njegov nauk, ali ne zato što su vjerovale njegovim riječima već zato što su zemaljski čeznule za njim:

«Ti nijesi htio žena cjelivati dok si bio živ, a ja ih vidim kako se šuljaju u proljetno jutro na grob tvoj, kako odvijaju bijelo platno, i cjelivaju tijelo tvoje! Oni cjelovi guše misli tvoje, oni guše i riječi tvoje, kojima si se uvlačio u uši tih lakovjernih mladih žena, i tebe nestaje i kraljevstva tvoga zemaljskog i nebeskog nestaje! Ostat će samo uspomena na čovjeka, koji je živio među njima i koji svoje mlado neiživljeno tijelo nije nikad htio podati ženskom cjelovu. A kako bi te bile cjelivale, te mlade, rosne žene! Kao oblaci što se cjeluju za kasne jeseni, ili leptiri u tihom zatišju. Svojim bi cjelovima posule puteve tvoje, i sve bi

Što je panteistima bio Bog, to je Kristu čovjek.»; i dalje: «Rekao sam: Hristos dolazi u red pjesnika. I to je istina.» (str. 30). I u Renanovom djelu *Život Isusov*, Beograd, 1991., str. 32, stoji: «Hristovo najveće djelo bilo je u tome, što su ga poslije njegove smrti isto tako voljeli, kao i za njegova života. I zaista, ako je njegovo mjesto među pjesnicima, on je vođa sviju onih koji vole. On je pronašao da je ljubav prva tajna u svijetu, koju su mudraci tražili i da se samo ljubavlju može približiti srcu gubavih i podnožju prijestolja Gospodnjeg.»

²³⁹ M. Krleža, *Legende*, Zagreb, 1933., str. 28

tvoje riječi i sva duša tvoja bila jedan cjelov. Ali ti nijesi htio! Naučao si ih 'drugom' životu, nebeskom, netjelesnom životu, i sve si cjelove svoje žrtvovao nebeskoj nauci tvojoj! - A što ćeš na to, ako ti rekнем, da su te žene jedine, koje su razumjele nauku tvoju. I ne s toga, jer su tvoje riječi bile dobre ili lijepe, nego jer su te ljubile! Jer su pojmile uzdahe tvoje, jer su te ljubile, gospodine! I ti ćeš živjeti u uspomeni tih vjerujućih, mladih žena, i u uspomeni djece njihove, al' onda ćeš nestati. Tebe će nestati, kad umru ove žene što nose sliku tvoje u svojoj ljubećoj duši i od tebe ne će ostati ničeg do uspomene na jednu blijedu uspomenu. I, čuj, gospodine, ptica smrti nasmijala se tvome lešu, i ja se smijem gnjilom mesu tvojemu, što će ga cjelivati žene za proljetna jutra, kao što je pastorka tetrarke cjelivala na srebrnom pladnju glavu Johanaanovu.»²⁴⁰

I u drugoj slici drame *Ecce homo!* Tita Strozziya, koja je nastala točno desetljeće nakon *Legende*, Stari filozof, stoik, koji se sa svojim mladim učenikom zaputio iz Rima da poslušati Isusovo naučavanje, kazat će slično o emocijama koje su Kristove sljedbenice gajile za nj:

«(...) Od stotinu sljedbenika, koji su očarani njegovom pojavom, najmanje je sedamdeset žena. Luduju za njim sve, koje skobi. I

²⁴⁰ Moguće je da je Krleža od Renana dobio poticaj za svoje stajalište da su se žene zanijele Kristom, a ne njegovim djelom. O Isusovu odnosu spram žena Renan piše da se Isus nije nikada ženio jer se sva njegova moć ljubavi prenijela na ono što je smatrao kao svoj nebeski poziv. On je smatrao sestrama žene koje su zavojele isto djelo koje i on. Međutim, vjerojatno je da su te žene više voljele njega nego djelo; on je bez sumnje bio više voljen nego što je volio. Renan ustvrđuje da su Isusa žene primale s mnogo ljubavi. Tri-četiri odane Galilejke, među kojima je bila i Marija iz Magdale, uvijek su pratile mladog učitelja i otimala se o zadovoljstvo da ga slušaju i naizmjenice njeguju. Drugdje ustvrđuje i da se Marija iz Betanije dopadala Isusu «radi neke kao nehatnosti i vrlo razvijenih spekulativnih nagona.» Naime, ona je često, objašnjava, sjedeći kraj njegovih nogu, i slušajući ga, zaboravljala na dužnosti stvarnoga života: a Marta, na koju je onda padao sav posao, blago se zbog toga žalila Isusu. Usp. Ernest Renan, *Život Isusov*, «Poslednji Isusov put u Jerusalem», str. 146

židovske svetice bježe iz hrama i hetere iz kuće radosti, he-he-he . . . Pa da, i to je misterij neke religije, kada se žene zanose za blijedim obrazima . . .»²⁴¹

U Krležinoj drami dalje slijede antiklerikalne tirade Sjene o crkvama, a zatim i o idolopoklonstvu papi, Isusovom zemaljskom nasljedniku kojem se ljube papuče i naziva ga se nepogrješivim.

U posljednjoj tiradi ove druge verzije Sjena mu ne nudi direktno ljubav žene, kao u prvoj verziji, nego mu pruža mogućnost povratka u svakodnevni život; međutim, Isus odbija njezine prijedloge, ali i rezignirano priznaje da istinu nije našao u zemaljskom životu, kao ni u vječnosti:

«Kako da je nađem u cjelovu žene, kad je nijesam našao ni iza zvijezda. Kako da mi se pogled smiri na grudima ženskim, kad se nijesam smirio u buri vjekova! O, ja je nijesam našao ni ondje, gdje sam mislio naći vječnu ruku, i vječnu ljubav, vječni um i vječni uzrok. Ja nijesam našao tog vječnog uzroka, pa kako da se smirim u naručju slabe žene?»²⁴²

Svjestan je da ljude koje je ljubio «svom dušom svojom» ne zanima njegova nadljudska ljubav prema bližnjemu, jer su odviše na zemlji. Sjena, nadalje, predviđa da će ideju mira koju Isus propovijeda ljudi iznevjeriti šireći je mačem.²⁴³ Krleža zatim o svecima kaže ovo:

²⁴¹ T. Strozzi, nav. djelo, str. 26

²⁴² M. Krleža, *Legende*, Zagreb, 1933., str. 39

²⁴³ Cijeli odlomci Sjeninog monologa očigledne su reminiscencije stihova Kranjčevićevih pjesama *Eli, eli lamā azāvtani?! (Vijenac, 1896.)* i *Ressurectio (Vijenac, 1897.)*. Primjerice, u Kranjčevića stoji: «Mi ubijamo, Bože, sve zbog Tebe - Hosana!» (*Eli, eli lamā azāvtani?!*); u Krleže pak Sjena kaže: «I svi oni pjevaju tebi 'Hossanah' - a u isti čas pale i uništavaju zemlje i krajeve.»

«I sve luđake, koji su se bičevali i živjeli u pustinji i poricali život, sve su ih proglasili svetima. Izdjelali su im kipove od kamena ili drva, pred njima padaju na koljena i mole im se kao mrtvim idolima. A ima tih kipova više nego vjernika (...)»²⁴⁴

Nietzsche gotovo jednako piše da je «crkva kanonizirala samo bezumnike ili velike varalice *in majoram dei honorem...*».²⁴⁵ Međutim, Krležin Krist ostaje postojan u svojoj ideji unatoč viziji budućnosti svoje Crkve, koju Nietzsche naziva «hiljadugodišnjom svjetskom ludnicom».²⁴⁶

U verziji iz 1933. godine Krležina kritika kršćanstva je mnogo žešća negoli u prvoj varijanti. Krleža poput Nietzschea osuđuje kršćanstvo, a protiv kršćanske crkve podiže najstrašniju optužbu. Po Nietzscheu već sama riječ «kršćanstvo» podrazumijeva nesporazum jer je «u osnovi, postojao samo jedan kršćanin, a taj je umro na križu. 'Evandjelje' je umrlo na križu».²⁴⁷ Wilde slično razglaba da je bilo kršćana i prije Krista, ali da ih poslije njega nije bilo, osim jednog izuzetka Franje Asiškog.²⁴⁸

Isus je miran premda zna da će ga Judas iz Kheriota izdati, jer ljubi Mariju koja je opet zaljubljena u njega.²⁴⁹

²⁴⁴ M. Krleža, nav. djelo, str. 37

²⁴⁵ Usp. F. W. Nietzsche, *Antikrist: proketo kršćanstvo*, Glava 51

²⁴⁶ F. W. Nietzsche, nav. djelo, Glava 38

²⁴⁷ F. W. Nietzsche, nav. djelo, Glava 39

²⁴⁸ O. Wilde, nav. djelo, str. 46

²⁴⁹ Po sinoptičarima Juda Iskariotski izdaje Isusa odmah nakon što mu je *neka žena* dok je sjedio za stolom u kući Šimuna gubavca u Betaniji na glavu izlila skupocjenu nardovu pomast iz alabastrene posude (Mat 26,6-14; Mar 14,3-9). Ivan (11,1-2), kako smo ranije naznačili, a na kojeg se *Legenda* najviše i oslanja, upravo tu ženu koja je pomazala Isusa poistovjećuje s Marijom iz Betanije: «A Marija čiji brat bolovaše, bješe ona koja pomazaše Gospoda mirisom i otre noge njegove svojom kosom.» U Ivanu (12,1-3) kaže se dalje: «A Marija uzevši litru pravoga nardova skupocjenog mira pomaza noge Isusove, i otre kosom svojom noge njegove; a kuća se napuni mirisom od mira.» Krleža, dakle, povod za Judinu izdaju, koja se slučila baš nakon što je Marija izlila nardovu pomast na Isusove ruke i noge, nalazi u ljubomori.

Finale se zbiva na Golgoti. Isus sniva posljednju scenu u kojoj ga Juda izdaje, a Marija plače zbog neostvarene ljubavi i odbija Judino «krvavo srebro». Sjena joj, nadalje, priznaje da je Krist bio «*pravi čovjek* koji nije htio priznati svoje zemaljske istine i strasti.»²⁵⁰

U Isusovu snu Marija dolazi do srednjeg križa i ondje klonula počinje cjelivati njegove noge. U međuvremenu se, po stazi kojom je i ona došla, do nje došuljao pogrbljeni Judas iz Kheriota. On je zbog ljubavi prema njoj Isusa prodao Rimljanima: trebalo mu je novaca da kupi maslinik, vinograd, njivu i kuću, i njoj ih pokloni. Juda pruža Mariji srebrnjake, ali ga ona dostojanstveno odbija:

«Judas se je vukao kao hijena po uljicima kada je ona cjelivala njegove noge! Judas je izdao Sina Davidova, da se domogne te bijele žene! Judas je znao da je ona uspavala svoga brata egipatskim vinom i to je znao da je klesar iz Bethfage, koji je klesao Eleazarov grob, ostavio na ploči nekoliko tajnih otvora, da se Eleazar ne uguši! I dok je ona umirala za sanjarom,²⁵¹ koji se je čitave noći razgovarao sa svojom sjenom, Juda se je vukao za njom kao šugavo pseto! I one noći, kada je miomirisnom mašću oprala njegove noge u ovom masliniku, one noći odlučio se na djelo! Ili Sin Davidov ili Judas iz Kheriota! A sada, donio joj je na poklon svoje krvavo srebro, a ona ga ne će!»²⁵²

Konačno, Marija pod srednjim križem jeca.

²⁵⁰ Zbog tvrdnje da je Isus bio *običan* čovjek Ernest Renan (1823.-1892.) stavljen je na indeks Katoličke crkve i proklet najtežom anatemom.

²⁵¹ I Strozzi je Isus je sanjar; bezimena Marijina majka, koja želi da Juda ubije Krista, kazat će Judi da u pogledu tog čudaka – «ludog sanjara», koji je ukrao njezino dijete, gori ipak strast muškarca: i da je on njegovu zaručnicu glasom ljubavnika pozvao u goru maslinsku.

²⁵² M. Krleža, nav. djelo, str. 43

Četiri slike prve verzije uspio je Krleža, dakle, stopiti u tri slike u drugoj verziji tako što je golgotski prizor uklopio u treću sliku, tako što je ispustio Judin i Marijin dijalog (sada ga dijelom «prepričava» Sjena), tako što je izbacio i prizor Judina vješanja o Isusov križ, a sliku je, i cijelu dramu završio dolaskom Jude s vojnicima.

Značajno je da treća slika u prvoj verziji završava Sjeninim nagovaranjem Isusa da izbjegne mučeničku smrt za druge i vrati se životu - uz Mariju. Četvrta pak slika u prvoj verziji odvija se na Golgoti, poslije Isusove smrti. Po stazi koja se penje iz grada vuče se Marija iz Betanije. Ona zatim plačući ljubi Isusove noge. Dolazi Juda koji ju ponizno moli da ne odbije njegovu ljubav nudeći joj kesu sa srebrenjacima. Kad mu kaže da ga ne ljubi već da ljubi Isusa, on joj upućuje:

«Ljubila si sanjara, što se razgovarao noću sa svojom sjenom, a mene si prezirala, mene čovjeka! Svagdje! I pri stolu i na ulici i u bašci, vazda si me prezirala! Njemu si cjelivala noge i zemlju si cjelivala kojom je stupao, a mene nikad ni dotakla nisi! Ali ja bi ti sve oprostio, samo budi moja!»²⁵³

Juda joj zatim kaže da je znao za obmanu o Lazarovu uskrsnuću, kao i to da je on skrivio Isusovu smrt. Marija plače, a on odlazi. Marija Sjeni potom govori koliko je ljubila Isusa, a ona joj upućuje da joj sada, kad Ga više nema, smije reći da je i On nju ljubio. Sjena nestaje, a Marija zaplače, sruši se, i umre. Vraća se Juda i vješa se o drvo.

Za razliku od Frana Galovića, koji je, kako smo ranije ustvrdili, veći dio svoje drame u stihovima *Marija Magdalena* stvarao oslanjajući će se na odlomke iz četiriju Evanđelja koji se referiraju na svetu Mariju Magdalenu kao i na još dvije žene s

²⁵³ *Književne novosti*, god.I./1914., Zagreb-Rijeka: br. 4 (14.II.), str. 57

kojima se ona u zapadnoj tradiciji dovodila u vezu «u razradi pak same radnje Krleža se bez sustezanja udaljuje od biblijskog predanja i vjerovanja u nadnaravna, božanska čuda, te traži čvršći oslonac u iskonskoj prirodi ljudskog bića i na putu je da već stvori antilegendu», zaključuje Branko Hećimović.²⁵⁴

²⁵⁴ B. Hećimović, nav. djelo, str. 355

4. Zaključak

4.1. Marija Magdalena u «manirističkim» razdobljima hrvatske književnosti

Marija Magdalena u zapadnoj je tradiciji poistovjećivana s trima novozavjetnim ženama. «Zbrka» oko njezina identiteta nastala je krajem 6. stoljeća kada ju je papa Grgur Veliki, bez ikakava uporišta u Svetom pismu, komentirajući odlomak iz Evanđelja po Luki (7, 36-50), u svojoj homiliji poistovjetio s Lukinom «javnom grešnicom» i Marijom iz Betanije (*Homilije o evanđeljima*, 590.-591.). Tu njegovu tezu ozakonili su katolički teolozi 1521. godine na Sorboni, a Rimski kalendar tek je 1969. godine prestao s praksom «jedinstva sv. Marije Magdalene».

Marija Magdalena najčešće je dakle izjednačavana s Lukinom «javnom grešnicom» (7,36-50) odnosno bludnicom budući da su se njeni demoni tumačili kao njezina razbludna narav odnosno kao njene seksualne napasti kojima se nije mogla othrvati.²⁵⁵ U legendama zapadne provenijencije, kako smo pokazali na primjeru njezina životopisa iz *Zlatne legende* (oko 1260.) Jacobusa de Voragine kao i na njegovoj adaptaciji u srednjovjekovnoj hrvatskoj književnosti (*Mirakuli Marije Magdalene* u *Ivančičevu zborniku*, 15. st. i *Žgombićevu zborniku*, 16. st.), ona je tako nazivana «grešnicom»,²⁵⁶ dok u onima iz istočne tradicije to nije slučaj. U hrvatskom baroku, međutim, Mandalijena je «grešnica» samo utoliko što je zavodnica

²⁵⁵ Wilde, međutim, ponešto drugačije tumači njezinih sedam zlih duhova: kaže da Marija Magdalena, vidjevši Krista, razbija dragocjeni alabasterski sud, koji joj je dao jedan od njezinih sedam ljubavnika i prosipa mirisavo ulje po njegovim umornim i prašnim nogama. Usp. O. Wilde, *De Profundis*, Sarajevo (između 1916. i 1923.), str. 44

²⁵⁶ «Tijelo joj je bilo toliko razbludno da su je svi poznavali kao grešnicu», stoji u njezinu životopisu u *Zlatnoj legendi*. (Usp. Voragine, Jacques de: *La légende dorée*, «XCV. Sainte Marie-Madeleine, pécheresse (22 juillet)», Paris, 1917., str. 338

(Bunićeva *Mandalijena pokornica*, 1628.) odnosno koketa (Đurđevići *Uzdasi Mandalijene pokornice*, 1728.), ali nikako ne i bludnica, kako se u književnopovijesnoj literaturi o ovim dvama baroknim *plačevima* uvriježilo. Nadalje, u Galovićevoj istoimenoj drami Marija Magdalena je «jeruzalemska bludnica» odnosno kurtizana, dok je u Strozzijevoj «bludnica uz drum» odnosno kasnije lupanarska djevojka. Krleža pak, premda je u *Legendi* u njegova Krista zaljubljena Marija iz Betanije, na Osječkom predavanju 1928. godine, osvrnuvši se na svoju aktovku, spominje «grešnicu Mariju Magdalenu».

Marija Magdalena postala je tako uopće istoznačnicom za bludnicu; navedimo za primjer dijalog iz Marinkovićeve mirakla u šest slika *Glorija* u kojem dvadesetičetverogodišnju karmelićanku Magdalenu poniživa don Jere:²⁵⁷

DON JERE (*Vrlo uzrujano.*): Vi govorite o lukavstvu? Vi - jedna... (*Ugrize se za usnu.*)

SESTRA MAGDALENA (*Mirno.*): No, što je? Bojite se reći kakvom me smatrate?

DON JERE: Kada bi mi moje zvanje i dostojanstvo dopustilo da upotrebim tu riječ, rekao bih vam što ste vi!

SESTRA MAGDALENA: Da bih očuvala vaše dostojanstvo, ja ću reći: bludnica.²⁵⁸

Nadalje, Marinkovićeva protagonistkinja neće znati odgovoriti biskupu je li je dobila ime po «pokajnici» Mariji Magdaleni ili možda po Firentinki sv. Mariji Magdaleni de' Pazzi (1566.-1607.) koja je 1583. godine kao sedamnaestogodišnjakinja ostavila roditeljski dom i ušla u karmelićanski samostan te

²⁵⁷ Krleža također jednu svoju novelu naslovljava kao *Smrt bludnice Marije*. Vidjeti: M. Krleža, *Novele*, Sabrana djela Miroslava Krleže, svezak osmi, Zora, Zagreb, 1955., str. 519-526.

²⁵⁸ Ranko Marinković, *Glorija*, Zagreb, 1994., str. 124

uzela ime Marija Magdalena (prije zaređenja zvala se Caterina de' Pazzi):

BISKUP (rastreseno, senilno): «Ma-gda-lena... Pokajnica, pokajnica... (*Obrativši se sestri Magdaleni.*) Marija Magdalena ili Magdalena talijanska, koja se slavi sada, dvadeset i petoga?»²⁵⁹

Druga novozavjetna žena s kojom se Marija Magdalena u zapadnoj tradiciji zamjenjuje Marija je iz Betanije, sestra Lazareva (Marija iz Betanije može se dovesti u vezu s «javnom grešnicom», ali ne i s Marijom Magdalenom; naime, Luka ženu koja pomazuje Isusa u kući farizeja Šimuna naziva «javnom grešnicom», a Ivan tu ženu poistovjećuje s Marijom iz Betanije).²⁶⁰ U medijevalnim predanjima zapadne tradicije to je obvezna praksa,²⁶¹ kao i u baroknim religioznim poemama o sv. Mariji Magdaleni i epovima o Kristovu životu (budući da je u 16. stoljeću sankcionirano «jedinstvo sv. Marije Magdalene»). Tu tradiciju u hrvatskoj književnosti prvi prekida tek Galović u drami *Marija Magdalena* (1912.), a slijedi ga i Strozzi u *Ecce Homo!* (1924.). Protagonistkinja Krležine *Legende* (1914.) upravo je «djeвица» Marija iz Betanije. Krleža radikalno prekida s tradicijom budući da Lazarevu sestru ne dovodi u vezu s «grešnicom» Marijom Magdalenom. No, on je, kako smo naznačili, u uvodu prije čitanja drame *U agoniji* 12. travnja 1928. godine, zabunom kazao da u toj njegovoj drami Krist ljubi plavu kosu «grešnice Marije Magdalene». Stoga, postavlja se

²⁵⁹ R. Marinković, nav. djelo, str. 35

²⁶⁰ Iv 11, 3; Iv 12, 3

²⁶¹ Primjerice, na samom početku biografije sv. Marije Magdalene u *Zlatnoj legendi* autor piše da se poslije smrti svetičinih imućnih roditelja o velikoj imovini u Betaniji, Magdali i Jeruzalemu brinula njezina sestra Marta budući da je ona napustila roditeljski dom, a brat joj Lazar otišao u vojsku. Usp. Voragine, Jacques de: *La légende dorée*, «XCV. Sainte Marie-Madeleine, pécheresse (22 juillet)», Paris, 1917., str. 338

pitanje može li se Krležina Marija iz Betanije doista poistovjetiti s Marijom Magdalenom, kako se u kritici i uvriježilo, budući da je, za razliku od novozavjetne Marije iz Betanije, Krležina junakinja prisustvovala Raspeću; međutim, u drugoj slici među ženama iz Isusove pratnje spominje se i «Marija iz Magdale».

Treća biblijska žena s kojom se Marija Magdalena izjednačava preljubnica je, uhvaćena *in flagranti*, kojoj je Isus uputio: «Idi i od sada ne griješi više!» (Iv 8,1-11). Dominikanka Katarina Sijenska (1347.-1380.), primjerice, tako u jednom svojem pismu, koje je uputila nekoj «ropkinji grijeha» iz Peruge, Mariju Magdalenu poistovjećuje s preljubnikom iz Evanđelja po Ivanu (Iv 8, 1-11): «Pridruži se slatkoj i zaljubljenoj Magdaleni i nauči od nje koja je, čim je upoznala svoje zlo i pogrešku te svoju osudu, odmah svom dušom zamrzila uvrede koje bijaše Bogu nanijela, i ljubavlju prema kreposti pohitila da nađe milosrđe. Znala je da ga ne može naći nego kod Krista slatkog Isusa, te pođe k Njemu. Ne misli ni na čast ni na poruge, već Mu se ponizno baca pred noge. Tu radi svoje ljubavi, duboke žalosti i kajanja s najvećom poniznosti dobi oprostjenje svojih grijeha. I bi dostojna čuti one slatke riječi: 'Marijo, pođi u miru i nemoj više griješiti.' Tako i ti, premila moja kćeri, sada učini; pohiti k Njemu. Pogledaj Magdalenu kako se ponizno baca pred noge i time pokazuje s kolikim kajanjem dolazi, ne smatra se dostojnom pogledati u lice svoga učitelja. Tako i ti iziđi pred Njega i dušom i srcem i tijelom, i nemoj više spavati jer nemaš vremena. Kako nemaš vremena, nemoj oklijevati.»²⁶² Kada je riječ o korpusu hrvatske književnosti koji opisujemo, Mariju Magdalenu s ovom ženom poistovjećuje samo Fran Galović u tročinoj drami s epilogom *Marija Magdalena* (njegovu kurtizanu, koju puk želi kamenovati, jedan od tri judejska mladića u drugome činu dovodi pred Krista ovim riječima):

²⁶² Cit. prema: Josip Mlinarić, *Svjedoci obnove I. dio, Dominikanski sveci i blaženici*, Zagreb, 1992., str. 227

Gle, ovdje stoji žena bludnica,
U preljubu je stoput uhvaćena,
A Mojsije u zakonu nam veli,
Da ubijamo takve kamenjem! ~
Što ti nam kažeš?²⁶³

²⁶³ F. Galović, nav. djelo, str. 132

4.2. Odnos Krista i Marije Magdalene u «manirističkim» razdobljima hrvatske književnosti

Odnos Krista i Marije Magdalene u Evandeljima intrigirao je kako hrvatske barokne pjesnike tako i dramatičare naše moderne i međuraća, a praksa im je «jedinstva sv. Marije Magdalene» davala mogućnost da ga protumače na osebujan način (premda kod Krleže to nije slučaj jer on smjelo prekida s tradicijom više od pola stoljeća prije Rimskog kalendara).

U kanonskim Evandeljima, dakle, Marija Magdalena vjerna je Isusova sljedbenica te je prvi očevidac praznog groba nakon Raspeća, kao i prva vidjelica Uskrsnuloga: «Među onima što su nosile miomiris na Kristov grob, slavimo jedino spomen Marije Magdalene. Krist je iz nje istjerao sedam zlih duhova da bi dao mjesto sedmerostrukom djelovanju milosti Duha. Njezina ustrajnost da ostane i dalje na grobu zavrijedila joj je viđenje i razgovor s anđelima; zatim je vidjela Gospodina te postala njegovim apostolom kod apostolâ. Poučena i potpuno uvjerena iz ustiju samoga Boga, polazi navještati im da je vidjela Gospodina i ponavljati im što je rekao. Promotrimo, braćo moja, koliko je po dostojanstvu Marija Magdalena zaostajala za Petrom, glavom apostola, i Ivanom, veoma ljubljenim Kristovim teologom, a koliko je ipak više od njih bila obdarena. Kad su oni dotrčali na grob, ne vidješe drugo do plahtice i ručnika; no ona koja je čvrstom ustrajnošću ostala do kraja na vratima groba, vidjela je prije apostolâ ne samo anđele, nego i samoga Gospodara anđela, uskrsla u tijelu. Čula je njegov glas i tako ju je Bog svojom riječju stavio u svoju službu», zapisat će solunski nadbiskup Grgur Palamas (od 1340. do 1385.).²⁶⁴ Važno je

²⁶⁴ Cit. prema: Josip Antolović, *Duhovni velikani, Sveci katoličke Crkve I., II.*, Zagreb, 1998., str. 100

kazati, međutim, da je u gnostičkim evanđeljima Marija Magdalena Kristu, osim miljenice među učenicima, također i bračna družica (gnostičkom viđenju Marije Magdalene približit će se modernistički svjetonazor): «Tri (žene) su uvijek bile uz Gospodina: Marija, njegova majka, (njegova) sestra i Magdalena, koju zovu njegovom družicom. Njegova sestra, njegova majka i njegova družica, sve se zovu Marija.» (*Filipovo evanđelje* iz Nag Hammadi knjižnice, 4. st.).²⁶⁵

U religioznim baroknim poemama Marija Magdalena zavodnica je koja svojim tjelesnim dražima želi zavesti Isusa (primjerice, ljepotu nam Bunićeve junakinje, koja je svoj naum nakanila izvesti u jeruzalemskom Hramu, predočava Tizianovo platno), ali koja i nakon konverzije ostaje *zatravljena ljubovnica* (Švelec) odnosno *šarmantna pokornica* (Slamnig). Međutim, u hrvatskoj baroknoj književnosti nema bitne razlike između zemaljske i duhovne ljubavi jer se tadašnja religiozna poezija izuzetno često koristi topičkim inventarom tradicije petrarkističke poezije da bi oblikovala temu spiritualne ljubavi, a u njoj je, nadalje, zastupljena i srednjovjekovna mistička koncepcija ljubavi prema Kristu koja je također izražavana figurama svjetovnoga pjesništva.

U dramama moderne i međuraća pokajana prostitutka Marija Magdalena, odnosno djevica Marija iz Betanije, s jedne strane ljubi Krista, osim kao Boga, i kao muškarca (Fran Galović: *Marija Magdalena*, 1912.; Miroslav Krleža: *Legenda*, 1914.; Tito Strozzi: *Ecce homo!*, 1924.) budući da autori akcentiraju ženinu nemogućnost da razgraniči spiritualnu od tjelesne ljubavi (dok Krist uspijeva svoje ljubavne osjećaje držati pod kontrolom),²⁶⁶

²⁶⁵ James M. Robinson, *Knjižnica Nag Hammadi*, «Evanđelje po Filipu», Zagreb, 2002., str. 101

²⁶⁶ Na samom uvodu svoje jednočinke Krleža kontrastira razliku između žene i muškarca tako što Marijinu ljubav prema Isusu prikazuje odviše zemljanom, dakle ništavnom, a Isusovu ljubav spram nje vječnom:

dok se s druge strane ljubavnoga trokuta nalazi njeni negdašnji ljubavnik (Marcelo iz *Marije Magdalene*), zapravo udvarač (grbavac Juda iz *Legende*) ili zaručnik (Juda iz *Ecce homo!*), koji joj, osim svoje lojalnosti, nudi i materijalnu sreću. U Galovićevom se misteriju tako nametnuo «tipični secesijski panerotski kompleks: sukob na razini muški-ženski spol, odnosno, sukob duha i tijela», piše Dunja Detoni Dujmić.²⁶⁷ Ova Marija Magdalena tako se nalazi razapeta između Krista, koji joj nudi duhovno spasenje i mladog Rimljanina Marcela, koji bi joj stvorio uslove za istinsku zemaljsku ljubav i sreću²⁶⁸ (kada ona Marcelu objavi da odlazi slijediti Nazarenca, on ju, poput Jude iz Strozzijske drame, preklinje da pođe sa njim u njegov dvorac na moru). Krležina *Legenda*, nadalje, koja se uklapa u dramaturgiju moderne upravo svojom biblijsko-mitskom tematskom osnovom (Nehajev, Ogrizović, Tucić, Galović) te ljubavnim trouglom «s varijacijama relacija duhovnog i materijalnog u simboličnim stilizacijama pojedinih figura»,²⁶⁹ najsmjelije prekida s tradicijom te slobodno interpretira biblijski sadržaj: u Mariju iz Betanije, sestru Lazarevu, zaljubljen je neugledni Juda, koji je poradi vrećice s «krvavim srebrom» izdao Krista kako bi kupio maslinik, vinograd, njivu i kuću i tako Mariji osigurao bezbrižnu budućnost, dok ona voli Krista koji pak svoje ljubavne osjećaje nastoji zatomiti kako bi ispunio svoje božansko poslanje; no Sjena ih ipak, pred sam kraj aktovke, otkriva Mariji:

MARIJA: Moja je ljubav kô uzburkano more, i ja je ne mogu utišati. Moja je ljubav kao plamen, i ja ge ne znam pogasiti! Moja je ljubav krv-

ISUS: Da, Marijo, tvoja je tjelesna ljubav krv i meso. A ljubav, koju ja snivam za Tebe - je vječnost! I zaista, zaista kažem, krvi će i mesa nestati, a duša će ostati vječna.

²⁶⁷ Dunja Detoni Dujmić, nav. djelo, str. 88

²⁶⁸ Usp. R. Vučković, nav. djelo, str. 111

²⁶⁹ R. Vučković, nav. djelo, str. 111

«Čuj! On te je ljubio! I ja sam te ljubila, nas oboje smo te ljubili. Samo sam te ja više nego On. U njegovom je srcu bila zakopana čežnja za istinom i stoga je bio tužan! I meni je krio ljubav svoju, ali ja sam znala da te On ljubi! Nikad nije priznao ljubavi svoje; ali sada, kad je smrt cjelunula oči njegove, kad je već klonuo i bio hladan, i ti si došla da cjeluješ Njegovo tijelo, kad si svoje usne pritisla na njegove noge, onda sam vidjela suzu, kako mu treperi na vjeđama... To je bila suza za životom!» ²⁷⁰

U magistarskom radu pod naslovom *Književno prikazivanje sv. Marije Magdalene: Primjeri baroknih poema i modernističkih drama u hrvatskoj književnosti*, koji je razdijeljen na tri poglavlja, tako, s jedne strane, pratimo razvojni put lika Marije Magdalene iz kanonskih Evanđelja u «manirističkim» razdobljima hrvatske književnosti (srednjovjekovlje-barok-modernizam) a koji se može prikazati sintagmom «bludnica-zavodnica-bludnica», dok, s druge strane, predmetom našeg istraživanja jest tumačenje odnosa Krista i njegove «najmilije učenice» (kako Mariju Magdalenu oslovljava gnostička tradicija) kod «manirističkih» pjesnika i dramatičara a kojeg također možemo predočiti kroz sintagmu tijelo (Marija Magdalena) – duh (Krist).

²⁷⁰ Cit. prema: *Književne novosti*, god.I./1914., Zagreb-Rijeka: br. 4 (14.II.), str. 57

Prilog

1. Kanonska evanđelja²⁷¹

Lu 7, 36-50: Skrušena grešnica

³⁶ Neki farizej zamoli Isusa da objeđuje kod njega. On uđe u farizejevu kuću i sjede za stol. ³⁷ Najedanput se pojavi *neka žena* koja bijaše *javna grešnica*. Ona, kad saznade da je Isus za stolom u farizejevoj kući, donese sa sobom alabastrenu posudu pomasti, ³⁸ stade iza njega do njegovih nogu te plačući poče mu suzama prati noge, otirati ih svojom kosom, ljubiti i mazati pomašću.

³⁹ Kad to vidje farizej koji ga bijaše pozvao, pomisli: «Kad bi ovaj bio prorok, znao bi tko je i kakva je ova žena što ga se dotiče: da je grešnica.» ⁴⁰ Isus mu reče: «Šimune, imam ti nešto reći.» «Reci, učitelju!», odvrati on. ⁴¹ «Neki vjerovnik imao dvojicu dužnika. Jedan mu je dugovao pet stotina denara, a drugi pedeset. ⁴² Kako nisu mogli vratiti, on oprostio obojici. Koji će mu, dakle, od njih više pokazivati ljubavi?» ⁴³ Šimun odgovori: «Držim, onaj kome je više oprostio.» «Pravo si sudio» - reče mu Isus.

⁴⁴ Tada se okrenu prema ženi pa reče Šimunu: «Vidiš li ovu ženu? Dođoh u tvoju kuću: ti mi nisi vodom polio noge, a ona mi suzama oprala noge i otre kosom svojom. ⁴⁵ Ti mi ne dade poljupca, a ona, otkako uđoh, ne prestaje mi ljubiti noge. ⁴⁶ Ti mi ne namaza glavu uljem, a ona mi noge namaza pomašću. ⁴⁷ Zato, kažem ti, oprošteni su joj grijesi, i to mnogi, jer je pokazala mnogo ljubavi. A komu se manje oprašta, taj manje pokazuje ljubavi.» ⁴⁸ Zatim reče ženi: «Oprošteni su ti grijesi.» ⁴⁹ A uzvanici počnu međusobno govoriti: «Tko je ovaj koji čak i grijehe oprašta?» ⁵⁰ A on reče ženi: «Tvoja te vjera spasila. Hajde u miru!»

Lu 8, 1-3: Žene i Radosna vijest

Zatim je redom obilazio gradove i sela propovijedajući i navješćujući Radosnu vijest o kraljevstvu Božjem. ² Pratila ga Dvanaestorica i neke žene što ih je izliježio od zlih duhova i bolesti: *Marija, zvana Magdalenka, iz koje bijaše izišlo sedam zlih duhova*; ³ Ivana, žena Herodova upravitelja Kuza; Suzana i mnoge druge, koje su ih pomagale svojim dobrima.

²⁷¹ BIBLIJA, STARI I NOVI ZAVJET, III. izdanje, Kršćanska sadašnjost, Zagreb, 1974. (glavni urednici: dr. Jure Kaštelan i dr. Bonaventura Duda; NZ preveo je dr. Ljudevit Rupčić)

Matej 26, 6-16: Pomazanje u Betaniji - Judina izdaja

6 Dok je Isus boravio u Betaniji, u kući Šimuna gubavca, 7 primače mu se *neka žena* s alabastrenom posudom dragocjene pomasti te mu je izli na glavu dok je sjedio za stolom. 8 Kako to vidješe učenici, naljutiše se i rekoše: 9 «Čemu ovo rasipanje? Moglo se to skupo prodati pa dati siromasima!» 10 Isus to opazi i reče im: «Zašto dosađujete ovoj ženi? Ona je izvršila djelo ljubavi prema meni. 11 Siromahâ ćete uvijek imati sa sobom, a mene nećete imati uvijek. 12 Jer što je izlila ovu pomast na tijelo moje, učinila je to da me pripremi za ukop. 13 Zaista, kažem vam, gdje se god bude - na svem svijetu - propovijedala Radosna vijest, kazat će se, njoj na uspomenu, i ono što ona učini.»

14 Tada jedan od Dvanaestorice, imenom Juda Iskariotski, ode glavarama svećeničkim te im reče: 15 «Što ćete mi dati, pa da vam ga izdam?» Oni mu polože trideset srebrnika. 16 Otada je tražio prigodu da ga izda.

Marko 14, 3-9: Pomazanje u Betaniji

3 Kad je Isus bio u Betaniji i sjedio za stolom u kući Šimuna gubavca, dođe *neka žena* s alabastrenom posudom prave pravcate skupocjene nardove pomasti. Razbi je te mu je izli na glavu. 4 Neki su se zbog toga ljutili i jedan drugom govorili: «Čemu to rasipanje pomasti! 5 Mogla se pomast prodati za više od trista denara te dati siromasima!» I mrmljali su na ženu. 6 «Pustite je! Zašto joj dosađujete? - reče Isus. - 7 Ona je izvršila djelo ljubavi na meni. Jer siromahe ćete uvijek imati sa sobom, i moći ćete im dobro činiti kad god htjednete; a mene nećete imati uvijek. 8 Ona je učinila što je mogla: pomazala je tijelo moje unaprijed za ukop. 9 Zaista, kažem vam, gdje se god bude - na svem svijetu - propovijedala Radosna vijest, kazat će se, njoj na uspomenu, i ovo što ona učini.»

Iv 12, 1-10: Pomazanje u Betaniji

Šest dana prije Pashe dođe Isus u Betaniju gdje stanovaše Lazar koga Isus uskrisi od mrtvih. 2 Tu mu pripremiše večeru na kojoj je Marta posluživala. Lazar bijaše jedan od onih što su s Isusom sjedili za stolom. 3 Tada *Marija* uze litru prave nardove dragocjene i miomirsne pomasti te Isusu pomaza noge pa mu ih otre svojom kosom. Kuća se napuni mirisom pomasti.

4 Tada reče jedan od njegovih učenika, Juda Iskariotski, koji ga je imao izdati: 5 «Zašto se ova pomast nije prodala za trista denara te to dalo siromasima?» 6 To ne reče što bi mu bilo stalo do siromaha, već jer bijaše lopov koji je držao kesu i krao što se u nju stavljalo. 7 Tada Isus odvrati: «Pusti je! Ona ju je sačuvala za dan moga ukopa. 8 Jer siromahe ćete uvijek imati sa sobom, a mene nećete imati uvijek.»

9 Mnogi Židovi doznadoše da je Isus ondje te dodoše ne samo radi Isusa već da vide i Lazara koga uskrisi od mrtvih. 10

Tada glavari svećenički odlučiše ubiti Lazara, ¹¹ jer su ih mnogi Židovi zbog njega ostavljali i vjerovali u Isusa.

2. Gnostička evanđelja

Marijino evanđelje (Knjižnica Nag Hammadi) **(BG 7, 1-19, 5)**²⁷²

[...] (nedostaju stranice 1.-6.)

«hoće li tvar biti [uništena] ili ne?» Spasitelj reče: «Sve prirode, svi oblici, sva stvorenja postoje jedni u drugima i jedni s drugima, te će se ponovno vratiti svojim korijenima. Jer, priroda stvari vraća se (korijenima) svoje vlastite prirode. Tko ima uši da čuje, neka čuje.»

Petar ga upita: «Budući da si nam sve objasnila, reci nam još i ovo: 'Što je grijeh svijeta?'» Spasitelj reče: «Nema grijeha, nego vi grijешite kada činite stvari poput preljuba, koji se naziva 'griehom'. Zato je Bog došao među vas, u (suštinu) svake prirode, kako bi je vratio njezinim korijenima.» Rekao je i ovo: «Zato [oboljevate] i umirete. jer [...] **8** onoga koji [...Tko] razumije, neka razumije. [Tvar je rodila] strast kojoj nema ravne, koja je prosljedila iz (nečega) protivnog prirodi. Tada se u tijelu pojavio nemir. Zato vam kažem 'Budite hrabri', a ako se obeshrabrite (neka vas) ohrabri prisutnost različitih oblika prirode. Tko ima uši da čuje, neka čuje.»

Kada je blagoslovljeni to izgovorio, sve ih je pozdravio, rekavši: «Mir s vama. Primite moj mir. Ne dajte se zavesti kada čujete: 'Gledaj ovdje!' ili 'Gledaj ondje!' Jer, Sin Čovječji je u vama. Slijedite ga! Tko ga traži, naći će ga. Idite, stoga, i pripovijedajte evanđelje o kraljevstvu. Ne **9** smišljajte drugih pravila uz moja i ne donosite zakone poput zakonodavca, kako vas isti ne bi ograničili.» Kada je to rekao, otišao je.

No, oni su se rastužili. Plakali su, govoreći: «Kako ćemo otići među nežidove i propovijedati evanđelje kraljevstva Sina Čovječjega? Ako nisu poštedjeli njega, kako će poštedjeti nas?» Tada ustane Marija, pozdravi ih i reče svojoj braći: «Ne plaćite i ne tugujte, ne budite neodlučni, jer njegova će milost biti s vama i štititi vas. Radije slavimo njegovu veličinu, jer on nas je pripremio i učinio ljudima.» Kada je Marija to rekla, njihova se

²⁷² James M. Robinson, *Knjižnica Nag Hammadi*, «Evanđelje po Mariji», Zagreb, 2002., str. 224-226 (prevela s engleskog: Julijana Štrok)

srca okrenuše Dobru, te su počeli raspravljati o [Spasiteljevim] riječima. **10**

Petar reče Mariji: «Sestro, znamo da te učitelj ljubio više od ostalih žena. Reci nam, po svome sjećanju, koje su bile riječi Spasitelja - koje ti znaš (ali) mi ih ne znamo, niti smo ih čuli.» Marija odgovori: «Što je od vas skriveno, to ću vam objaviti.» Ovako je govorila: «Ja», rekla je, «ja sam vidjela Gospodina u viđenju, te sam mu rekla: 'Gospodine, danas sam te vidjela u viđenju.' On mi odgovori: 'Blagoslovljena ti koja se nisi uplašila kada si me vidjela. Jer, gdje je um, ondje je blago.' Upitah ga: 'Gospodine, vidi li onaj koji ima viđenje [pomoću] duše [ili] duha?' Spasitelj mi odgovori: 'On ne vidi ni dušom ni duhom, nego umom koji [je] između njih - to je [ono] što vidi viđenje i to je [...].' (nedostaju stranice 11-14)

«[...] **15** to. I poželi to, 'Ja te nisam vidio kako silaziš, nego te sada vidim kako se uspinješ. Zašto lažeš, kada mi pripadaš?' Duša odgovori: 'Vidjela sam te. Ti me nisi vidio i nisi me prepoznao. Služila sam ti kao odijelo, a ti me nisi poznavao.' Kada je to rekla, otišla je u velikoj radosti.

«Ponovno je došla trećoj moći zvanj neznanje. [Ona (moć) propitkivala je dušu, govoreći: 'Kamo ideš? Zatočena si u zloći. Ali, ti si svezana; ne sudi!' A duša reče: 'Zašto ti sudiš meni, iako ja nisam sudila? Bila sam svezana, iako nisam vezala. Nisam bila prepoznata. No, spoznala sam da se Sve vraća, zemaljske i **16** nebeske (stvari).'

Kada je duša nadvladala treću moć, otišla je gore i vidjela četvrtu moć (koja) je imala sedam oblika. Prvi je oblik tama, drugi žudnja, treći neznanje, četvrti ushit smrti, peti kraljevstvo tijela, šesti varljiva mudrost tijela, sedmi gnjevna mudrost. To je sedam [moći] gnjeva. One su upitale dušu: 'Odakle dolaziš, ubojico ljudi, ili kamo ideš, osvajaču prostora?' Duša im ovako odgovori: «Ono što me veže, ubijeno je, a ono što me okružuje nadvladano je. Moja je žudnja okončala, a neznanje umrlo. U [svijetu] bihaj oslobođena **17** od svijeta, [a] u vrsti od nebeske vrste, i (od) okova zaborava koji je prolazan. Od sada ću se usavršavati do kraja vremena, doba, eona, u tišini.»

Kada je Marija to izgovorila, zašutjela je, jer Spasitelj više ništa nije rekao. No, Andrija se obrati braći, govoreći: «Recite što (vam) drago o onome što je ispriopijedila. Osobno ne vjerujem da je Spasitelj to rekao. Jer, taj je nauk stran.» Petar također progovori. Ispitivao ih je o Spasitelju: «Je li on doista razgovarao sa ženom, bez našega znanja (i) u tajnosti? Zar ćemo je poslušati? Zar ju je ljubio više od nas?» **18**

Tada Marija zaplaka i reče Petru: «Petre, brate moj, ta što misliš? Misliš li da sam sve to u svome srcu zamislila, ili da lažem o Spasitelju?» Levi se obrati Petru, govoreći: «Petre, uvijek si bio nagle naravi. Vidim da se prema ženi odnosiš kao prema neprijateljima. Ako ju je Spasitelj učinio dostojnom, zašto je onda odbacuješ? Sigurno je Spasitelj dobro poznaje. Zato ju je ljubio više nego nas. Neka nas bude stid, prigrlimo savršenoga čovjeka kao što nam je zapovijedio, i propovijedajmo evanđelje ne smišljajući nikakvih drugih pravila ni zakona uz one koje je ustanovio Spasitelj.» Kada je **19** [...] i oni odoše objavljivati i propovijedati.

Sadržaj legende o sv. Mariji Magdaleni iz Zlatne legende²⁷³

Marija je Magdalena rođena u plemićkoj obitelji, koja vuče podrijetlo iz kraljevske loze, od oca Siriusa i majke Euharije. Poslije njihove smrti o velikoj imovini u Betaniji, Magdali i Jeruzalemu brinula se njezina sestra Marta budući da je ona napustila roditeljski dom, a brat joj Lazar otišao u vojsku.

Koliko je, nadalje, Marija Magdalena bila bogata, toliko je bila i lijepa. Tijelo joj je bilo razbludno tako da su je svi poznavali kao «grešnicu». U kući Šimuna farizeja Isus joj je oprostio grijehe, a poslije ju je branio i ispred farizeja koji joj je govorio da je pokvarena i ispred sestre Marte koja ju je optuživala da je lijena i pred Judom koji joj je predbacivao da je rastrošna. Također joj je oživio brata Lazara koji je bio mrtav četiri dana i izliječio sestru Martu od krvavoga proljeva od kojega je patila sedam godina. Marija Magdalena je prisustvovala i smrti Kristovoj, ona je bila ta koja je mazala Njegovo mrtvo tijelo i koja jedina ostade pokraj njegova groba dok su učenici bili daleko. Nakon Uzašašća Kristova, brat i sestre prodaše svoju imovinu i dadoše je apostolima.

Sveti Maksimin, Marija Magdalena, Lazar, Marta, Sidonij, kao i još mnogi drugi kršćani, bačeni su u jednoj lađi bez posade na more. Brod je, vođen Božjom providnošću, pristao u marsejskoj luci. Tu ih nitko nije htio primiti, pa su se oni nastanili pod crkvenim trijemom. Marija Magdalena je ondje poučavala narod Kristovoj vjeri te ih svojim propovijedima odvrćala od kumira. Njihov načelnik jednom je navratio u hram da se pokloni poganskim idolima želeći dobiti dijete budući da mu je žena bila nerotkinja. A nekoliko dana poslije Marija se Magdalena pojavi u snu njegovoj ženi rekavši joj: «Zašto dopuštate, budući ste bogati, da sluge Božje skapavaju od gladi?» Načelnikova žena ništa nije htjela poduzeti da njezin muž postane milosrdan jer ga se pomalo bojala. Marija Magdalena joj se u snu pojavi i drugu noć, ali ona nije i dalje htjela o tome obavijestiti supruga. I treću noć Marija Magdalena joj dođe u san i s gorčinom joj predbaci da je tvrdoga srca. Žena se prestrašena probudi te opazi da joj je i suprug budan te da sav drhti. Nato, ona će njemu: «Gospodine, jesi li vidio što sam sanjala?» A on joj odgovori: «Vidio sam jednu kršćanku koja mi je predbacila nedostatak milosrđa i prekorila me božanskom

²⁷³ Tekst je sastavio prof. Stjepan Puljiz prema: Jacques de Voragine, *La Légende Dorée*, «XCV Sainte Marie-Madeleine, pécheresse (22 juillet)», Librairie Académique, Paris, 1917., str. 338-347

srdžbom.» Što treba raditi?», zapita on. «Bolje bi bilo poslušati je da ne navučemo na sebe Božju srdžbu», odgovori mu. Ovi će se supružnici potom naveliko skrbiti za potrebe kršćana.

Jednoga je dana, dok je poučavala, isti taj načelnik zapitao Mariju Magdalenu: «Jesi li sposobna obraniti vjeru koju propovijedaš?» A ona će njemu: «Izvjesno je da sam spremna obraniti svoju vjeru.» «Mi ćemo te u svemu slušati ako nam uspiješ od Boga isprositi sina», uputi joj on. Marija je Magdalena molila Boga, a njezina molitva bila je uslišena jer mu je uskoro žena ostala u drugome stanju. Načelnik je nakanio ići k svetomu Petru u Rim kako bi saznao da li je ono što je Marija Magdalena kazivala o Kristu istinito. Htio je ići bez supruge, budući da je ona bila trudna, ali je ova bila uporna u zahtijevanju da pođe s njim. Marija Magdalena je nad njima napravila znak križa kako bi ih zaštitila od demona. Ukrcali su se na brod i plovili su jedan dan i jednu noć, a more je bješnjelo cijelim putem. Načelnikova je žena bila iscrpljena pa je prijevremeno rodila mrtvo dijete. On je bio očajan: toliko je želio imati sina, a sad je ujedanput izgubio oboje. Mornari su već uhvatili lešine spremni da ih bace u more, usprkos Hodočasnikovoj usrdnoj molbi, kad se najednom pred njima pojavi nepoznato kopno. Opazivši to, Hodočasnik pridobije mornare obećanjem da će na toj nepoznatoj zemlji pokopati ženu i sina. Zatim siđe s broda i htjedne iskopati rupu, no zemlja mu se učinila isuviše tvrda. Hodočasnik ih stoga oboje položi u svoj plašt i odnese ih na neko drugo mjesto. Poslije toga molio se Mariji Magdaleni te nastavio svoj put.

Kad je došao svetomu Petru, sve mu je ispričao a ovaj mu rekne da Bog može sve vratiti. Petar ga je zatim poveo u Jeruzalem da mu pokaže mjesta na kojima je Isus propovijedao i činio čuda. Nakon toga Hodočasnik se ponovno morem zaputi u domovinu. Brod se opet zaustavio kod onog otoka na kojem su mu pokopani supruga i dijete. Hodočasnik se iznenadio kada je vidio nekog dječaćića kako se igra na pijesku. Dječaćić spazivši ga pobježe mrtvoj majci čije su se grudi činile živima. Hodočasnik shvati da mu je to žena, koja se doimala kao da spava, a dijete koje je dojila, njegov sin. Uzevši dijete u naručje, vikne: «Presveta Marija Magdaleno, kolika će tek moja radost biti ako mi još i žena oživi da se može sa mnom vratiti u domovinu. Znam da ti, koja si mi dala sina i koja si dvije godine bdjela nad njim, imaš snagu vratiti život njegovoj majci.» Čim je to izgovorio, žena mu je otvorila oči i rekla: «Blagoslovljena budi, Marijo Magdaleno!» Zapanjen Hodočasnik zapita: «Je li moja draga žena to doista živa?» Na što mu ona odgovori: «Da, upravo se vraćam s hodočašća na kojem si i ti bio. Kad te je sveti Petar vodio na sveta mjesta, i mene je također tud pratila sveta Marija Magdalena.» Hodočasnik ushićeno uzme ženu i dijete, ukrca ih na brod i svi se sretno vrata u Marseille. Ondje su već kršćani uništili poganske znamenitosti u hramovima i zamijenili ih

kršćanskim.

Nadalje, sveta se Marija Magdalena povukla u pećinu i nitko ju nije vidio trideset godina. Bila je okružena anđelima koji su joj svakodnevno pjevali. Izvjesni svećenik, koji je htio voditi samački život, za svoje boravište odabrao je mjesto koje je bilo svega dvanaest stada udaljeno od njezine spilje. Jednoga dana Bog mu je dao da vidi anđele kako ulaze u pećinu, dižu sveticu na nebo i vraćaju je poslije jednoga sata na zemlju. Kada je svećenik najzad ustanovio da je to što vidi istina, počeo je trčati prema mjestu vizije. Međutim, kamenje mu je zatrpalo ulaz u spilju. Ali on je uporno zazivao Krista. Kad ga po treći put zazva, Marija Magdalena mu se javi riječima: «Priđi bliže, saznat ćeš sve što želiš.» Približivši se, ona mu rekne: «Sjećaš li se kad si u evanđeljima čitao o Mariji, čuvenoj grešnici koja opra Gospodinu noge i obriša ih svojom kosom te za to dobi oproštenje grijeha? Ja sam ta čuvena grešnica. Već trideset godina živim sama ovdje. Svakim danom anđeli me nose na nebo gdje slušam božansku pjesmu. Međutim, došlo je vrijeme da napustim zauvijek zemlju. Idi i pronadi biskupa Maksimina i kaži mu da na Uskrs, čim se probudi, dođe u oratorij. Ondje će me naći okruženu anđelima.»

Biskup Maksimin je došao u kapelicu i vidio Mariju Magdalenu u društvu anđela. U svojoj knjizi je kazao da je svetičino lice bilo nalik anđeoskom i da je postalo blistavo te je lakše bilo gledati u zrake sunca negoli u nj. Kad joj dadne tijelo i krv Gospodinovu, njezino tijelo sruši se ispred oltara a njena duša odleti k Njemu. Svetica je toliko mirisala da je oratorij bio mirišljiv tjedan dana.

Nadalje, knjiga koja se pripisuje Hégésippu i Joséphu bilježi povijest sv. Marije Magdalene skoro na isti način. Oni nadodaju samo to da je svećenik našao sveticu zatvorenu u samicu i na njezin joj zahtjev dao kaput da se ogrne te ju je poveo u crkvu gdje je pričestivši se zaspala u miru ispred oltara.

U vrijeme Karla Velikoga vojvoda od Burgundije Žirard, ojađen što nema sina, pomaže siromašnima te podiže mnoge crkve i samostane. Pošto je sagradio samostan u Vézelayu, opat samostana, na njegov zahtjev, pošalje u Aix jednoga svećenika s oružanom pratnjom da doveze posmrtnu ostatku svete Marije Magdalene. Svećenik je došavši u Aix vidio da su ga do temelja razorili pogani. Nekako je ipak uspio naći svetičin grob i uzeti relikvije, ali kada su se on i pratnja na pola puta približili samostanu u Vézelayu više nisu mogli normalno hodati.

Zatim, jedan je vojnik koji je imao običaj svake godine hodočastiti na grob svete Marije Magdalene, bio ubijen u nekoj bitci. Njegovi roditelji plačući oko mrtvačkoga sanduka sjetili su se da im je sin umro bez ispovijedi. Najednom se mrtvac, na

čuđenje prisutnih, podignuo iz sanduka i upitao za svećenika. Potom je, kada se ispovijedio i primio svetu pričest, opet usnuo u Gospodinu.

Jedna je trudnica koja je tijekom oluje bila na brodu zazvala svetu Mariju Magdalenu i obećala joj da će ako rodi sina poslati ga u samostan Sv. Marije Magdalene. Neka ju je druga žena prenijela potom do obale gdje je ova rodila i kasnije ispunila svoj zavjet.

Zatim, jedan je čovjek bio u zatvoru i zazvao je u pomoć ovu sveticu; noću mu se pojavila neka nepoznata žena i razbila mu zatvorska vrata te zapovijedila da pobjegne.

Neki slijepac je hodočastio u samostan Vézelay. Kada mu je bio nadomak, čovjek koji ga je vodio reče mu da se već vidi crkva, a slijepac viknu: «O sveta Marijo Magdaleno, zar mi nikada nećeš dopustiti da vidim tvoju crkvu?» Odmah nakon toga slijepcu se povratio vid.

I na kraju, jedan se klerik iz Flandrije, imenom Stjepan, odao mnogim porocima ali je imao veliku naklonost prema svetoj Mariji Magdaleni. Nikada nije zaboravljao postiti uoči njezina blagdana. Kada je došao jednom posjetiti njen grob, svetica se, u pratnji anđela, pojavila pred njim uplakana. Reče mu: «Zašto se ti, Stjepane, ljutiš na mene? A ja sam od dana kada si me počeo zazivati uvijek molila Boga za tebe.» Stjepan je odmah postao veliki vjernik i ostao takav do smrti. Na svojoj je samrti vidio sv. Mariju Magdalenu okruženu dvama anđelima koji su odnijeli na nebo njegovu dušu u obliku bijele golubice.

Voragina navodi da su neki autori zabilježili kako je sveta Marija Magdalena bila zaručnica svetome Ivanu evanđelistu. I kad je on bio pripravan da je oženi, Krist mu je sugerirao da ga ne napušta. Ona je zato i postala razbludna. Ali ta je priča netočna, kaže on: naime, otac Albert u predgovoru priče o Ivanu evanđelistu i Mariji Magdaleni tvrdi da je Ivan razvrgnuo zaruke zbog obveze da slijedi Krista, a ona je cijeli život ostala djevica te je živjela u društvu Djevice Marije.

Tizianova *Magdalena pokornica* (oko 1562.-1565.), ulje na platnu, Ermitaž (Sankt Peterburg)

«Marinova pjesma o Magdaleni dio je zbirke *Galeria* pa je i po tomu i Bunićeva pjesma tek opis jedne Tizianove slike i prema običajima onodobnih pjesnika opjevava posredovanu, to jest naslikanu stvarnost.» Slobodan P. Novak, *Povijest hrvatske književnosti* 3, str. 289

Tizianova *Magdalena pokornica* (oko 1530.-1535.), ulje na drvu, Palazzo Pitti, Galleria Palatina (Firenca)

U *Mandalijeni pokornici* opjevano je «obraćenje slavne i lijepe grješnice iz Magdale. Malo je koji pobožni element toliko privlačio umjetnike i tako odgovarao ukusu onoga vremena, kao ovaj, jer je malogdje pobožna namjera tako malo gušila senzualne sklonosti kao ovdje. Dovoljno je sjetiti se onih brojnih Magdalena tadašnjih slikara, gdje kraj žalosnog pogleda uprtog prema nebu i raspuštene kose nisu nimalo zanemarene tjelesne draži i bujni oblici lijepe žene, još i u raskajanosti zavodljive. Na takvo isprepletanje svjetovnog i duhovnog moramo nehotice pomišljati, kad čitamo mjesta Bunićeve *Mandalijene pokornice*.» Mihovil Kombol, *Poviest hrvatske književnosti do narodnog preporoda*, Zagreb, 1945., str. 241-242

Literatura

Primarna:

BIBLIJA, STARI I NOVI ZAVJET, III. izdanje, Kršćanska sadašnjost, Zagreb, 1974. (glavni urednici: dr. Jure Kaštelan i dr. Bonaventura Duda)

Djela Dživa Bunića Vučića, SPH, knjiga 35, JAZU, Zagreb, 1971. (priredio i napisao predgovor: Milan Ratković)

Djela / Dživo Bunić Vučić (prema kritičkom izdanju Milana Ratkovića priredila Dunja Fališevac), Stoljeća hrvatske književnosti, Matica hrvatska, Zagreb, 1995.

Djela Inacija Ćorġi (Ignata Đorđića), knjiga prva: Pjesni razlike i Uzdasi Mandalijene pokornice, priredio M. Rešetar, SPH, knj. XXIV, JAZU, Zagreb, 1918.

Dubrovačke legende (priredio Josef Karásek), Dora Krupićeva, Zagreb, 1996. (pretisak prema praškom izdanju iz 1913., Ed. Leschinger; pogovor napisao Josip Bratulić)

Đurđević, Ignjat: *Pjesni razlike* (priredio Vlaho Bogišić), Konzor, Zagreb, 1997.

Galović, Fran: *Drame V* (1912-1913), "Marija Magdalena", sv. VII, Zagreb, 1942. (*Djela F. Galovića*, ur. Julije Benešić), str. 35-192

Hrvatska književnost srednjega vijeka (priredio Vjekoslav Štefanić), "Život Marije Magdalene", PSHK, knj. 1, Matica hrvatska, Zagreb, 1969., str. 271-273

Krleža, Miroslav: *Književne novosti*, "Legenda", god.I./1914., Zagreb-Rijeka: br.1 (24.I.), str. 9-12 (prva slika); br.2 (31.I.), str. 25-29 (druga slika); br. 3 (7.II.), str. 39-42 (treća slika); br.4 (14.II.), str. 56-58 (četvrta slika)

Krleža, Miroslav: *Legende*, "Legenda", Sabrana djela, knj. VII., Zagreb, 1933., str. 6-44

Palmotić, Junije: *Kristiada to jest Život i djela Isukrstova* (djelo je preštampano 1852. u Zagrebu troškom Matice ilirske)

Pjesme Nikole Dimitrovića i Nikole Nalješkovića (skupili Dr. V. Jagić i Dr. Gj. Daničić), SPH (knjiga peta), JAZU, Zagreb, 1873., str. 119

Robinson, James M.: *Knjižnica Nag Hammadi*, TELEDisk, Zagreb, 2002.

Robinson, James M. (General Editor): *The Nag Hammadi Library in English* (1978.), Harper Collins

Strozzi, Tito: *Ecce homo! (Evo čovjeka!)*, tragedija čovjeka Jude iz Kariota, osam slika, Drame II, Naklada Z. i V. Vasića, Zagreb, 1935.

Voragine, Jacques de: *La légende dorée*, "XCV. Sainte Marie-Madeleine, pécheresse (22 juillet)", Paris, 1917., str. 338-347

Sekundarna:

Antolović, Josip: *Duhovni velikani, Sveci katoličke Crkve I., II.*, Filozofsko-teološki institut Družbe Isusove, Zagreb, 1998.

Attwater, Donald: *The Penguin Dictionary of Saints*, Penguin Books, London, 2nd ed, 1983.

Detoni-Dujmić, Dunja: *Fran Galović*, Zavod za znanost o književnosti Filozofskog fakulteta, Zagreb, 1988.

Donat, Branimir: *O pjesničkom teatru Miroslava Krleža*, "Sudbina Legende", Mladost, Zagreb, 1970., str. 10-17

Fališevac, Dunja: *Dživo Bunić Vučić: Mandalijena pokornica*, "Dometi", XVI, br 1/2/3, Rijeka, 1983., str. 105-112

Fališevac, Dunja: *Hrvatska srednjovjekovna proza*, Hrvatsko filološko društvo, Zagreb, 1980., str. 62-65

Fališevac, Dunja: *Ivan Bunić Vučić*, ZZK, Zagreb, 1987.

Farmer, David: *The Oxford Dictionary of Saints*, fifth edition, Oxford University Press, New York, 2004.

Foster, John: *Crkvena povijest 2, Opadanje i obnavljanje: 500-1500* (naslov izvornika: Setback and recovery), "Rimska misija / Papa Grgur Veliki (590)", [između 1984. i 1986], str. 24-25

Foster, Norman: *Hodočasnici* (naslov izvornika: *Die Pilger*, 1982.), GZH, Zagreb, 1986. (prijevod Michelin Popović)

Franičević, Marin; Švelec, Franjo; Bogišić, Rafo: *Povijest hrvatske književnosti 3, Od renesanse do prosugetiteljstva*, "Ivan Bunić" (napisao F. Švelec), Zagreb, 1974., str. 211-222

Frangeš, Ivo: *Povijest hrvatske književnosti*, Zagreb, 1987.

Gašparović, Darko: *Dramatica krležiana*, II. izdanje, Zagreb, 1989.

Gerner, Eliza: *Tito Strozzi: Svjetla i sjene jednoga glumačkog puta*, Prometej, Zagreb, 2004.

Goethe, J. W.: *Faust* (I. i II. dio), MH, Zagreb, 1970. (djelo je s njemačkog preveo Tito Strozzi, a redakciju prijevoda izvršili su Dobriša Cesarić - I. dijela i dr. Ton Smerdl - II. dijela)

Haskins, Susan: *Mary Magdalen, Myth and Metaphor*, New York, Harcourt Brace & Company, 1993.

Hećimović, Branko: *13 hrvatskih dramatičara, Od Vojnovića do Krležina doba*, Znanje, Zagreb, 1976.

Hercigonja, Eduard: *Tropismena i trojezična kultura hrvatskoga srednjovjekovlja*, MH, Zagreb, 1994., str. 154-155.

Hrvatska, Glavno glasilo stranke prava za sve hrvatske zemlje, 1913., br. 465 (24. svibnja 1913., subota, Zagreb); Galovićev članak naslovljen je kao: "Prilog procvatu hrvatske drame"²⁷⁴

Hrvatska, Glavno glasilo stranke prava za sve hrvatske zemlje, 1913., br. 553 (6. rujna 1913., subota, Zagreb); notica u kojoj se najavljuje premijera Galovićeve *Marije Magdalene*²⁷⁵

Karásek, Josip: *Dubrovačke legende*, Dora Krupićeva, Zagreb, 1996. (reprint)

Katičić, Radoslav: *Litterarum studia, Književnost i naobrazba ranog hrvatskog srednjovjekovlja*, MH, Zagreb, 1998., str. 324-334

Kombol, Mihovil: *Povijest hrvatske književnosti do narodnog preporoda*, MH, Zagreb, 1945.

Kombol, Mihovil i Novak, Slobodan P.: *Hrvatska književnost do narodnog preporoda*, Školska knjiga, Zagreb, 1992.

²⁷⁴ sv. V-VI, br. 448-496

²⁷⁵ sv. IX-X, br. 548-599

Krleža, Miroslav: *Djetinjstvo u Agramu 1902-03* (preštampano iz Republike, broj 12 (prosinac), 1952.

Krleža, Miroslav: *Djetinjstvo u Agramu 1902-03*, Anindol, Samobor, 1992. (urednik Miroslav Burić)

Krleža, Miroslav: *Francisco José Goya y Lucientes*, Književna Republika, Mesečnik za sve kulturne probleme, god. IV, 15. aprila 1927., br. 2

Krleža, Miroslav: *Novele*, "Smrt bludnice Marije", Sabrana djela Miroslava Krleže, svezak osmi, Zora, Zagreb, 1955., str. 519-526

Krleža, Miroslav: Pogovor iz god. 1928. (Uvod prije čitanja drame *U agoniji* 12. travnja 1928.)

Krleža, Miroslav: *Saloma: legenda u jednom činu*, Forum, god. II, knj. IV, br. 10, listopad 1963., str. 499-523

Krležijana (gl. ur. Velimir Visković), "Legenda" (članak napisao B. Senker), Leksikografski zavod "Miroslav Krleža", 1993., I. sv. (A-LJ), str. 533-535

Kulišić, Frano: *Dživo Bunić Vučićević*, Dubrovnik, 1911.

Petar Lucić: *Vartal*, Književni krug, Split, 1990.

Marinković, Ranko: *Glorija, Mirakul u šest slika*, Edicija Lukom, Zagreb, 1994.

Marino, GB.: *La Galleria* (Venecija 1619.), 1926.

Marulić, Marko: *Pouke za čestit život s primjerima* (preveo i protumačio Branimir Glavačić), Globus, Zagreb, 1986.

Mlinarić, Josip: *Svjedoci obnove I. dio, Dominikanski sveci i blaženici*, "Bl. Jakov de Voragine, pisac života svetih (1228-1298)", Zagreb, 1992., str. 47-57

Mlinarić, Josip: *Svjedoci obnove II. dio, Dominikanski sveci i blaženici*, Zagreb, 1992.

Muzej "Mimara", Vodič po zbirkama (skupina autora), Muzejsko-galerijski centar (MGC), Zagreb, 1988.

Nenola, Aili: *O čemu šuti pjesma o Mariji Magdaleni?* (preveo s engleskoga Vilko Endstrasser), Treća: časopis Centra za ženske studije, 1 (1999), 2; str. 43-53

Nietzsche, Friedrich Wilhelm: *Antikrist: proketo kršćanstvo* (prijevod djela: *Der Antichrist*), Izvori, Zagreb, 1999. (s njemačkoga prevela Neda Paravić)

Novak, Slobodan Prosperov: *Povijest hrvatske književnosti, Od početka do Krbavske bitke 1493*, I. knjiga, Zagreb, 1996.

Novak, Slobodan Prosperov: *Povijest hrvatske književnosti, Od humanističkih početaka do Kašićeve ilirske gramatike 1604.*, II. knjiga, Antibarbarus, Zagreb, 1997.

Novak, Slobodan Prosperov: *Povijest hrvatske književnosti 3, Od Gundulićeva "poroda od tmine" do Kašićeva Razgovora ugodnog naroda slovinskoga iz 1756.*, Zagreb, 1999.

Pallucchini, Rodolfo: *Ticijan (Uvodna studija)*, Vuk Karadžić, Beograd, 1977.

Palmotić, Junije: *Izabrana djela* (priredio Rafo Bogišić), Stoljeća hrvatske književnosti, Matica hrvatska, Zagreb, 1995.

Pavličić, Pavao: "Neke zajedničke crte baroknih plačeva", Umjetnost riječi, XVIII, br. 1, Zagreb, 1974., str. 21-40

Petrović, Ivanka: *Bogorodičina čudesa u Ivančičevu zborniku*, Radovi Staroslavenskog instituta, knjiga 7, 1972.

Rebić, Adalbert: *Vodič po Svetoj zemlji*, II. izdanje, Kršćanska sadašnjost, Zagreb, 1988.

Renan, Ernest: *Život Isusov* (prijevod djela: *Vie de Jesus*), Dereta, Beograd, 1991. (prevela s francuskog Jelena Skerlić-Ćorović)

Slamnig, Ivan: *Hrvatska poezija 17. stoljeća*, MH, Zagreb, 1964.

Slamnig, Ivan: *Svjetska književnost zapadnog kruga*, II. prošireno izdanje, Školska knjiga, Zagreb, 1999.

Strozzi, [Tito], Kulundžić, [Josip], Mesarić, [Kalman], Senečić, [Geno R.]: *Dramska djela*, PSHK, knj. 106 (priredio Dubravko Jelčić), Zagreb, 1965.

Suvremena katolička enciklopedija (naslov izvornika: The modern catholic encyclopedia), (priređ. Michael Glazier i Monika K. Hellwig, a gl. ur. hrv. izdanja Mato Zovkić), Laus, Split, 1998.

Šagi-Bunić, Tomislav: *Povijest kršćanske literature*, II. izdanje, Kršćanska sadašnjost, Zagreb, 1998.

Tatarin, Milovan: *Svetica i bludnica: Starohrvatska legenda o Mariji Egipćanki*, Naklada Ljevak, Zagreb, 2003.

Thomson, Alan: *Crkvena povijest 3 (1500.-1800.), Novi pokreti*, Novi Sad, 1986.

Tomanović, Vaso: *Sveta Marija Magdalena u talijanskoj i dubrovačkoj književnosti*, "Zapisi" (časopis za nauku i književnost), knj. II., sv. 1 i 2, Cetinje, 1928.

Turčinović, Josip: *Antun Vramec, sporni hrvatski teolog*, Kršćanska sadašnjost, Zagreb, 1995.

Rešetar, Milan: *Dubrovački pjesnik Nikola Marci*, Jagićev zbornik, Berlin 1908., str. 122-131

Vodnik, Branko: *Povijest hrvatske književnosti, Od humanizma do potkraj XVIII. stoljeća*, knjiga I., Matica hrvatska, Zagreb, 1913.

Vramec, Antun: *Postilla* (reprint), "Na deen Szuete Marie Magdalene", Zagreb-Varaždin 1990., str. 60-64

Vrana, Josip: *Peto evanđelje: Postanak evanđelja u svjetlu znanosti*, Sveučilišna naklada Liber, Zagreb, 1981.

Vučetić, Šime: *Krležino književno djelo*, Svjetlost, Sarajevo, 1958.

Vučković, Radovan: *Krležina dela*, Oslobođenje, Sarajevo, 1986.

Wierzbicki, Jan: *Miroslav Krleža*, Zagreb, 1980.

Wilde, Oscar: *De Profundis*, I. Gj. Gjurgjević, Sarajevo (između 1916. i 1923.)

Zuffi, Stefano: *Tizian: najbolji od svih koji su slikali (Tiziano)*, Art book, Zagreb- Motovun, 1998. (prijevod Lia Paić)

Sažetak

Najraniji nam pismeni oblik životopisa sv. Marije Magdalene, a prema čijoj će se biografiji oblikovati sve legende o pokajanim prostitutkama, u zapadnoj tradiciji dolazi u 9. stoljeću od benediktinca Maura Hrabana (*De Vita beatae Mariae Magdalene et sororis eius Sanctae Marthae*). Hrvatskoglagoljski tekst *Mirakuli Marije Magdalene* iz *Ivančičeva zbornika*, 15. st. i *Žgombičeva zbornika*, 16. st., međutim, oblikovat će se prema Voragininu životopisu sv. Marije Magdalene iz *Zlatne legende* (oko 1260.) koja početkom 14. stoljeća stiže u hrvatsku književnost.

U medijevalnim predanjima zapadne tradicije, kao i u baroknim religioznim poemama o sv. Mariji Magdaleni te epovima o Kristovu životu, obvezna je praksa da se Marija Magdalena izjednačava s Marijom iz Betanije te «javnom grešnicom» (Lu 7,36-50) odnosno bludnicom budući da se njezinih 7 demona još od kraja 6. stoljeća tumačilo kao njena razvratna narav (tezu pape Grgura Velikog teolozi su ozakonili 1521. godine). U hrvatskim baroknim *plačevima*, međutim, Marija Magdalena je bludnica samo utoliko što je zavodnica mnogih mladića (Ivan Bunić: *Mandalijena pokornica*, 1628.) odnosno koketa (Ignjat Đurđević: *Uzdasi Mandalijene pokornice*, 1728.) koja je naposljetku svojom ljepotom naumila zavesti i samog Krista. No, kako u hrvatskoj baroknoj književnosti nema bitne razlike između zemaljske i duhovne ljubavi jer se tadašnja religiozna poezija često koristi topičkim inventarom tradicije petrarkističke poezije da bi oblikovala temu spiritualne ljubavi, Bunićeva i Đurđevićeva Marija Magdalena i u dubokoj raskajanosti ostaje *zatravljena ljubavnica* (Švelec) odnosno *zaljubljena ljubavnica* (Novak).

Nadalje, početkom 20. stoljeća u hrvatskoj književnosti odnos Krista i Marije Magdalene živa je književna tema (Fran Galović:

Marija Magdalena, 1912.; Miroslav Krleža: *Legenda*, 1914.; Tito Strozzi: *Ecce homo!*, 1924.). Premda se dramatičari naše moderne i međuraća ne diraju u dogmu zapadne tradicije te i dalje Mariju Magdalenu tretiraju kao bludnicu, oni smjelo prekidaju s njom kada akcent stavljaju na njezinu erotsku ljubav prema Kristu koju, međutim, nije moguće realizirati budući da se Isus, nepošteđen od kušnji, odlučio ipak za svoje božansko poslanje. Premda je mladi Krleža jedini destruirao mit o «jedinstvu sv. Marije Magdalene» (pola stoljeća prije no što je i sam Rimski kalendar raskrstio s tom pogrešnom pretpostavkom) u svojem književnom prvijencu *Legenda* gdje u Krista nije zaljubljena bludnica Marija Magdalena već djevica Marija iz Betanije, on je na Osječkomu predavanju (1928.) ipak zabunom kazao da se sa svojih dvadeset godina čudio što naše kazalište nije htjelo prikazati njegovu jednočinku u kojoj Krist «ljubi plavu kosu grešnice Marije Magdalene» te se u kritici, u skladu s tom izjavom, uvriježilo mišljenje da Marija Magdalena i Marija iz Betanije kod Krleže zapravo označavaju istu žensku osobu.

U magistarskoj radnji naslovljenoj kao *Književno prikazivanje sv. Marije Magdalene: Primjeri baroknih poema i modernističkih drama u hrvatskoj književnosti*, tako, s jedne strane, pratimo razvojni put lika Marije Magdalene iz kanonskih Evanđelja u «manirističkim» razdobljima hrvatske književnosti (srednjovjekovlje-barok-modernizam) a koji se može prikazati sintagmom «bludnica-zavodnica-bludnica», dok, s druge strane, predmetom našeg istraživanja jest odnos Krista i njegove «najmilije učenice» iz očišta «manirističkih» pjesnika i dramatičara a kojeg također možemo predočiti kroz sintagmu tijelo (Marija Magdalena) – duh (Isus Krist).

Životopis

Rođena sam 3. lipnja 1976. godine u Splitu gdje sam završila Osnovnu školu *Veljko Vlahović* i Opću gimnaziju *Vladimir Nazor*. Na Filozofskom fakultetu u Zagrebu diplomirala sam 1999. godine hrvatski jezik i književnost te opću lingvistiku. Godine 1999. upisala sam i poslijediplomski studij književnosti.

Od 2000. do 2002. godine zaposlena sam kao lektorica u nakladničkoj kući *Mentor* iz Splita. Godine 2002. kao analitičarka tržišta knjiga radim na projektu Knjižni informacijski sustav (KIS) u izdavačkoj kući *Faust Vrančić* iz Zagreba. Šk. god. 2002/03. u Osnovnoj školi *Trnsko* radim kao učiteljica hrvatskoga jezika. Akad. god. 2003/04. lektorica sam hrvatskoga jezika i književnosti na Sveučilištu u New Delhiju, South Campus, Indija. Akad. god. 2005/06. zaposlena sam kao asistentica na Filozofskom fakultetu u Splitu za predmet Metodika hrvatskoga jezika, Predškolski odgoj.

Sadržaj:

1.) Uvodni dio: Oblikovanje životopisa sv. Marije Magdalene u <i>Zlatnoj legendi (Legenda aurea)</i> i njegov utjecaj na hrvatsku književnost	1
2.) Barokne religiozne poeme o sv. Mariji Magdaleni.	39
3.) Modernističke drame o sv. Mariji Magdaleni.....	74
4.) Zaključak.....	105
Prilog.....	114
Literatura.....	126
Sažetak.....	132
Životopis.....	134